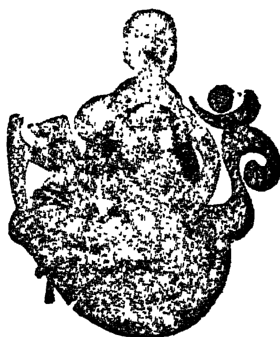
శ్రీతులసీరామాయణము

యుద్ధకాండము లేక లంకాకాండము

(దూతాంగదము లేక అంగద రాయబారము,
లక్ష్మణమూర్ఛ మరియు కుంభకర్ణ వధ.)

గ్రంథకర్త:-

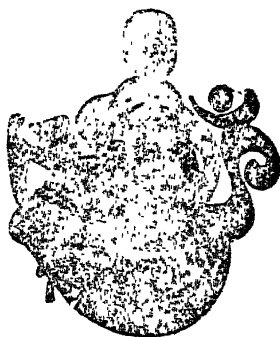
టంకాల సాంబమూర్తిగుప్త

టెక్కలి (శ్రీకాకుళంజిల్లా)

శ్రీతులసీరామాయణము

యుద్ధకాండము లేక లంకాకాండము

(దూతాంగదము లేక అంగద రాయబారము,
లక్ష్మణమూర్ఛ మరియు కుంభకర్ణవధ.)

గ్రంధకర్త :-
టంకాల సాంబమూర్తిగుప్త
పెక్కలి (శ్రీకాకుళంజిల్లా)

ప్రథమ ముద్రణ—
జాన్యువరి 195[illegible]

విషయము	పుట

విషయము	పుట

శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీతులసీరామాయణము

లంకాకాండము

పాతాంగదము.

క. నరకిన్నర వరరాక్షస,
గరుడామర సిద్ధసాధ్య, గంధర్వాకులే,
శ్వరనుత నరవర, శ్రీవర,
హరసన్నుతనామ, రామ! యాహవభీమా॥

సీ. కామారిభావితు । సామీరిసేవితు
భవభయహరణు । సద్భక్తశరణు
సగుణనిర్గుణధాము । సుగుణపుష్పారాము
దుర్వాదగ్ధవిదూరు । నిర్వికారు
సకలలోకాతీతు । ప్రకృతికారణభూతు
ఖలవధనిరతు న । త్యలఘుచరితు
సురుదయాభూషితు । యోగీంద్రభూషితు
చంద్రార్కనయను భో । గీంద్రశయను
నఘమహారోగవైద్యు వే । దాంతవేద్యు
సాధుసజ్జనసౌమ్యు వి । జ్ఞానగమ్యు

నితోవా ఃంపాహ । గాలమత్తేభపింహు
మనెవి శ్వనుతికి । సతము నమస్కరింతు.

శా॥ ముక్తిన్ గోరి భజించుచున్ రఘువరున్ । పూజింపగా గంధమున్
భక్తిన్ దీయుచు సంస్మరించుకొనుచున్ । ప్రార్థింపగా, రాముడా
భక్తిన్ జైకొని గంధమున్ తనకు దా । సంతోషమేపారగా
త్వత్రాఘుండు మహాత్ముడైన తులసీ । దాసుండు సామాన్యుడే॥

—♦ చిక్బంధ వనవాసము ♦—

కాలీ చిత్తసరోజబంభరుహాసుండును, గంగాశశాంకప్రియుండును, క్షేమకరుండును, శంకరుండును, కాశీవిశ్వనాథుండును, ఫాలాక్షుండును, కలికల్మషౌఘశమనుండును, యగు సాంబశివుని యెల్లప్పుడూ ప్రార్థింతును. దుర్లభంబయ్యూ, సకలసాధువులకు ఎవ్వండు కైవల్యకంకణమిచ్చునో, అట్టి తాండవశివుండు, దుర్జనదండధరుండు, శంకరుడు మాకెల్లపుడు క్షేమంబులొసంగుగాక. ఓమనంబా, నిత్యమెవ్వనికి యుగములు నిమిషములగునో, కల్పములు వత్సరములగునో వానికి కాలము, ఉగ్రచాపంబగునో సంకల్పములు శరంబులగును. అట్టి శ్రీరాముని మరువకుమా. ఆసముద్రుండు పల్కినరీతి రఘురాముడు, జాంబవద్ధనూమంతులజూచి యిట్లనియెను. అమానుష సేతువునుగట్టి దానవులు తల్లడిల్లగా వానరులదానిపైని నడిపించి శాంతమున కార్యముబూనిశాంతమొనర్చుదము. ఇంకవిలంబము చేయకూడదు.

—॰ వారధిబంధనసుట్టము ॰—

పిమ్మట జాంబవంతుడు ఓ యనఘా! రఘురామా! గుణాభిరామా! పావనంబగు నీనామము ఇలలో భక్తులకెల్ల భవాబ్ధిసేతువయ్యేనని మునీంద్రులు పల్కుదురు. అదినిక్కము. ఓ వానరోత్తమా! స్వల్పమైన యీవ్వనిధి దాటజాలరే, భగవద్భక్తులైన వానరోత్తములకు కష్టమా? అనిన హనుమంతుండువిని దరహాస మొనర్చి నమస్కరించి యిట్లనియెను. భవత్ప్రతాపబడబానలంబున కీవనధి నీరశించినది. రామా! యీపయోనిధిదాట అబ్బియా! రవికులాబ్ధిసోముడయగు మీరు సంతసింప ఓ కపీంద్రా యని వానరులందరు చిరకగవుతో కనిపెట్టుచుండ రవిసూనుడు సేనజూచి ఓప్లవగసేన్యులారా! వంతెనగట్టుటకు వడిగా నుత్సహింపుడని యాజ్ఞాపించెను.

శైలంబులూ, లతాదికుజ సంచయమున్నా వెంటనే బయల్వెడలి కొనితెండు, మిాశీలముభంగి వారధిపై సేతువును వేలుపులెల్ల బాగడగా నిర్మించి పృథ్విలో యశంబుబొందుడు. యుద్ధమునకు వెనుదీసినవారలు వారివారి యిండ్లకు వెంటనే చనుట మేలనెను. పనియెడల నోడలుదాచువాడును యుద్ధమున వీపుజూపుబలియుడును మాతో మనుట్టప్పదు. అట్టివారు వెంటనే యిండ్లకుబోయి సుఖముగా బ్రతుకవచ్చును. పామరులకు, సోమరులకు, బందలకును కలసివర్తింపగా నిందు తావులేదు. శ్రద్ధాభక్తులుగల యోధులచరణధూళి శిరంబున ధరింతుము, సుగ్రీవునానతి విని జాంబవంతుడు గంభీర

నుగా నిశ్చయించెను. శ్రీరామునిదలంచి చేయుకార్యముల యందు విఘ్నములు కలుగనేరవు. వానర ప్రవరులారా యనెను. ఐదుదినములలో, వినుండు, జలధి వచించిన పలుకులు తలంచుకొని ప్రియకరుండగు రాముని స్మరించుచూ సకల కపివరులు సేతుబంధనంబు పూర్తిగావింపలెండనెను. శ్రీ రామచంద్రుని స్మరించినచో ఆటంకములు కలుగబోవు. పోరాటమునం దారాటముండబోదు. దురాత్ములైన దనుజుల గూల్పవచ్చుననెను. అనవిని వానరులెల్ల నుత్సహించి మా విభుండగు రఘునాథునకు శ్రీరామునకు వనజాక్షునకు జయము జయమని నిండుభక్తితో పల్కిరి. ఇట్లు ఆజ్ఞాపింపబడి కపులు పర్వతములను కదల్చి, వృక్షముల నవలీలబెగల్చి అవరోధముల నెల్లదక్కి శీఘ్రముగా దెచ్చుచుండిరి. స్థాణువులను, దారువులను, పాషాణములను పృథ్వీధరములను కుజములను, పెకల్లలను పెల్లునకదల్చి, విదళించి, పెల్లగించి, వానరులంతా రామభద్రుకు జే యనుచూ వచ్చుచుండిరి. వీర వానరులు తోడ్పడగా జయశీలురగు నలనీలులు ఐదుదినముల లోనే సేతువు పూర్తి జేసి ఘనత జెందిరి. రఘువరులు వారలం జూచి మెచ్చుకొనిరి. సేతుబంధనము బాగాయున్నది. ఇక రాళ్ళను రప్పలను తేవద్దు. మీర లమానుష కార్యమొనర్చినారని వానరులను మెచ్చి శీఘ్రముగా వారధిదాటి కార్యానురక్తులు కావలయునని హెచ్చరింపగా రఘువీరుల నానతిని, వానరులు జయరామభద్రాయనుచూ యరచి కేకసలజరిచి

కుప్పించి గెంతిరెల్లెడలెను. అంత హిమాలయశృంగమునొకటి హన్మంతుడు బూని వచ్చుచుండ, రామునాజ్ఞవిని గత్యంతరముతోఁచక, యాపర్వతశృంగ మచ్చట దబ్బునవిడిచి జానకీరమణుని జేరి భక్తితో తనకాళ్ళపైబడి మ్రొక్కి యిట్లనియెను. ఓ యనఘా! హిమశైలశృంగమునుగొని బిరాన వచ్చుచూ నీయాజ్ఞనువిని అచ్చట బడవైచి వచ్చితిని యనిన రామచంద్రుం డిట్లనియెను. ఓ వాయుపుత్రా! ఇది యొక పన్నాగము కాదు. నీగ్రీవము (కొండ) ద్వాపర యుగమున గోవర్ధనగిరియనంగ కుదురుగ గ్రాలును. నీవు పడవైచినస్థలము పావనంబు. అవని బృందావనఖ్యాతి నతిశయించును. నీవు పండితుండవు కాగా భక్తవరుడవు. నీకార్యము వ్యర్థముకాదు. ఓకపీంద్రా! స్థిరతరఖ్యాతిదీపింప సేతువింత చక్కగా నిర్మించిరి.

—: శివలింగ ప్రతిష్ఠాఘట్టము :—

ఇంక శివలింగమును ప్రతిష్ఠించవలయునని సంకల్పమాత్మయం దుదయించెననెను. శివలింగమును స్థాపించినచో సైన్యమునకు శివకరంబగును. భవహరంబగును అనిన రామాజ్ఞను రవిపుత్రునకు, యాతడుదెల్పెను. అంతసుగ్రీవుండు, మునుల దోడ్కొనిరండని ఇరువుర వానరుల తక్షణమేపంపగా, మునులేతెంచి, రాముని మహిమను బొగడి, లింగప్రతిష్ఠ చేయించిరి. శివుని, షోడశోపచారంబులతోడ, రామచంద్రుండు పూజించి ప్రస్తుతించి, వానరసైన్యమునుగని. హిత

ముగా, మతిమూలోద్ఘాటించెడు హరిహరసాహిత్యమును, మహా మునివర్యులెవరైన తెలియంగ చేస్తురా?

—: శివకేశవుల ఐక్యతత్త్వము :—

ఉమాధవుని, మాధవుని, ఏకరీతిగా సరశినవాడే జ్ఞాని. అతికాంక్షనిచెంచు ప్రియుండు నాకు లేడని బలికి, శ్రీహరిని మొదలభక్తి, విముక్తి హేతువగుననియెను. నాభక్తుండు అనవరతముగా శివుని ధ్యానించి పూజింపవలయును. వైష్ణవుడనంచు, శివుని ద్వేషించువారికి క్షేమముచేకూరదనెను. వీరశైవుండు, నిరతమూ విష్ణుభక్తిగలిగిన చాలును. వానికి మోక్షము లభించును. ఏవైష్ణవుడు, శివునిభక్తితో గొల్చునో, ఆమహాత్ముడు నాకు ప్రియాధికుండగును. హరిహరద్రోహు లతిఘోరనరకమున, నిస్సంశయముగా, శాశ్వతముగా పడియుందురు. రామలింగేశునిభజించి, ప్రాణములను బాయుజీవుడు, శాశ్వతకైవల్యపదవినుండును. ఆశలనువిడచి మునులు కాశికేగి, విశ్వేశునిగొల్చి, గంగాజలమిచ్చుటకుదెచ్చి, రామలింగేశు భజించునుత్తముడు భవాంబుధినుత్తరించి, లక్ష్మీశుని వైకుంఠంబునగొల్చి శాశ్వతసుఖంబనుభవించును.

—: కాశీరామేశ్వర క్షేత్రమహిమ :—

భువిలో, ముముక్షువులకు పుణ్యారాసి కాశీక్షేత్రము. కలుషులకది రాకాసి, ఎవ్వడు రామలింగేశుని, గంగాజలముతో భక్తిచే నభిషేకము జేయునో, వాడు పుణ్యాత్ముడు

మర్మమును వివరించి, [illegible] సాంబమూర్తిని భజించి, నిష్కామ [illegible] సేయుచును, భక్తితో [illegible] తీర్థ నాసు లిఖతికే [illegible], పూజించి, సేతువును [illegible] సాలోకమున జేరి, సకల [illegible] అనురాగముతో భక్తులకు [illegible] భక్తితో శంకరుని భజించి, గంగాజలంబు [illegible] రామలింగమును, సన్నుతించి, యభిషేక [illegible] పరమభక్తుడు యని సంతసించెదను. రామలింగమహాత్మ్యమును రామచంద్రుడిట్లు బోధించగా. మునులు, కపులు సంతసించి కేల్మోడ్చి, భక్తితో ప్రస్తుతించుచుండగా. పుష్పవర్షము కురిసెను. పిదప సేతువునుదర్శించి ప్రణమిల్లి మునులెల్లరూ వారివారి యాశ్రమములకుజనిరి అంత శ్రీరామునానతి ఔదలందాల్చి వానరసేనంతా క్రమముగా నడువసాగిరి. సేతువమీదుగా, రఘుశేఖరు నానతిని సర్వవానరసేన యేగుచుండగా, సుపర్వాలు శ్రీరాముని సన్నుతించి, నిర్భీతితో నిట్లు వచించిరి. రణాంగణంబున రామునకు జయముగలుగుగాక, దనుజ సమూహమునకు, మరణంబు చేకూరుగాత.

కర్బురులగుండె లదరగా అర్బుదములు నిర్బుదములుగ వానరులు నిర్గమించుచుండగా శ్రీరామునిదర్శింప నబ్ధిమీనను యఖిలజంతువులు తేలియాడుచుండెను. భువిని మూడు

మార్గములు అంతరిక్షమున మూడుమార్గములు సంచరింపగల కపీంద్రులు మహోదధి సంసారమహోదధినిగడచి చింతను విడచిరి. కట్టపైనుండి కర్మఠులు వెడలిరి. ఉపాసకులు జలధిపైనుండి చనిరి, జ్ఞానులు అంతరిక్షమార్గమున చనిరి. పిదప సతిలేనివిజయంబు బడసిరి. అనఘులైన యూథపులు మార్గత్రయంబుబట్టి కామక్రోధాదులనెడి రాక్షసులద్రుంచి, జానకీ మోక్షలక్ష్మిని వర్యించి ప్రభుకరుణకు పాత్రులైరి.

—♦ శ్రీరాముండు వానరసేనతో లంకకు జేరుట ♦—

ఈతీరుగా శ్రీరాముండు వానరసేనతో నబ్ధినితరించినంత దావానలమోయనన్ను లంకాపట్టణవాసులలో అలజడి గలుగొనెను. దైత్యసంచయము, ప్రళయగర్జాసంకాశంబని, బెదరిరి. అప్పుడు లంకాపట్నమున దంష్ట్రాసౌభక్తులు దిక్కులంబులు మోగెను. వనంబులందు నొక్కింత విశ్రమించి, నిర్భయంబుగా సంచరించి ఫలంబుల దనివోవ నారగించి పురంబంతయూ వానరబృందము జూడసాగిరి. రోషావేశమున ద్వేషముజ్వలింప అసురవీరులు బెగడగా, వానరవీరులు ధర్షించుచూ, దూషించుచూ దానవులపైని పాషాణములను విసరిరి. తోరివేగో తారసిల్లిన దుష్టదైత్యులబిలచి, మీసాల గుంజించి, కేశమునుబట్టి గిరగిరజాడించి అవనిపైబడద్రోసి రామచంద్రుడే దైవమని యనువరకు చెంపలువాయించి రావణుని తోడ్కొనిరమ్మని వీపున కాలుతోదన్ని హుంకరించి యెదిరించి బెదరించి వెక్కిరించి మందిరంబులగాల్చి

ముల్లు చించి వానరసంచయము సంచరించెను. ఒక దైత్యో త్తమునుజేరి వానిని నెక్కి విమానయోగులలో ఉద్యోగులలో నిరాముఖారవిందమును చూడక సంప్రాప్తరాజకళలతో నొప్పు చున్నదని శ్లాఘించి మూచుటకిచ్ఛగించినటుల నటించి జుత్తు పట్టుకొని ఖండించుచున్న వికటంబులాడుచున్న భూమిపై వానిని పడదోసిరి. ఈరీతిగా పలుతావ్రులను అసురవీరులనుపట్టి ఓమామా! ఓబావా! యనిపిలచుచున్న పరాభవించుచుండిరి. వానరులీవిధంబుగా రక్కసులదస్సి బాధల బెట్టుచుండగా, అడలిపోయి యేడ్చి రావణునితో శ్రీరాముని సేన పురిలో సేతువపైనివచ్చి ప్రవేశించి హింసించుచున్నారనిరి. బాలుర స్త్రీల, వృద్ధుల, ముందుపలుకరించి వెనుచరిచి మేనులనుజీల్చి నెక్కిరించి. గృహంబులజొచ్చి, కీడుపరచి ధ్వంసముచేయు చున్నారు ప్రభో యని మొరబెట్టిరి.

—: దానవులు రావణునితో వానరబాధలు దెల్పుట :—

ఆదనుజవిభుడు దానవుల మొరవిని వార్ధిని నీరధిగట్టి యెటుల దాటివచ్చిరోయని భీతింజెందెను. ఒకపరి దశముఖ ముల నుచ్చరించి దశముఖంబులతో నొక్కమారు మాట్లా డిన హానివాటిల్లునని శాపము జ్ఞప్తికిదెచ్చుకొని సంచలించి యొకించుక ధైర్యమును వహించి శాపంబులు పల్లరపులుగాక ఆయుధములై నాకు హానిచేయగలవాయని గర్వించి, ధైర్య మూని వ్యాకులచిత్తుండై వెంటనే అంతఃపురమునకు జనెను. మిన్నువిరిగి పైనిబడినటుల తెన్నుదప్పి, భీతితో నంతఃపురము

[illegible] నా? నిస్సంశయ [illegible] కొనెను. తననాథుని [illegible] ంచునా? హూంటా [illegible] మనోనాథుండు [illegible] మర్యాద నతిక్రమిం [illegible] యోచించి దనుజ [illegible] చేకూరేకదా [illegible] హితోపదేశము [illegible] మండోదరి భర్తను జేరి [illegible] యిట్లని విన్నవించెను.

—: మండోదరి హితోపదేశము :—

ఓ నాథా! కోపమువిడచి నాహితోపమార్గమున జరించిన, శత్రుహాని మనకు చేకూరదు, నిస్సంశయముగా; అసురసామ్రాజ్యలక్ష్మి, శాశ్వతముగా ననుభవింతుము. భరింపరాని వేదన కల్పించుకొని కుంద నేటికి? ఈ అక్కరలేని కార్యముతలబెట్టి, ఆపదనుకోరి తెచ్చుకొని, విచారింపనేటికి? నక్కెక్కడ దేవలోకమెక్కడ, యన్నట్లు, ఆరామావిభుం డెక్కడ; దైత్యవిభుడెక్కడ? ఆతనితో, పోరుసల్పి జయించుట స్వప్నతుల్యము ధైర్యమునుపీడి, ఆశ్యమున దీనతబొంది పాలుబోక, యేరీతిని ఆపదసముద్రమునుండి ఉత్తీర్ణుడవై సుఖింతువు? వైరులజంపి, యీజానకిని గూడెదనంచు ఊరకే, ఘోరవిచారభారమున కృంగనేటికి? నీనుడి కాదనరాదు, నీకు హానిలేదనరాదు, విరోధులు వార్ధి నవలీలదాటి వచ్చిరేగతి?

మనకు ప్రమోదముండదు, ప్రమాదమేలభ్యము. ఈవేదన బాపుటెట్లు? వివేకముతో దలపోయవలదా? బుద్ధిబలంబున, దోర్బలంబున, ఆత్మబలంబున యాతడధికుండగుదునా. ఎదిరి బలమును తనస్వంతబలంబును, తెలుసుకోకుండా కడువడి పోరాడదగునా? పద్దాల్గుభువనంబులగెలచిన, మధుకైటభాదుల మహిమకంటెను. వేయిచేతులుగలవానిజంపిన భార్గవ రాముని బలముకంటెను, సరిలేని ఖరదూషణుల గరిమకంటెను, నిన్నెడు జలధుల ముంచి వచ్చిన వాలిపొగరుకంటెను నీబలముహెచ్చా? అవనిభారంబుబాప, యవతరించిన ఆదినారాయణుండు. ఓరాక్షసేంద్రా, ఆరాఘవుండు రాజమాత్రుండు కానేరడతండు. విక్రమముతో అక్రమముగా అన్యరాజ్యంబుల నాక్రమించి బలహీనులగు బ్రజలను బాధించి, అన్యాయముగ ధనమపహరించి కండక్రొవ్వున జనులెల్లరనొంచి సింహవిక్రమమున సంహరించి నిరతముగా కామించి సురతము గావించి అతివలవంచించి సంచరించి పాపమార్జించి పెద్దలపరిభవించి మానవావళిహింసించి మెలగు భూనాథునికెట్లు క్షేమముగును. ఈలంక శంకలేక నేటికి క్షీణదశకొచ్చెననెను. శివ ధనుస్సంగమొనర్చెగదా, రాముండు సీతను పెండ్లాడెను. ఆనాడు పోరాడజాలక వెనుదిరిగివచ్చి ఓదనుజాధీశా! యిప్పుడేల యీవిక్రమము నీకు చెప్పవలయుననెను. దశదిశలగొల్చి దశశిరములుగల్గినట్టి దండిమగడును గనుక దశరథుజనకు జయింపలేనాయని

యెంచినావా? ఆతడు కృపాసముద్రుడు ఆహవరుద్రుడు రామభద్రుడు అచ్యుతుడని మాధవుడని భజించి మోక్షసతిని గ్రహింపక బెరచానలకిట్లు తపించవచ్చునా? మతి స్థిరముగా నిలిపి నావాక్యము లాలింపుమా నాథాయనెను. బాలాలీలా కేళీలోలాత్ముడవై, హేలాగతిబోనేలా? శ్రీలాలసుపాదముల భజింపుము. క్రూరతరాస్త్రశస్త్రములరోసి, ప్రేమతో సహింపారతి సంచరించు జనసత్తముండెందైన హానిపొందునా? మారణ కర్మయం దభిమానముగలిగి, బలుండనంచు నిష్కారణవైర మూనిన, పరిజాతతికి సౌఖ్యముండునా? ఎంతచదివిన నేమి ఫలము. 'ఆత్మవత్సర్వభూతాని' యను మతమును మరచు వానికి క్షేమమెందైనా కలదా? దైవసాక్షిగజెప్పుమా, ధర్మ సరణి, వివిధసైన్యములకై విత్తంబువెచ్చించి కనకముకో లేక కాంతకో. ఆ హావములజేయునలవాటుపడినట్టి ధరణీశులకు ధర్మంబెక్కడిది? చెప్పినకోపగింతువని, చెప్పకుండిన ముప్పుఘటిల్లునని మదిని విచారించి, యథార్థమే చెప్పుచుంటిని, ఆయొప్పులకుప్పను (సీతను)అప్పయనితలంచి రామున కప్పగించి, నాతప్పుసహింపుమంచు వాని భక్తిభజింపుము సత్వరముగ ఓయనఘా! భువిజరాచరకోటి లయాంతవేళ, యెవనియుదరమున భద్రముగా దహించునో యాజగన్నాథునికన్నుగప్పి జలజాతభవుండు సహితమూ నిల్వజాలడు. నీవనగా, నీబలంబనగా, ఆతనికొక లెక్కా? అరిషడ్వర్గమహాగ్ని కీలలను శాంతాంభోధిచే చల్లార్చి [illegible]

కిచ్చి, నిశ్చలతపస్సంపద్విశేషార్థివై హరునో, శ్రీహరినో, సరోజభవునో, ధ్యానించి లోకభీకరవృత్తి త్యజింపుము. ఓలంకాధిపా! అహంకారంబువలదుసుమా. ధీరోదాత్తుడవు ఆత్మశత్రువుల భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యములచే సంహరింపు మిప్పు డైనా వ్యామోహమునుబాసి కాంతారనాసమొనర్చి సజ్జన మునీంద్రస్నేహలాభమున శ్రీరాముండనగ నెవ్వరో, రణో ద్రేకంబువదలి, యెరుగుమూ, నాథా యనెను. ఈరణంబేల? పరసతులగూడి భోగింపవాంఛలేల? ఇరువురముగూడి వనం బున కేగుదము, వార్ధకము సార్థకమగుమనకు ప్రాణనాథా యనెను. మించిన భోగకాంక్ష విరమింపుము. ఇదివేళ, యిది అవేళ యనక దర్పించి విలాసముతో యనుభవించితివెల్ల సుఖంబులను. అఖిలవీరుల జయించితివి. నీకెట్టికొరంతా లేదు. రాజ్యలక్ష్మి సుతునకిచ్చి మోక్షలక్ష్మికై తపింపుము. ఊరుపొమ్మనుచుండెను కాడు రమ్మనుచుండెను. కాలుండు కబళింప కాచియుండెను. వార్ధక్యమందు దివ్యతీర్థంబులకు పోక తుచ్ఛసౌఖ్యములకు దొడరదగునా? భోగంబులకు ఆశించి రోగములచేకృశించు, వ్యర్థజీవికి పరమార్థముండునా? ప్రజలనుస్వాధించి బాధించు భూనాథుడెప్పుడైనా చావకుం డునా? కాలముగడచెను. కాటికికాళ్లుచాచుకొనియున్నావు. అక్కటా! ఇట్లువర్తింపనర్హమా? ప్రాణనాథా! అరణ్యావాస మునకు పోదముర మ్మ. ఈరణము హానికి కారణము. గాన విరమించుము ఇట్టి తుచ్ఛపుప్రవర్తన భావ్యమా? జానకిని

రామునికిచ్చిరమ్మ. సజ్జనులు నిన్ను నుతింతురు. రాఘవుండు అచ్యుతుడు అవ్యయుడు. యదార్థమెరుంగక నాకు ఘోర వైధవ్యమును గూర్తువా? ఓయసురధర్మవిధాయకా! ప్రాణ నాయకా యని నుడివెను. ద్రోహము మేరమీరెను ప్రజను దుఃఖింప దుర్గాహము హెచ్చెను. క్రూరరాజులకెట్టి యధర్మ మన్నా సందేహములేదు. ఈదేహము శాశ్వతమా? ఈ శస్త్రములేల? యుద్ధసన్నాహములేల? సంతతమూ న్యాయ పథంబున రాజు ప్రవర్తింపవలయుగదా? యుద్ధము క్షేమము కాదు, క్షామహేతువు పలువురూ ఒక్కనికోడి పారవచ్చును. పలువురు ఒక్కనిబట్టి పరిభవింపవచ్చును లేక చావవచ్చును. శస్త్రాస్త్రసంచయముగూర్చ విత్తంబు హెచ్చుగా వెచ్చింప వచ్చును. వీరవిహారమని పెద్దపేరుబెట్టి కోటిజీవులనైనా కొల్చవచ్చును. జయము నిశ్చయముకాదు సందియంబే, పతి గతికి సతి నేడ్వ, సుతులుగుంద క్లేశమున దేశమంతా నాశ మొందు ఏటికీగోల. బుద్ధిమంతులకు ఎవ్వనిమహిమ సృష్టించి పాలించి, సంవర్తవేళను సంహరించునో ఎవ్వని దర్శించుటకు యెల్లవేళలా మానివర్యులు మార్గాన్వేషణచేయుచుందురో, ఎవ్వని సేవింప నృపులు విరాగులై నెగడుచుందురో ఎవ్వని నామంబు సద్భక్తులు పతితపావనంబని నెంతురో, అట్టి మహాత్ముండు ప్రణతార్తిహరుండై, పృథ్వినిబ్రోచు పర మాత్ముడై లంక కేతెంచెను. ఓయసురనాథా! నీవింక శంక విడచి ఆతని భజింపుము యనెను. ఓమహీంకాంతా! ఎంతటి

భాగ్యవంతుడవో, యెంతటి పుణ్యాత్ముండవో నిన్ను జూడగా ఆజగద్గురుండు శ్రీకాంతుండు రామచంద్రుడిచటికే తెంచెను. ఇట్టి శుభసమయము మీకు మరిగి లభింపదు. గాన పంతమును విడచి మొక్కులిడి వాని పాదపద్మముల భజింపుమిప్పుడే యనెను. నింద్యముకూర్మి పాడిగమనింపుము మూర్ఖముపిడచి నామాట మన్నింపుము. సాధుసజ్జనపద్ధతి గణింపుము, రామ మూర్తిని దర్శింపుము, భోగేచ్ఛ నిరశింపుము. మోక్షలక్ష్మి నాశింపుము, కానవమున నశింపుము, నీకుశుభములుచేకూరు ననెను. నిన్ను తలదన్ను శూరవరులను బూరిగొన్నవీరుండు నిన్నువధింపక వెడలడు. జనకపుత్రిని కొనిపోవక విడువడు. రాక్షసవరేణ్యా! యిది తథ్యముసుమా. నీయంతనీవే పృథ్వీ తనూజను వేగమే శ్రీరామునకిచ్చి రమ్ము. సంగ్రామము మాటే తలంపకుము. మాటదక్కించుకొనుము. నా మాట వినుము; అసురనాథా! నామున్మ చెల్లింపుముయనెను. అజ్ఞాన నరకమునకు ద్వారము యశంబునకు దుస్తరముకాదు. అరి వర్గసన్నిహితము యగు పరకాంతాపవిత్రచౌర్యము, మిక్కుట మైనపాపము సందేహమేలేదు. ఓసురనరవైరీ! పరకాంతా కనకంబుల కాశించునట్టి యువసిధవుడు ధరలో సన్నగిల్లి నర కంబున గూలుసుమా! సంచితంబైన సుకృతము కృశించును. ఆయువు నశించును. ఐశ్వర్యమంతరించును. పాపము రహిం చును. నరకము రాపరించును. పరసతీగమనము తగదు, తగదు, దనుజనాథా! అన్యుల లక్ష్మిని అపహరించవచ్చును

గాక అనుభవించుట కష్టము. చిక్కినవేమి, తానుదక్కించు
కొనలేనితరి తిరిగి వారికొసంగుటుచితము. అట్లొసంగనిలోభి
యసురరాజు దుర్గతికిచెందును. తథ్యముగను కాగా అఖిల
లోకములందు ఖ్యాతిని గోల్పోవును. యశంబునకు మించిన
హానిలేదు. గాన బుద్ధిమంతుడవయి, పృథ్వీపుత్రిని దాశరథికి
నిచ్చి వానిమైత్రి జేకొమ్ము. దనుజనాథుడు ధర్మపరుండని
ప్రఖ్యాతి తెచ్చుకొనుము. నామాటవిని మాట దక్కించు
కొనుము. ఏమహాత్ముని పదాబ్జంబులు సద్వివేకులు దైవ
మనుచూ ప్రార్థించుచుందురో వానిని ఖలులున్నా నమస్క
రింతురు. నీవు గర్వించి దోర్బలమునుజూపి వానివధింప నెంచి
తివి. నీప్రారబ్ధమెట్లున్నదో తెలియకున్నది. పలుకనేర్చినది
మొదలు కలనైనా యనృతమాడని సత్యవ్రతుండు కత్తిబూని
నదిమొదలు ఖలులనైనా కోరిసంహరించని యహింసాపరుండు
ఆగర్భశత్రువునైనా శరణుగోరిన చంపక విడచిన సజ్జనుండు
రక్షింపమని ప్రార్థించుభక్తుని పాలించు భక్తవత్సలుండు
యౌవనాంకురమారిగా అన్యసతుల తేరిజూడని ఏకపత్నీ
వ్రతుండు, కోపమననెట్టిదో యెరుగని లోకోపకారి; ఆ
రాముండు గుణాభిరాముడు సుమా రాక్షసేంద్రా యనెను.
పట్టిన మూర్ఖపుపట్టువిడచి యథార్థముబల్కినట్టి నన్నుతిట్టక
యుద్ధము దలబెట్టక ధర్మమార్గమున జరింపుమా, దనుజసం
తతి, భువినినిల్పుమా, ఆయుధముల త్యజింపుమా, మదీయ
గళ మంగళసూత్రము ద్రెంపబోకుమా, యనిట యసురనాథా!

నీమంత్రు లస్వతంత్రులు, విత్తపరతంత్రులు, నిర్భీతితో, నిక్కమును నీతోను పలుకనేరరు. నీకు వెరచి యిచ్ఛకములే పల్కుచుందురు. బుద్ధిహీనుండవై నీవు వారల మెచ్చుచుందువు. ఇలగలబుద్ధిమంతులు మునీంద్రులు మెచ్చుకొనగా శ్రీరాముని గొల్వుము. సర్వదానవులగోత్రములూ, నాపవిత్రసూత్రమూ, నిలుపుము. భోగకాంక్ష నీచాతినీచమని, దలంపుము. దుష్టమంత్రులసలహాల వినకుము. సమస్తరాజ్యమూ తనూజునకిమ్ము. యోగ్యమగురీతిని వెంటనే వైరాగ్యము గైకొనుము. ఓదనుజనాథా! నాసౌభాగ్యమును నిలుపుము. సంపదలూ, సౌభాగ్యములూ, ఆరోగ్యములూ, అశాశ్వతములని వినలేదా? ఓప్రాణనాథా యని సంబోధించి, చుబుకమునుబట్టి నన్ను మన్నించి, సన్మార్గంబున చనుమనుచూ, మతిమాలి బ్రతిమాలి ఆదనుజరాణి. యేడ్చి బాష్పములవిడచి పాదములపైని వ్రాలెను.

—॰ రావణుడు మండోదరి నోదార్చుట ♦—

అంత మండోదరింజూచి, అసురవిభుడు పకపకనవ్వి, మీసములదువ్వి, ఓ లేమా! నీకు భయమెందుకని చెప్పి, లేవనెత్తి, కౌగిటంజేర్చి యిట్లని వచించెను. ఔనౌను, మంచిదానవు, ఓయబలా! సుబలాఢ్యశిరోవతంసా! రాఘవుండెవడో, యెరింగెదనుగాక! సరోరుహాసంభవుండో, మాధవుడో, బలదర్పిదదానవసేన తాకువేళ, విశదమగును. ఒక్కించుక కలతనువిడచి, ధైర్యముగానుండుమాయని, శాంతింపజేసెను.

ఓ నెలతా! నీవన్నదంతయూ నిక్కువమే, ఉన్నదానితోనృపుడు, సంతృప్తి పొందడేని ఎన్నడయినా వృద్ధిపొందగలడా? ఇంతేల, నిశ్చయము జెప్పెదవినుము, ఆతడు దేవుండేయైనచో, నేనతనిచేతమడసి, మోక్షసామ్రాజ్యలక్ష్మిని తప్పకసాధింతును. అతడు సామాన్యమానవుండే యైనచో నేనతనినిజంపి జనకజనుగొందును. ఓ బేలా! కుందనేల! నేనెందరిసతులనో చెరచియుంటిని. రాఘవుడు నిజముగా దేవుడే అయినచో, నాడురాకుండునా? ఓయిందువదనా, ఇపుడు తనయిల్లాలినిగైకొంటినని, గినిసి, యేతెంచినాడు. నీవు యేమందువుచెపుమా? వాలితో కాపురముజేసి, పుత్రినిగన్న నిన్నువరించి నేనుకీడునుపొందితినా? పరకీయులు నాకు స్వకీయులైరిగా. ఆనాడు, పరసతులగూడినదోసంబని వచింపనైతివిగా! ఓకృశోదరీ! నేను, నీతులుబాగా యెఱుగుదును. ఎందుకాలాగున పెక్కులాడెదవో భారతాదుల గెలచినబల్లిదుడనిఁ నన్ను జంకింపకుమా, ఓసన్నుతాంగీ, శునకమొకవేళ, సింహమునెదిరించవచ్చును. అంతమాత్రాన, శునకము అధికమగునా? భాగ్యముల నేవగించి వార్ధక్యమని, వైరాగ్యమనియెంచి, సామ్రాజ్యవైభవములు ననుభవింపకవిడుతునా? ఓయంబుజాక్షీ, ప్రాణమున్నంతవరకు నేననుభవింపకమానను. కామవాంఛకులోంగి, కపటమున, తరుణినితెచ్చితిని, ఆపని తప్పో, ఒప్పో బరీక్షించుటకు కాలమతిక్రమించెను. ఇప్పుడు శత్రివేతెంచి,

యుద్ధసన్నద్ధుడయి వేచియుండ, నేను జంకదగునా? ఓశీత కరాననా, నేనొకమాటజెప్పెదనువినుము, మనుష్యమాత్రుని రాముని, నేతప్పక వధింతును. కాలుండే నాశరంబుల దప్పించుకొనజాలడు. మరెవ్వడైనా నన్నెదుర్పగలడా? గాన, నావిరోధుని మ్రొక్కుకు, ముప్పువాటిల్లునని జంకకు; ఆదిన నావంశజులను యెవ్వండు సంహరించెనో, ఆదయితుండే రాముండనిచెప్పుదురు. అయ్యది నిక్కంబైనచో, నేను కాదనువాడనుకాను. ధనువును గైకొనియేగెదను. ఓరమణీమణీ, నావంశమర్యాద నతిక్రమించు, కలుషాత్ముడననుకొంటివా? సోమకాసురుని చోరుండని వచించి, జలధిలోచొచ్చి సంహరించెను. బ్రహ్మాండంబంతయూ, ఉద్భవించెదనని, మాహిరణ్యాక్షుని మదమడంచెను. భక్తవత్సలుడన్న ప్రఖ్యాతినార్జింప, కాంచనకశిపుని కసిమసంగెను. సురబృందమందారుండనటంచు, వంచించి బలిచక్రవర్తినణచెను. మాకామాధవుండు, అగర్భశత్రువుండు అతడే శ్రీరాముడై భువిని నవతరించి, నాలంకకేతెంచినపుడు బింకముడిగి పిరికిపందనౌదునా? పొడువకవిడుతునా? ముల్లోకంబులగల వీరవరేణ్యులెల్లరనుదండాడినవానిని జలధిదుర్గనుగల దుర్గవేష్టితమహాసామ్రాజ్యధారేయుని, బాణకృపాణజీవనుని, జగద్విద్రావణుని, రావణుని, మర్త్యమాత్రుడు, హయగ్రీవుండు కాకుండిన నన్ను జయింపగలడా? ఓసుందరాంగీ, బెగ్గిలి, బెంగచేబెదరి, వేదురుపొందకుమా యని కాదగ్గదికాకమానదని, వచించి తాల్మింబూను

మంచూ, తాదిగ్గునలేచి, యారావణుండు త్వరగా కొలువు కూటమునకేగి, తనూజులను, వీరులనుగాంచి నిట్లనియెను. స్వర్ణాంబాదిగాగల, నుత్తమలోహములను, నవరత్నములను, ఉన్న తాంగనలను, జనపాలుండు గ్రహింపవచ్చుననిన, ధర్మ విరుద్ధంబగునా? ఈదనుజాధీశుడు, భూజాతనుగొనిన దోష మా? తర్కించి యోచింపుడు. మనసామ్రాజ్యము గైకొను టకై యీమనుజుండెవ్వడో యేగుదెంచ్చెను. అటవికుడు యొకండు, వానరులగొని దైత్యులు బలహీనులనియెంచి, ఆగ్రహించి, దండెత్తుటకు తగుదుననియెంచి అక్రమముగా దర్పుండయి యేతెంచెననెను.

—♦ రావణుడు దానవవీరుల నుత్సహించుట ♦—

రాజలాంఛనహీనుండై, నేను రాజుననుచూ యుద్ధ మెరిగినయోధులనుచూ వానరులగూడి మానవుండేతెంచెను. ఓదానవనాధులారా! వసుధలో మీరిపుడు మీప్రతిష్ఠను నిలుపుడనెను. "చంకదుడ్డుబూని శరణార్థి" యన్నటుల ముని వేషమూని ధనువుగొనియెను. మనుజుడెవండో వచ్చి దనుజ వర్యుని జయింపనెంచెను. (మేకపోతువచ్చి పులిని నెదిర్చి నట్లున్నది) అనవిని వసురాధిపాయని, మంత్రులు దాసుల మనిపలికి, నీయానతినే దలదాల్చి వచించిన దదియెట్టికార్య మైనా, వెంటనే చేయకతప్పదని తపో, జపో; నెమ్మనంబున నిర్ణయించుకొని మాకానతిచ్చిన తక్షణమే చని, మావిధి మేమొనరింతుము యనిరి. ఓప్రభువర్యా, మేము నీసేవకులము

నీచిత్తంబరసి, కార్యమొనర్తుము, అదియే మాకుధర్మము. అనగా తక్కినఉద్యోగులు విని, మంత్రివర్యుల పలుకులకు ఔననిరి. వానరులతోడ నెత్తెంచెను. ఆమానవుండు, ఆనర వానరులుకలిసి దానవుల కొక్కొకబళంబునరారు. ఓదానవ ప్రభో! యుద్ధమనిన భయపడగనేల? అనుచూ దానవులు అసురపతితో ధైర్యముగ పలికినంతనే ప్రశస్తదానవుండగు ప్రహస్తుండులేచి, తండ్రితో నిర్భయముగా నిట్లనియెను.

—: రావణునికి ప్రహస్తుని సదుపదేశము :—

ఓ జనకా! వీరుపల్కిన ప్రగల్భములకు విశ్వసించి, సమరాగ్నిలోబడ జనకు, కారణములేని కలహంబు మానకు వలదు. మంచిచెడ్డలు మది నిర్ణయించుకొనుమనెను, నిక్క మెరింగిన ధరణీపతి కెందుహానిసంగుహాని నీమంత్రులు భీత చిత్తులై యదార్థము బలుకజాలరు. ఆమహాబలశాలి రాముని నీవెటుల జయించగల్గుదువు, అనిలాత్మజుని ఒక్కని పట్టగలి గిరా! గోపురంబుల మేడల గూల్చునాడు, నిల్చి నుందిరముల గాల్చునాడు వీరలంతా యేమైరి. కపివరుని పొంక మణంప జాలిరా? సాహసించి అరికట్ట గలిగిరా? గంధవహాజుండు రాజ మార్గమున నిలచి, మగతనంబుగలదేని రండని మల్లచరచి, బీరమేపారబిలచినపుడు, వెరచి పారిరి మనదైత్యవీరులు. అక్షయ కుమారుని వధించి యనిలసుతుడు చెలరేగెను. అక్కటా, ఒక్కదైత్యుడయినా వాని నెదిరింప జాలెనా? వీరలుసచివులా నీకు? ఇచ్చకములాడి నీమెప్పులగొనెదు నీచాత్ములు; మంత్రు

లని మంతనములాడి మాసిపోకు, అరయగా మనవారే మన వైరులు. ఉచితానుచితంబుల దలంపరు, ఆలినైనా నర్పింతురు, తల్లినైనా పరిభవింతురు. విత్తమొసంగిన పాపపుణ్యాంబులు నొకింతయైనా ఎంచరు. ఎంతటి నీచకార్యములైనా, రాజసేవకులు వెనుదీయక చేతురు. రాజనీతి నెరిగిన రాజవరుడు, తనసేవకులను నమ్మరాదు. ఉదరనిమిత్త మెంతేని హీనులగుచూ గౌరవము వదలి కుటిలమతులయి యుందురు. ప్రజలమేలుగోల్పి రాజ్యలోపాలదెల్పి నృపునివంచించి, ధనమపహరించి, శాంతియనెడి దివ్యపుష్పవనమునకు యీరాజసేవకులు పావకులు సుమా, అధిపునిచిత్తమూ, విత్తమూ నపహరించి, జనుల మెప్పులబడియు, ఘనులమని నెగడుచుందు రీదానవులు. వేశ్యలకున్నూ వీరలకున్నూ భేదమేమియూలేదు, ప్రజకూ, రేనికీ మధ్య వైరమునుగూర్చి ధనాభిలాషచే గొప్పమైత్రిని జూచుచూ తమరేనికి విజయము చేకూరుగాకయని సేవకులు కపటమతులై పల్కుచుందురు. నీతిపరుండగు భూపతి నిజమునుగ్రహించి సంచరింపవలయును. రాజసేవకులకు రాజభక్తిలేదు. వారిని నమ్మిన ప్రభువు నశించును. కుక్కతోకనుబట్టి గోదావరీదువాని చందమేయగును. అందుచేతనేకదా ఆర్యమతానుసరణిని గాయకుడు, గ్రామణి, విటీనాయకుండు, స్త్రీద్రవిణి జీవకుండు, రాజసేవకుండు, పంక్తిబాహ్యులు అయిరి. ఓతండ్రీ! ఆరఘురాముండు సనకసనందనాది మునిసన్నుతుండు, సురా

తులజయించ, శౌరి ధరిత్రిని బుట్టెనేమో! కాదనకుండా విరోధమును పొందక యాపదలోపడక వైరికి జనకజనిచ్చినచో మనకన్నివిధాలా శుభము చేకూరును. పరకాంతాకనకాపహారము, అతిపాపంబనే ధర్మములో నెరుగక పృథ్వీసుతను గొనితెస్తివా? రాముండు మానవుండై భార్యనువిసర్జించి, సంగరయత్నము త్యజించుననుకొంటివా? కర్తవ్యము మదినూహించి చేయుము. రాఘవుడు బలహీనుడో, బలవంతుడో తలపోయగా బలహీనునిభార్యను బలవంతుడు బలిమిచే పాలించుటయైనా భవ్యంబా? ప్రాణికోటులబాధించుట, పరసతులను బాధించుట పరధనకాంక్షచే నానాగతుల శోధించుట అల్పులతో విరోధించుట పాడియగునా? చెప్పుమా? నేచెప్పితినని కినుకచే నీనయనంబులు జేవురింపగా తప్పులెంచి నన్ను తన్నిన తన్నుము, ఓయజ్ఞా! నేను సహింతును. రణంబునందు బలాఢ్యులు మెచ్చునట్లు వైరుల గుప్పలుకుప్పలుగా వధించి హర్ష వారిధిని తేలెదరు, నమ్ముమని పలికెను. సమరమొనరింపజంకి, యిట్లు పల్కుచుంటినని అలతిగా దలపవద్దు. నీయానతి తలదాల్చి నిమిషములో వైరులనువధించి స్వర్గమును జూరగొందును, రాయబారిని తోడిచ్చి రాఘవునకు సతిని నర్పింపుము. అంతతో శాంతించి ఆతడేగిన కడులెస్స. అటుగాక అలిగి చెలగినచో మనము ఆతనితో పోరాడవచ్చును.

—♦ ప్రహస్తుని రావణుడు దూషించుట ♦—

ఆమాటలువిని సుతునిపై కోపగించి రాక్షసరాజు, ఒడలు కంపింప గర్జించి తిట్టుచూ నిట్లనియెను, తులశివన

మందు గంజాయిమెక్కవలెను, దనుజవంశమున బుట్టితివి తనయా! నీకీనీతి యెవరు బోధించిరి? తండ్రినే దండింప తల పెట్టితివా? నోరుమూయుము, హోరుస నోరుకొలది కారు లను ప్రేలుచుంటివి. నీకు గౌరవంబా? తప్పొప్పులను అర యుటకు నీపాటిబుద్ధి మాకు లేకపోయెనా? కుమారా; నీవు నాకు దనూజుడవయియుండీ దనుజునివలెబలుకక యిట్లు భాషించుట నీకు తగునా? బాలుండవయి, పౌరుషునివలెనూ, గొప్పపండితునివలెనూ కొలువునందు పెద్దలుండగా పెక్కు మాటలాడుచున్నావు. భళిరా! సన్నుతింపదగు ప్రాజ్ఞుడ వయితివి. రాజసేవకులు పలువలటంచు బల్కుచుంటివి. బల వంతునిపోలిక యుద్ధమన్న భీతిల్లనని పల్కుచుంటివి. రాజసభాం తరమున వెనుదీయక వైరులను బాగడుపుత్రుడు శత్రువుగాక మిత్రుడా? వినుడు, రాముండు ఘనుడనుచూ వినుతించువారు లెవరైనా, శిక్షకుపాత్రులనుచూ పౌరులెరుంగునట్లు చాటింప వలయును. అనిన ప్రహస్తుడులేచి యిట్లు వచించెనెలమి.

—◆ ప్రహస్తుని ప్రత్యుత్తరము ◆—

ఓ దైత్యకులావతంసా! రాముండుసత్యపరాక్రముండు, అసాధ్యుడు, అవధ్యుడు, నిత్యుడు వేదవేద్యుడు అవనిధర్మం బు బాదుకొల్ప ఆసత్యకులాబ్ధిచంద్రుడయి తేజరిల్లెను, గాన మతిదప్పిచరింపకు, అధోగతి పాలగుదువు. సత్యమెరుగనిసభ ఒక రాజసభయగునా? ఓ దనుజరాజా! రాముడెవ్వడో రణ మునం దెరుగుటకు తప్పుదిద్దుకొన తెలిసియుండదపుడు అని వచించి సభ బాసి నాతడు చనియెను.సిద్ధముగా యుద్ధమునకు

తియాగుమన్న, యెల్లెడల చాటింపుడని వచించి, రావణుండు వెంటనే అంతఃపురంబునకు జనెను పదిశిరంబులుగల దండి వాగని నెవ్వడోడింపగలడని నవ్వుకొనుచూ అంతఃపురమున ప్రియరాంఢ్రు సంతసింప, నాటపాటల, తనివోవ నలరుచుండెను. గరుడ గంధర్వ కిన్నర సుర నరాదులెల్లరూ పాట పాడి, యాటలాడంగ నెంతయో నలరుచుండె. నా దేవేంద్రుని మాడ్కి, రావణుండు అమరవిభుండైన ఇంద్రునికైనా, ఆది విష్ణునివద్ద భయముకలదుగాని, రావణునకేవిధమైన భయము లేక, దిట్టయై, మహావైభవముగా నుండెను.

లంకాతీరమున శ్రీరాముడు తన భక్తసైన్యముతో
—॰ ప్రసంగించుట ॰—

వాడైన ధనుర్బాణములబూని వీరులచుట్టూనిలచి చూచుచుండ, కరముల జోడించి, దనుజేశ్వరుడు మంతనములాడ (విభీషణుడు) చలిముఖ, జాంబవత్ప్రముఖ వీరు లదృష్టవంతులమని పదాబ్జములుగొలువ అనిలాత్మజుడు అంగదుడు భక్తితో నాజ్ఞకై ఉభయపార్శ్వములందు నొరిగి నిలువ, శరధిదీపింప, ధనువుహస్తమునగ్రాల, సౌమిత్రి వీరాసనమున దనర, శిరము సుగ్రీవు తొడమీద జెలువొసంగ, సువేలాచలమందు శ్రీరాము డలరెను:—

స్నేహితుని విశ్వసింపవలెనని తన తలను సూర్యనందనునకొసగెను. ఆగర్భరిపునైనా ఆదరింతునని, దనుజనాయకుని మంతనముగొనియెను. ఎటకైనా మీతో వత్తుమన్న

భక్తులకు, తనపదాబ్జముల నొసగెను. ధర్మద్వేషుల దండింపు మన్నట్లు తమ్ముండైన లక్ష్మణునకు ధర్మువొసగెను. సుర నరులు ప్రస్తుతించగా, రామచంద్రుడు కరకుటమ్ములు దువ్వుచూ మెరుగుపెట్టెను. ఉదయగిరిగుహాంతరమునసదయ హృదయుడైన రామచంద్రున కంధకారమదగజబృందకంఠీ రవంబు, భావిశుభసూచకముగ గన్పట్టెను. మదపుటేనుగు యొక్కకుంభమును సింహము పగల్చగా రాలిన మంచిముత్య ములురీతిగా దారకులు రహించగా, భావిశుభంబు కన్పడు చుండెను. యామినియనుకామిని, సామజముక్తాఫలములు దాల్చి, తత్సీమనురాజిల్లగా, సుధాధాముండు విబుధసంచ యము సంతసింప, రహించెను, అదిగో, కంటిరా చంద్రుని యందుమచ్చ, ఓయాప్తులారా! ఆమచ్చయెట్టిదో మీకు తెలిసినట్లుగా చెప్పవచ్చుననగా, అర్కజుండు రామునితో నిట్లనియెను. ప్రకాశమానమైనచంద్రునియందుగల మచ్చను జూచి, విబుధులు పలువిధంబుల వర్ణింతురు. ఆమచ్చ నెల యను అద్దమందు, భూచ్ఛాయగా ప్రతిఫలించును. అనినవిని వాలిసుతు డిట్లనియెను. తనజనకుండౌ వాలికికలిగినభంగ మునుదలంచి, దుఃఖంపగా అంకముగా గ్రాలెననెను. వేరొం డువానరుండులేచి, అంగదుని కల్లమాటలకేమిగాని, నేను నిక్కముపచింతునని, కట్టా! కోపమున రాహువుకొట్టినంత చంద్రునకు తట్టుదేరి, మచ్చయయ్యెననెను. అనిన దరహాస మొనర్చి విభీషణుడు కరంబులజోడించి, ఇట్లనియెను , దేవా!

నీవెరుంగనిభావంబెంద్దైనాగలదా? అయినా, నాభావంబు కూడా, యెరిగింతును వినుము యనెను.

కపటవేషియై, కాషాయకాంతిని దాల్చెను. తమ్ములకు కీడువాటించెను. సకలసత్సంతతి నణంచెను. గాన, వీడు శేద్రిమ్మరియై జడుండయ్యెను. ధీవరుండు కానేరడనెను. అనిన హనుమలేచి, నవ్వి, సర్వజ్ఞా చూడామణి ప్రసిద్ధిగన్న క్రొన్నెల దూషింపతగునాయనుచూ రఘూద్వహునిజూచి, యిట్లువచించెను. ఓ శ్రీరామచంద్రా! చంద్రు డెవ్వడు? ఆతండు నీపదాంభోజభక్తుండు. సతతమూ నిక్కముగా, నిన్నె స్మరింపంగ స్వాంతముననూ నీరూపుచిత్రితంబాయె ననెను. ఇట్లనిలాత్మజుండు దరహాసమొనర్పగా రాముండునవ్వి యిట్లనియెను, తనతోసహా అంబుధిని హాలాహలంబు పుట్టిన దంచూ కూర్మిదాభరింపనది మచ్చవలెగన్పట్టెను. కానిచో, అనిశమూ విక్రమించి విప్రయోగులను, అమృతాంశుడు వంచునా? అని విభీషణుని వీక్షించి ఓ దనుజనాథా! ఆదక్షిణ దిక్కుజూడుము. మేఘములు విజృంభించి గర్జించుట వినబడుచున్నది. ఇప్పుడు వర్షించునా, యేమొచెపుమ్మా యనిన శుభంబలర లంకాపురమధ్యశిఖరస్థమండపభాగము అంబరముగాగ, తనసిరస్సులపైనున్న ఛత్రపంక్తి, మేఘపంక్తిగాగ, తైతక్కధిమ్మని యాడుమెలతలపై, కాంతి మెరుపుగాగ, చిత్తముద్రేకింపజేయు తాళమృదంగ గంభీరనాదములు గర్జనలుగాగ రావణుండు భోగములనుభవించుచూ మురిసి,

యానందాబ్ధిని తేలుచూ, ప్రక్కబల్లెమై వైరిలంకనున్ననూ, స్వప్నమందైనా భయము జెందకయుండెను, యనిన-

—♦ శ్రీ రాముని ప్రతాపము ♦—

శ్రీరాముండాగ్రహించి లేచి వానిదురభిమానమును మాన్పవలెననుచూ తమ్ముడాయనుచూ, వడిగాధనువుతీసిదిశలు కంపించునట్లుశరమును సంధించివిడచెను రామునిదివ్యబాణము అమోఘముగా, రావణుని కిరీటములను ఛత్రములనుద్రుంచి మండోదరియొక్క కర్ణభూషణముల వజ్రములను నేలకు రాల్చివేసెను. ఇట్లు రాఘవుని ప్రతిభచెలంగి రావణుని సభలో గగ్గోలుసంభవింపజేయగా యెల్లరూ బెదరి, చెదరి, వెరచి, వెన్నిచ్చి, వివిధగతుల పారిపోయిరి. అద్దిరా, అయ్యో యిదేమివింత యాపదసంభవించెరా, యనుచూ మార్దంగికులు, అడవిపారిపోగా ఉల్లములుక్రుంగ కాళ్లుతల్లడిల్లగ, నాట్యకత్తెలు, వారివెంటబడగా బ్రతికియుండిన బలుసాకుదిని మనవచ్చునని ఉద్యోగులు అదిరి పారగా సరససంగీతము విరసమై తుదకిట్లు విషమించెనని విటులుబెగ్గడిల్లగా భళీ, బాగాయున్నదిరా యనుచూ భటులు దీపంబులార్పి పిక్కబలముజూప, రావణుండు తెల్లబోయి, దిగ్భ్రమజెంది నలుగడలు పరికించి, తలలూచి, నిశ్చేష్టుండై నిలచెను. తాళములు మృదంగములు, సన్నగిల్లగా మేళముబాసి నర్తకులు భయంబునొంది పంచబంగాళముగాగ రావణునిజూచి, రాక్షసకులమునకు కాలమాసన్నమైనదంచు, మండోదరి యెంతయోవిల

పించెను. నీవైధవ్యమును నేహరింతునని దెలుపుచుంటివి. గాని శ్రీరాముడాగ్రహించి, తనకోలచే నాకర్ణభూషణము లను నేలరాల్చెను. ఓనాథా! చూడుముయని మనకింక, కీడుమూడకతప్పదు. అతనిపాదాబ్జములగొల్చి యిహపరసౌ ఖ్యంబులు బడయవచ్చును, గ్లానియును, హానియును లేనిగతి వచింతును. శ్రీరామచంద్రుని శేవింపుము.

మండోదరి శ్రీరామమహిమను రావణునికి

—తెల్పికి దెచ్చుట—

ఓ దనుజనాయకా! బ్రహ్మనుసృష్టించిన పరమాత్ముడు మానవుండనుకొంటివా? ఆజగన్నాటకసూత్రధారియైనరఘు నందనుడిచ్చటికేగుదెంచెను. నీయాటలికసాగిరావు. ఏనాటి కైనా యపాయము తథ్యము, గాన నామాటవినుము. శ్రీవారిపాదపద్మయుగ్మము, పాతాళలోకము, శిరము బ్రహ్మ లోకము; కేశములు మేఘములు, నేత్రంబులు ఋక్షములు, భూవిలాసము, కాలంబు యశ్వనీసుతులు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వా సములు, వాయువు, అధరబింబంబు, లోభము; ఉదరము, అబ్ధి; వదనము, సప్తార్చి; వాక్కు, వేదములు; దశదిశలు, చెవులు; దంతములు, యముడు; బాహువులు, దిక్పాలురు; జిహ్వ; వరుణుడు: ఉద్యమంబు, ఉత్పత్తిలయములు, మాయ మందహాసము, అస్థులు; శైలంబు అఖిలనదులు, నాడులు, ఇవన్నియూ ఎవనికిచెల్లునో, జ్ఞానివయ్యూ, నెరుగవా? శివుండు అహంకారము; అబ్జసంభవుండు బుద్ధి; చంద్రుండు

మనస్సు; భువి చరాచరహృదంతరాళము: ఓ రాక్షసరాజా ఇట్టినివాసమెవనిదో ఎరుగుదువు. అయిననూ రాము నెదిరింప నేగుచుంటివి. నాకవాసులకు వ్యాకులముగూర్చినాననుచూ, నరుల కిన్నరుల జయించితివనుచు బల్కుదువు. కాని దైవమునుమీరి బ్రదుకవశమా? ఓలోకైకవీరా! నీకుమతిపోయినది. పంతంబువిడువుము. గర్వింపక సీతాకాంతామణిని యిచ్చిరమ్ము. ఓయమరకులాంతకా! నామాటవినుము. ఆతండు నీతుదనుజూచే లయకాలాంతకుడుసుమా. అనిన మండోదరినిజూచి యసురవిభుడు పక్కుననవ్వి యిట్లని యెను. అక్కటా! అబలవని యిప్పుడెరింగితిని. ఓయంబుజాక్షీ! తల్లడిల్లి భీతిల్లకుము యనెను.

—: రావణుడు తన ప్రతాపమును చెప్పుకొనుట :—

నేను పాతాళమునకు యేగి బలిచక్రవర్తిని ఊరడించితిని. బ్రహ్మ నాకు వరంబునొసంగియుండెను. దిక్పాలురను తన్ని, తేజంబు చూపితిని, దేవేంద్రుని బంధించితిని. వాయుదేవుని నావద్ద బంటుగా జేసితిని, పావకుండు నావంటవాడయ్యెను. వరుణుని కలయంపి జల్లఘనునిగా యేర్పరిచితిని, తానే నీవనపాలకుండు, పుష్పవంతులు మనయింట సతతమూ తైలహీనదీపంబులై వెలయుచుందురు. ఓ సఖియా! మండోదరీ, ఖేచరులంతా మనకు అనుచరులై యున్నారు. మనకు ఒదుగేల? నీకేమి కొదువగలదే యనెను. ఓ వనరుహనేత్రా! అనృతము, చంచలత్వము, భయము, అపవిత్రత, సాహసము

మోహము, తెలివితక్కువచే కోపము, నిర్దయ, ఇవన్నియూ వనితల సహజలక్షణములని పెద్దలు వచింపగా వింటిని. నీకిప్పుడవన్నియూ ధృవంబుగా పట్టియున్నవి. ఓమగువా, నన్నెరుంగవా? నానామమంత్రము యమ, దూత, భూత, పిశాచాదులకు భీతావహము. ఓనాతీ! నీకెందుకు భీతి? నాకు కోపమువచ్చినచో భూపాలురకు సంతాపకరము. ఓ యతివా! అజ్ఞానమేటికే? నా తేజము మానవలోక దావానలంబు, ఓ మానినీమణీ! నా ప్రతాపము మధ్యాహ్నమార్తాండ మండలంబు. ఇంతకూ ఓ యబలా! నిరంతరమూ నాభుజపరాక్రమము, విజయదేవత విహరించు శైలంబు నాలావు చేవలు తెలుసుకొనలేక, మాటిమాటికీ భీతిజెందుచుంటివనెను.

నేను చాపమునుబూని కోపించిన సూర్యుండు సంచరించవెరచును. ఓర్పునువిడచి, నిట్టూర్పువిడిచితినేని గాలి వీవ వెరచును. నాప్రతాపముగాంచి, సప్తార్చి వెలుగవెరచును. నేను ఆనతిచ్చినవరకూ యిందుృిండు తనశిరంబెత్త వెరచును. శత్రునాశనమైన నాశాసనమునకు అడలి మృదుండైనా గడగడవడకుగాదె. ఓ సరసిజాక్షి! నరులు, కిన్నరులు, అమరులు, అసురులు, యిత్యాదులు నాకొకలెక్కలోని వారా? యక్షులను, పక్షులుగాజూచి తన్ని రమ్మందువా సన్నుతాంగీ! నరులు, కిన్నరులు, వానరులు, పామరులంచూ వధియించి వత్తునా! పద్మనయనా, సాధ్యులు, సిద్ధులు అసాధ్యులుకదా? ఖగాగల్ల సాధింపవలయునా? చంద్రవదనా?

దేవేంద్రుని నిందించి గుందించి బంధించి శిక్షింపవలెనటే? సింహమధ్యా వక్కలువలే ఏడుకొండలు వ్రక్కలొనర్చి సప్తార్చివలె అగ్నిగాల్చి పేల్చి, ఇప్పుడే మరలివత్తునా? నాఖ్యాతిని నీవు వినలేదా? ఓనాతీ! ఎందులకిట్లు భీతిబొందవలెననెను. నాబాణాజ్వాలములచే సమస్తవైరులు భస్మీభూతులగుదురు. అపుడు నాప్రతాపము నలుదిక్కులా కీర్తితో వ్యాపించును. ఓ చంద్రాశ్యా యింతేటికి అపుడు నన్ను మనసారా నుతించెదవు. నేను రాముని జయింతునంచూ నీవెరిగియూ అతనిని లోకైకవీరుండని నుతించుచుంటివి. నాయశంబు పదునాల్గు భువనములలో కరండమున కర్పూరంబయి గ్రాలగలదు సుమా! ఓనారీ! నీవాక్యములు నారికేళములువలే కఠోరములుగానున్నవి. కాని సమ్మోదమొసగుచూ రసవంతములై యున్నవి. నీభావము అతినిగూఢమనుచూ వెడలెను. ఊసర క్షేత్రమందు పీయూషమెంత వెదజల్లినా యెటులఫలింపదో, అటులే ఆతలోదరియొక్క ధర్మవాక్యములు రోదకాని పీనుల జొనిపిననూ ప్రయోజనము లేకపోయెను. జలధరుడు, అవనియంతట అమృతరసమును కురిపించిననూ, కరీరము (వెదురు) పుష్పించునా, ఫలించునా! అటులే విరించనుడు, యెంత బోధించిననేమి? వినడు, అసురనాయకుండు నగరమధ్యమందున్న శైలశిఖరమునగల భవనమునకు యెల్లరు జూచుచుండగా నెక్కి సారణునిజూచి యిట్లనియెను.

—: రావణుడు వానరసైన్యమును తిలకించుట :—

ఓ సారణా! రిపుమారణా! సామాన్యమానవులను గనిన దానవవీరులకు భయము కలుగునా? అందరికిని వినిపించు నటుల మరల ప్రేలను హెచ్చరింపుము. అనినసారణుడు యసురవిభుని యెదుటనిలచి కేలెత్తి శత్రుసేనగల నివేశమును జూపి, ఇతరదానవులాలింప నిట్లనియెను. అసురనాయకా! మనసువేలాద్రిలోనున్న మానవులను వానరులను, వారివారి వైభవములను జూడుము. మనవైరులు అలతులనుచూ, దలంతు వేని దానవవంశమునకు హానివాటిల్లుట నిశ్చయము. వారు దర్పించి దాడిలో తలదన్ను పోడువరులు. ఒకకోటి వానరులున్నవారు తోకచుక్కలువలె తోకలుగలవారు అతిబలాఢ్యులెందరో కలరు. అరులను, లానరులను, ధీవరులను గెలువ గద్దెడువారు సింహము లడలగా గర్జించువారెందరో యున్నారు. సతము గోదావరీజలమును త్రావువారు, తామ్రాద్రిగుహాలలో దనరువారు విశ్వకర్మకుమారులు, వీరులు, జలముపై శిలలదేలించువారు అంబుతతుల్యరూపములు గలవారు నలనీలులనెడివారు వారలను తిలకింపుడని పలికెను. లక్షతాటిచెట్లుయెత్తున లంఘించి ఒకచేతితో పర్వతముల నందుకొనుచూ రక్తవర్షము రాణింపగా పుళిందానదీతీరంబున నున్నవిధానయుండి పుడమిని గడగడ వణికించుచూ, వాలమెత్తి, దిక్కులను పిక్కటించునటుల జేయుచూ, దశకోటి వానరుల సేనలంగొను అంగదుడు, బల్లిదుండు, ఈతడు

రామునకూ, యింద్రునకూ ప్రియుండు. మధ్యాహ్నమా ర్తాండ సఖుండు, ఇతడే సేనాధిపతి, వీనికి యీడైనవాడు లేడు. ఓ యసురనాథా, అంగదుడు దోర్బలాంగదుడు యని యెను- శైశవంబున పూర్ణశశిని మ్రింగగాబోయెను. వీడు బహుచతురుడు, సాహసికుడు. జలస్థతీరంబున సంచరించుచూ గోమతీజలములు త్రాగువాడు, యుద్ధమునందు మహోవ్యూహ ములనుపన్ని జయముచేకూర్చునట్టి సమరసింహుడు. అతి కుశాగ్రబుద్ధిగల ధీమంతుడు, ధీరవరుడు. వెండికొండ సదృ శుడు, పెద్దజుత్తుగలవాడు, సురలు వినుతించునట్టి వానరవి భుండు. యీతడే సుగ్రీవుడనెడువానరరాజు. నాల్గుకోట్లవానర నాయకులకు ప్రభువు, యమునితోనైనా పోరాడగలవాడు యీకుముదుండు, అధికబలుండు. ఈమహానీయునిజూడు మెం తటివాడో మదించిన యేనుగులగుంపును ఒక్కచేతితో నేల బడద్రోయగల బలాఢ్యుడు. సంగ్రామమందు పాలాక్షున నైనా కంపింపజేయును. వీనిపేరు ధూమకేతువు. వీడొక వానరనాయకుడు. వీడు జాంబవంతున కనుంగుతమ్ముడు. భూమిని పద్మమువలే నొకచేతినియెత్తి విలాసముగా నాడు కొనును. వీడు నర్మదానదీతీరవాసుడు. వాసికెక్కినవాడు, నిర్భయుడు, వజ్రకాయుడు, ఈతడొక్కడే ఈకార్యమునకు చాలు వీడికి జ్యేష్ఠుండయిన బిరుదుమగడు జాంబవంతుడెం తటివాడో తృణ్ణాతలేందాృ, చెప్పజాలను. జాంబవంతుడు సుగ్రీవుని సచివుడు వానిశిష్యుడు రాముని సేవకుండు, ఇతనితో

బోరుపీరుం డీక్షితిలో లేడు. పలుపలుకు లింకేల రాక్షసేంద్రా! కింకరులు, కేసరులు వీనికి సరిరారు. హరికిసరి నరసరిజుడీహరి వరుండు. గెలుపుసిరికి తగినవరుడు, అలఘుబలుండు, ఈతడే హనుమంతుడు. అసురేంద్రా! వీనిని యిదివరకేయెరుగుదువు. హాటకపుంజమై మేరువువంటి దేహముగల్గి యేడుకోట్లవానరులు గొల్వగా, వీనితో సరాసరి, బరాబరి పోరొనరింప మేలోప్పటరి, ఈజగంబున మరిపుట్ట డింతటివాడు. దానవనాయకా! యని ఇతడు సంకల్పసిద్ధుడు, అతిబలుండు, పావనుడు వాయుసుతుడు బ్రహ్మచారి, విష్ణుపాదోదకమునుగ్రోలు విబుధవరుడు, నిర్జితయముండు శతసింహగర్జనుండు యనెను. శత సహస్రకుంజరయూధబలుండు, ఉదయభాస్కర మండలవదనుండు, అఖిల వానరపూజితుండు, ఆర్యుడు, పండితుండు, సద్గుణరత్నమండితుండు, వానినేత్రములు బాలభానుబింబ ప్రభాభాసురములు, సంపెంగపూవురంగుగల గొప్పశరీరము గలవాడు, సకలసురలు కొనియాడునట్టివాడు, అమరాదులకు యమదండము వంటివాడు, కాళికాదేవియొక్క కరవాల తుల్యమగు భీకరవాలము గలవాడు, కాలపాశము వంటివాడు, అనిలసుతుడు, అడుగిడిన భూమి గడగడవడకును. ఇతడు కోపించెనేని చుక్కలు తలలోని పువ్వులువలెనే రాలిపోవును. కమలాప్తుబింబము, కమలాఫలంబని ఎవ్వడు శైశవముననే మ్రింగజనెనో, తనతోడను మారొడ్డనిల్చి; యింద్రునిజయించెనో కడలిని రివ్వుమనిదాటి బింకంబుజూపి మనదైత్యుల

బరిమార్చి వెడలెనో, బాహుబలంబుప్రకటించి వీరులతోపోరు ధీవరుండెవడో ఆతడు హ స్తంతుడు, అతిశాంతుడు, అరి కృతాంతుడు, మతిమంతుడు, ఆశ్రితతతి నిశాంతుడు, కృపా స్వాంతుడు గాన యివన్నియూ ఆలోచించకుండా పోరా టము పెట్టుకుందువా కీడు వాటిల్లక మానదు. అవయవసత్వ సంపదగల మహామహామాత్యులు, ఆహవమున పేర్గొన్న యసు రాంతకులు ఆయువకులను జూడు, నగమహోన్నతగాత్రులు, రక్తనేత్రులు, ఆగవయగవాక్షులను జూచినమాత్రాన కాళ్లు వడంకమానవు దానవేశ్వరా! యనెను. డెబ్బది వేలయేనుగు లను ఢీకొనజాలిన వీరశింహులు శౌర్యమున నేర్పుతో పర వీరసైన్యమును ద్రొబ్బిజయేందిరనుగొనెడు దోర్బలశాలురు. అట్టివీరిని యెన్న మనయబ్బతరంబుకాదు. ఓభూవరా! వీరి గురించి తలచినమాత్రాన గుండెలు విచ్చిపోవును. కపి రూపులై, కలుషాత్ములకాల్చి అరినేర్చిన సప్తార్చులేమో, కత్తితోనెత్తినిమొత్తి జొత్తిల్లు నసహాయశూరులేమో, శూల లంబూని కాలాంతకుని గ్లానిబొందించు పురుషులేమో! కార్తికేయునిమించు సమవర్తి మూర్తులేమో! వానరాధిపతి కులాధ్యక్షులై యాహవనిటలాక్షులనెడి గవయగవాక్షుల యభినుతింప యానలువకైన నలవికాదు.

వీరు, తుంగభద్రానదీవారిగ్రోలి, పర్వతగుహావాసులై సింహనాదంబుజేసి, వ్యాఘ్రసింహాదిమృగముల దోలుచుం దురు. వనములందు ఓభూవరా! యెడనెడ, నుత్తరపుటెల్లను

జూడు, వీరలగొల్చుసైన్యము మిడుతలదండుపోలి, అమేయ గతిని చనుదెంచి, యెల్లెడలానసముద్రమువలె కాన్పించి, చెలరేగుచున్న వీరలను గెలువనగునో, లేదో, దేముడే యెరుగును. సకలవానరోదధిపూర్ణచంద్రసుతుడు, వీనిని పనసుడందురు. వీనినిచూచిన, మనసుభీతిజెందును, వీడుసంవర్త భానునివంటివాడని, ఓప్రభూ! వైరులునుతించగావింటిని. వీడు, సుషేణుడాత్మవిజితేషణుండు, రిపుభీషణుండు, దుష్కృత వనశోషణుండు, సద్గుణభూషణుండు, ఉమాపతిచరణారవింద మధుపానరతుండు, దృఢవ్రతుండు, సన్నుతచరితుండు, ఉదారుండు ఘనుడు, ఓపరిభూత్తమా, వానిం గనుగొనుము. కుముదసందోహసందేహ మమరజేయు, వీనిదేహమును జూడుడు. తనప్రభువునకుతోడ్పడి, ఆహవమున గెల్పించినందుకు, యతనివలన కామరూపవరంబునుపొందెనితడు, దర్దురాద్రిని, వసించు దుర్దముండు, శ్వేత, నీల, పింగళవర్ణవానరుల సేనకు ప్రభుండీతడు. రెండవవాలి యనంబడును. ఈశుండని, విశ్వేశుండని, యనెదరు. నిక్కమెట్టిదో, సురధిని ధీశరధిని వరశరధిని, దాశరధిని జూచితివా? దానవనాథా యని శ్రీరమ్యుడ్వరుండు, సుమగాత్రుడు, సురారిజైత్రుడు, సంసారలతాలవిత్రుడు విశాలనేత్రుడు, విస్తారబలపరితాపుడు, శత్రుచమూవనప్లితిహోత్రుడు, బృందారకమిత్రుడు దశరథప్రియపుత్రుడు ఆపవిత్రుని చూడుము. మదించిన యేనుగుతుండములపోలు, బాహుదండములజూడు

దుష్టులశిక్షింప శిష్టులరక్షింపజాలు అక్షయతూణీరవముల జూడు, రిపుభీకరంబై డంబౌరుకంబుకంఠంబుజూడు సుప్రసన్నంబై శోభిల్లు రాకేందుబింబమూముఖమునుజూడు, మునులు వినుతించు కరుణదీపింపగాలు యోకనులజూడు. అవని భారంబువారింప, నవతరించిన ఆదినారాయణుండు, ఆరాముండే, శ్రద్ధాభక్తులజూడు, పర్వతపంక్తులశిఖరములపై వశించువానరకోటులనాథుండునూ, భూమిసుతాధవుండునుయగు రాముని జూచితివా? తాను శ్రీధరుడో, సురశేఖరుడో; నరుడో, యెరుంగుమా, దానవేశ్వరా! అలికాంచితకస్తూరీతిలకము నుదుట దీపింపగా ఇలను ఇనకులతిలకాయని; పెక్కురు కీర్తించునట్టి రామభద్రుండితడేసుమా! దంతితుండంబును బోలు తనబాహుదండములచే నెక్కుబెట్టి, యలికాక్షునివిల్లు విరచిన కోదండరాముడనువాడతడేసుమా. ముక్తికాంతాను రక్తులైనభక్తవరులు ఓరవికులాంబుధిసోమా! సంగ్రామభీమా, తారకనామా, కోదండరామా, యనుచూ ప్రార్థింప సంతసించెడు. అలఘుండాతండే; వర్ణమున స్వర్ణమునుబోలి సద్గుణసాంప్రదాయముల రామునిబోలి, అన్నసమీపమున వీరాసనుండై, శోభిల్లెడువాని సౌమిత్రునిజూచితివా? అసుర కులతిలకుండని పిలవబడుచూ ముఖమున రాజతిలకంబు,పొందుబరచి, రామునకు వామభాగంబునగ్రాలు నీసోదరుని విభీషణునిజూచినావా?

భాద్రపదమాసములో మేఘసంచయమువలె అఖిల వానరసమూహముచ్చెను. అద్భుదములకొలదిగావచ్చిరని,

బుద్బుదములని తలపోయకుము. నేనెరింగినంతవరకు నిర్భయముగాను, నిక్కముగాను చెప్పితిని. చెప్పకపోతినా నాకు పాపము, చెప్పితినా, నీకుకోపము, ఓ తమ్మోతలేంద్రా మన్నింపుమనెను. కృద్ధుండగు విభీషణుడు నీగుట్టూమట్టూ చెప్పకుండునా? ఇంకయేమికర్తవ్యమో తెలిసికొనుము యని సారణుండు, విరమించె నాక్షణంబు ఇదేతరియని, ఒకసచవుండు అదవదదొలగింప నిట్లుపలికెను

—: రావణుని సచవుడు ధైర్యముజెప్పుట :—

దోమలు పదికోట్లువచ్చినా, ఓయసురశ్రేష్ఠా, మదగజంబులకేమిబాధ? రాముండు అమరనుతసమరభీముండగుగాక, మనకేమిభయం "యశోనా, మృత్యుర్వా" యని సంగ్రామంబుగావించుటే అస్మాకాస్యమనసనెను. శైలములు నావలవలె, సముద్రములో తేలుట, మనుజులు వానరులు కలసి దనుజులపురంబు ముట్టడించుట, చూడగా విపరీతములు మట్టుమీరినట్లున్నవిసుమా యనియెను, అని నదైత్య నాథుడు ఆహా, కడులెస్సగా చెప్పితివోయి. ఔనని. రణకార్యలాలసులై, రాక్షసులు యెనుహోకనజంకుమరా, యని నవ్వుచూ, మెల్లగా లేచినంతనే, యినుండు అపరాబ్ధిగ్రుంకెను. దనుజేశునిపురి చీకట్లుక్రమ్మెను, సప్తపాథోనిధులు సంచలింపగా, ధరణిఘూర్ణిల్లగా, ప్రళయరూపమున దుర్గాదేవి సన్నిధిని సమరదుందుభులు, మ్రోగెను. ప్రాతఃకాలమునే దశముఖానుడు లేచి, వానరశ్రేణిని బిల్వబంచి, సభలో కర్త

వ్యంబు తర్కింపగా, జాంబవంతుండు చేదోయి సంధించి ఓసీతానాయకా! తొలుత సామముగా, నుపాయము చింతింపగా న్వ్యర్థమగునని సలహానొసంగెను.

— 8 అంగదుని రాయబారమంపుటకై —

యుద్ధమువలన ప్రమాదములు సంభవించునని పెద్దలందురు. సామోపాయమొనరింప సత్వరముగా, అంగదుని రాయబారిగా పంపవలయునని విభీషణుడు వచించెను. అనిన విని, యంగదునిగని, యినకులచంద్రుండు వెంటనే వెళ్ళి రాయబారం జరిపి అంగదం బాహగలదోర్బలాంగదుడవుగనుక కార్యమనుకూలింపజేసి తిరిగిరమ్మనెను. అంగదుడు ప్రణమిల్లి వినయంబున ఓదాశరధీ, భవదీయ సేవకుండును రిపునిజేరివెను దీయక సమంచితముగాబలికి యిప్పుడేనుగిడివచ్చెదనని శలవు గైకొని మహోద్ధతిని జనెను. చనిచని రాజమార్గమున సురారుల వేషభాషలను కనివిని, సంతసించి, లేనగవుతో రాజనగరుజొచ్చి, రాజశేఖరుని శౌర్యసమన్వితబలోపేతములజూచి, దనుజభటు లభినందించుచుండ వినెను మున్ను మనపురంబును గాల్చినవానిపగిది నీతడు కన్పడుచున్నాడు. వీడెవ్వడో యని వానినివీక్షించి రాక్షసు లావెంటనే వెరచి, వెన్నిచ్చి పరచిరి వివిధగతుల. అపుడు రావణసుతుండు అంగదుని జూచి భయపడవద్దని దానవులను ఓదార్చి నీవెవ్వడవని దరిజేరి, లంకను దహించిన కోతికి యీతడేమగునోయని యిట్లనియెను. నీవెవ్వండవు మాపూరికేలవచ్చితివి? నీకెవ్వరనుమతి

తిచ్చిరి! యనిన నేను రఘురాముని రాయబారిని. కపీశ్వ రులు నన్ను అంగదుడందురు. మీయవ్వకు క్షేమమా? యనిన యాతడు యాగ్రహించుచూ భళిరా! రఘురాము డేపాటివాడనిన అంగదుడునవ్వి రాముండనగ నెవ్వడో నీమేనత్తయెరుగును ఆ మెనడగి రమ్మనగా వానికికోపమువచ్చి ఏమిరా నేనెవ్వడనో నెత్తిని కన్నులున్నవా? బాగా ఊహిం చుకో. ధీరునివలే నాయెదుటనిల్చి నిర్భీతితో హుంకరించి కారులు ప్రేలుచుంటివి.

నీవు సేవకుండవుకదా నీకింత గర్వమెందుకురా? పోరా యనిన కపిసోముండు (అంగదుడు) ఉగ్రుడై, దనుజుని ముఖపద్మమందు కరంబునగొట్టి క్షితిపై బడద్రోసిన ఆదను జుడు మూర్ఛిల్లెను తక్కినరక్కసులు నక్కుదక్కి జెదరి చెదరి, నక్కుచూ బెగ్గడిలిరి. దనుజేంద్రునిజూడ నిదేతరుణ మని రాముని మదినిస్మరించి, నిరుపమానబలంబుతో ద్వార పాలకు లడ్డగించినా అపారజవంబుతో ధిక్కరించి యంగ దుడు సభాంతరంబునకు గ్రక్కున యేగెను. ఇరువదిబాహు వులూ, ఎత్తయిన వృక్షశాఖలుగానూ పదితలలూ, పర్వత శిఖరములుగాను, శారీరము లతాపుంజముతోగూడిన మహా వృక్షముగాను, కన్నులు, ముఖములు, నాసికలూ గహ్వర ములుగాను, రావణుడు కాటుకకొండవలె భాసిల్లెను. జంకు జెందక హృదయమందు యదిలము దోపనియ్యక ధృతిమీా రగా ఒక్కుమ్మడి నంగదుండు రావణునిదరికేగి నిలచి, యభి

వాద మనెను. ఇట్లుపలికిన వానరుని వరుసజూచి, ఔరా! నీవా హరివర్యున కేమగుదువని యడిగి సురారి కోపముతో నిట్లు పలికెను. కొలిమివలే నీముఖం బెర్రగానున్నది. నీవెవడవురా! దానవులను, మీకులనాయకుడెవ్వఁడో మున్నుగా సిలిబెట్టెను. దగ్గరచుట్టమువలె మాపురిని అడఁకువదక్క-చొచ్చితివిరా! యుద్ధవీరునివలె పోరొనర్పగలవని నెంచి, నిను పంపెనా? అసురనాథపురంబులోగల గుట్టుమట్లుకనుగొన, రాయబారినని పేరుపెట్టుకొని వచ్చినావురా? నిన్నిపుడుచంపిన నిను బ్రోచువాడెవడు? చయ్యున ఓవానరాధమా! పల్కుమురా యనెను.

మును మీవాడు దహించివేయగా మిగిలిసభాగాలు మంటపెట్టుటకు వచ్చితివా? నిక్క-ము చెప్పవేని యిపుడే చంపించెదననిన దానవవిభునిజూచి కన్నులుజేవురింపగా, దేహము కంపింపగా యంగదు డిట్లనియెను. శౌరి! రఘూధ్వహుండు నినుజంపగ వచ్చినాడు. వైరముసుమాను; నాపేరంగదుడు. నీవద్దకు రాయబారిగా వచ్చినాను. నీదారాపుత్రాదులతో, హితులతో సేనాసమేతుండవై పోరుసలిపి జత్తురో, జనకపుత్రిక నిత్తురో నిశ్చయించి చెప్పుమనెను. దాశ్యమణంచి కాశ్యపిని ధర్మమునిల్పగా బుట్టినట్టి శంకరునిచే స్తుతింపబడు నారఘురాముని వనితను దొంగలించిన పదితలలవానిని జూడగవచ్చినాను యనుచూ వయసుమీరిన బ్రాహ్మణుడవు చదువుకొన్న పండితుడవు; సత్పథంబువిడచి

యీవిధాన చెలరేగినావు. ఓదనుజాధిపా! యిదినీకుధర్మమా చెప్పుము. అక్కటా! దిక్కులేని ఒంటరిగానున్న లతాంగిని, జానకిని దొంగలించి యిచ్చటి కేగుదెంచితివి. కాననంబున దొరకినదని సంతసించుచుంటివి. రాఘవుండనబడు సింహ రాజు పాలిసొమ్ము పెనురక్కసి నక్కపోతునుగానిన అయ్యది మరణింపకయుండునా? నీవును నన్ను కన్నతండ్రియున్న (వాలి) స్నేహితులని నీతి, నియతులు నిన్ను బోధింపవస్తిని, ఓ దానవాధీశ్వరా! సావధానుండవై మనంబు స్థిరముగానిల్పి నామనవిని వినుమనెను. పులస్త్యబ్రహ్మకులంబున మునులు పొగడంగ ముక్తాఫలంబువై జన్మించితివి. భవసరోజాత సంభవుల పూజించి సద్వరముల సాధించితివి. గర్వమేపార సర్వ కార్యములు నిపుణమతితో నీవు నిర్వహించితివి, బృందారకుల వంచించి, ఇంద్రునిజయించి ముల్లోకముల ఖ్యాతిబొందితివి. శాస్త్రములు నాగమములు చదివిన పండితుడవు. ఓ యసురనాథా! నీవిట్లు పాడిదప్పి చరించిన నీకులంబు అంతరించి నామావశిష్టమౌను. అజగదేకమాత, అచలాత్మజ, సీతనుహరించి లంకలో నేరీతి సుఖింపనెంచితివో, రఘూద్వహుడెవ్వ డనుకొంటివి. మానవుడా! ఆతడు అంభోజదళాక్షుడు, ఆతని పొందుగోరి భజింతువేని ఓరావణా! యాతడు అవ్యాజకృపాకటాక్షమున నిన్ను క్షమించును. వెక్కుపలుకులేల పృథ్వీతనూజను త్రాహిత్రాహి యనుచూ నొసంగి రాముని గొలిచి బ్రతుకుమనగా దనుజాధిపుడువిని కినుకతో నిట్లనియెను.

—: రావణుండు అంగదునిపై కోపగించుట :—

ఓ యంగదా! పెక్కునీతులు నేర్చితివి. నేను ఓర్చి సంతసించితిని, నిన్ను కనిన ధన్యులైన తలిదండ్రు లెవ్వరు? నీజాతికే వన్నెదెచ్చితివి, నీజన్మ సార్ధకంబాను, ఇకచాలు ఆధాత నిన్ను సృజించుటచేత నేకాబోలు చతురాననుం డాయెను? దేవతుల శత్రువుసభజొచ్చి దిగులుజెందక మంచి చెడ్డలరయక మాట్లాడినంతమాత్రాన నీవొక వీరుడవౌదువా అక్కటా నాగరికతయెరుగని అడవిజాతివానిని యేమందును?

నీతండ్రి మాకుసఖుడంటివి వానిపేరేమి? మాకుఅను కూలసఖుండు యేతన్మాత్రుడగునా? ఆతనితనయుండు ఆకారణమున మాకు అన్యుండుకాడు. అనవిని అంగదుడు ఓదనుజనాధా! వాలి నెరుగుదువుకదా? ఆతని తనూజుడను రాముని పాదసేవకుండను, నీకు నయము భయము దెల్పుటకై నిచటికి వచ్చినాను, వినుమా యదార్థమును గనుమా, వెంగలివై యెదిరింపబోకుమా, పిమ్మట దనుజేంద్రుడు ఔరా! యనినవ్వి వాలికి తనూజుడవయ్యూ, దనుజులకు మిత్రుడవయ్యూ, మనుజులసేవించుట నీకేలాగు సమ్మతంబాయెనో తెలియదు. ఏమీ! వాలిసుతుండవా? అక్కటా! మున్నే నాకెరిగింపక యేమేమో పల్కితివి. నాఆసనముపై కూర్చొనుము. హీనాత్ముండైన రాముని నరునిగొల్చుటయేమి? వానరకులప్రఖ్యాతి వ్యర్ధమొనర్చితివి. నీమర్యాదెక్కడ, నరుని యొద్ద దాశ్యమెక్కడ, నిక్కమును యోచింపుమా? నరుడో

వానరుడో మరెవండో ఆతని దైవంబుగా నెంచి, వానర నాథుండగు వాలినందనుండవా? నా కేశునకు పౌత్రుండవయి నీపాత్రబద్ధకర్మముచే సేవకుడవైతివి. ఇదియా పరమార్థము. ఓ వానరా! వనీవైశ్వానరా? నీజనకుని జంపినవానికి సేవకుం డవై, శౌర్యమువర్జించి యాదనుజాధీశుని చూడవచ్చితివా? నీధైర్యంబు సామాన్యమా? నీప్రతాపము దోర్వీర్యము వినుతింపదగును. ఓయంగదా! నీమర్యాదా, కీర్తి, యాభూతల మున అంతరించెనుసుమా! యెంతపని చేసితివి?

భూజంబుపొంతను దాగుకొని, నీజనకుని చంపినట్టి నీచుని, హీనుండవై గొల్చితివి. నీజన్మముకాల్చనా రోషము లేదు, నిజమా, కాదా?

—♦ అంగదుడు రావణుని చీవాట్లుపెట్టుట ♦—

అనినవిని అంగదుడునవ్వి, ధర్మసంస్థాపనక్రియాతత్ప రుడవు సకలవిబుధులు వినుతింప చదువుకొంటివి, రాక్షస కులేంద్రా! నీచదువు సార్థకమైనది, రామునితోడిమైత్రిచే, కపిరాజకులంబు ఉద్ధరించితిని. రామునితోడి వైరమున రాక్ష సవంశము కాచుకొనలేవు. సంగ్రామమందు భీతిల్లక ప్రాణ ముల నిలిపికొమ్ము. ఆసుత్రాముని గెల్చినట్టి భుజదర్పము జూపుము. జయముపొందుము; లోకులు ఛీయన లోకకంటకు డవై, లోలాక్షుల దొంగలించి మహాప్రాజ్ఞుండవనుకొని యీ పల్కులు ప్రేలుచున్నావు. నీకాంతను పరుడొక్కడు గొం పోయెనేని, నీవేమందువో? నీకాజ్ఞానము లేకపోయెను. నీచా

త్మకా! రావణా! యనెను. మద్యమును ద్రావి, మత్స్యమాంసములమెసంగి, మైథునమందాసక్తుడవై యన్యకాంతల బలిమి మైలాగి, యెన్నాళ్ళీ యీ సాహసపు బ్రతుకు బ్రతికెదవీవు? ధర్మమనునది కలనైనా దలంపవా? పదిదినాలులో నీపదితలలూ, తెగినపిదప, పరలోకమందు వానినిగని రాముండెంతటివాడో వానివాలన తెలుసుకోగలవు. ఆతని బాణములకు నీతలలు యిల రాలకుంకునా? నీతాతలు ముత్తాతలు, మును పేత్రలు గాలేరా? నీకు వివేకములేదా? నీచూపులు కుటిలమును, నీ చేతలు కపటవిష ఘనీభూతంబులు, మరియు దూషితంబులు ఓసీచా! కోచా, నిన్నెవండు వినుతించునురా? అగ్నిని తెచ్చి మీ యింటిలో బెట్టుకొంటివి. కులంబును బుగ్గిచేసుకుంటివి. అక్కటా! ప్రజ్ఞలు పల్కుచుంటివి పెక్కులు. ఓరి చెనటీ ఛీఛీ నీకు సిగ్గన్నది లేనేలేదు.

లోకములం గెల్చినట్టి లోకైకబలుండవు, నన్నుజయింపనోపుదువా? మారుపలుకక నిజముగా బ్రాహ్మణుడవై తే జన్నిదముపట్టి పందెముపలుకుమా? నిన్నుచంపాలం టెరామున కదెంతపని ఓరాక్షసేంద్రా! రాము నెరుగక ప్రజ్ఞలిట్లు పల్కుచున్నావు. బ్రహ్మరుద్రాదిదేవతలంతా నెవరిని సేవింతురో ఆతని నెరుగుటకు ప్రయత్నింపవు, నీజన్మమెందుకురా? ఆగ్రహముగల శత్రువుల నిగ్రహించుటలో శ్రీరాముండు సమవర్తివంటివాడు; ముని సాధుసజ్జన, సన్నుత సద్వార్తి శ్రీరామచంద్రుడను వాడు; నిరుపమఘోరసంసరణార్తి శ్రీరామచంద్ర

మూర్తి పార్వతీపతినుత దివ్యతేజస్ఫూర్తి శ్రీరామచంద్ర మూర్తి శక్రపూజితదేవతాచక్రవర్తి! శ్రీరామచంద్ర మూర్తి ప్రణతబలిచక్రవర్తి శ్రీరామ చంద్రమూర్తి, సకల దేశదిశాంతవిశ్రాంతసాంద్ర చంద్రికాకీర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి, అఖిలజీవుల భక్షించునట్టియూ యర ణ్యముల సంచరించి మానవాళిని సాధించుతాటకిని గీటడ గించి; సంగరోత్సాహు, నాజానుబాహు సుబాహునొక్క- బాణముచే పరిమార్చి మండలాధిప పద్మఖండవేదండంబు అయిన మృడునికోదండంబు తునియలొనర్చి దుర్జయసంగ్రా మభీము, భార్గవరాము పెంపణంచి, ఖలుడయిన ఖరదూష ణాదిరాక్షసుల ద్రుంచి శౌర్యనిధమైన నాతండ్రి వాలిని సం హరించి, విక్రమించి లంకాపురినాక్రమించి రావణుని నిను వధింప నారాఘవుండే తెంచినపుడు, లంకాపురంబు ప్రణుతి కావించిన విలుకాడు. భక్తవరులబ్రోచువాడు సంతతము మమ్మేలువాడు గొల్లగొని నీవీడు వల్లకాడు చేయువాడు మిమ్ము దునుమాడక వెడలడు. ఓదానవేంద్రా యనుచూ గంభీరవీర వాక్యములంబలికి చురచురా యర్రగాజూచి కొలువున నిలిచి నంత అసురవిభుడంగదునితో నిట్లనియెను.

—◆ రావణుండు అంగదుని దూషించుట ◆—

నీకు కాలమాసన్నమాయె కాబోలు, వివిధాలాపము లాడుచుంటివి. ఓకీశపుంగవా, చూపుంగవ గెంపుదోప నన్ను కింకతోజూచుచున్నావు. రాఘవునితో చెప్పకుందువో మ

రేమి జేయుదువో, నీయిష్టమువచ్చినట్లొనర్చుము. చేతులకు గాజులుతొడిగిన. రాజన్యునికి గతిచెడిపుట్టితినా? నేను భీతి జెంది సీతనొసంగుదునా కోతీ! నీవు యవినీతివై బుద్ధిగోల్పోయితివి యని పోపొమ్మనెను. అష్టదిక్పాలుర భ్రష్టుల గావించి చెలంగిన అస్త్రజీవనుండు బహుతపంబొనర్చి బ్రహ్మనుమెప్పించి వరములబడసిన వంశపావనుండు కమలసంభవుని వేదములకు భాష్యము రచించిన విబుధసంభావనుండు మతిలేనిభూమిని గడగడలాడించు నసురలోకనాథుండు ధణధణారావభేరీమృదంగభీతశత్రుకామినీగర్భనిస్రావనుండు రావణుడు ముష్టితాడితైరావణుండు సర్వలోక విద్రావణుండు మంత్రపరతంత్రుడు స్వాతంత్ర తంత్రయంత్రవిజితభూపాలుడు అరిలోకవిలయకాలుడు అమితరణలోలుడు అసురపాలుడే తెంచినిన్ను హింసించును; కాచుకొమ్మయని, ఆడుదియని అయినా యోచింపక తాటకిని దునుమాడిన దుండగీడు ఖరదూషణుల వంచించినమాయలమారి గారడీడు పోటరిననిబల్కి చేటరివలె పొంచి వాలినిపోకార్చిన మోసగాడు అన్ననుజంపించి యతని రాజ్యమునుగొన్న దొంగకోతికి అనుంగుసంగడీడు వీరవరుల్పనమ్మి కోతులనుజేర్చి లంకకేతెంచి నిర్భయంబున ఢంకగొట్టి బింకములబల్కుచున్నట్టి వెంగలీడు ఆరాముడు యీరాక్షసేంద్రుని జయింపనోపునా? ఆహవమున నాబాహుబలంబునకు సకలదిక్పాలురయశంబు చంద్రబింబ మయ్యెనని (సున్న) వినలేదా? ఓహరికుమారా (కోతీ) కండకావరముతో

కారులను ద్రేలుచుందువేల? భార్యావియోగముచే పలుకష్ట ములజెంది, మీపరిభ్రంశము బడుగయ్యేనుకదా! అగ్రజుని సేవించి, ఆధిబాధితుడై లావరియెట్లవును. మీలక్ష్మణుండు నాధాటికోర్వలేక, నరునిగొల్చి జీవించుటకై, పిరికిపందయై నాతమ్ముడు వానిజేరెను. అతివయోవృద్ధుడైమతిచెడివచ్చిన జాంబవంతుడు, నన్ను జంపగలడా? రాజ్యకాంక్షచే నన్యో న్యవైరముగల నీవున్ను, నీపినతండ్రియున్నూ (సుగ్రీవుడు) నాయెదుట నిలువగలరా? లంకలోజొచ్చి మాపురంబును గాల్చినవాని, విడచి, నన్నుగెలువగల వీరుని మీసైన్యంబున నొక్కనినైనా పేర్కొనుము యనెను; —

ఆతడు అనిలతనూజుండగుటచే మహాబలవంతుడు: అ టులకానిచో మాదనుజులగాసిబెట్టి, పురినిధ్వంసముచేయు సమర్థుండు ఇంకెవ్వడూలేడు. అయినా మాతనయుండు మే ఘనాథునిమాత్రం జయింపలేడు. మీసేనవిషయమై సర్వ మునూతెలిసికొన్నాను. మేము నిర్భయముగానుండవచ్చును. అనవిని, వాలిపుత్రుడు సభప్రతిధ్వనింపగా. అట్టహాసముచేసి, ఆహా వానరసేనలో మాహనుమ యొక్కడే అల్పబలుడు, ఆతడే మీకుబలాఢ్యుడైనచో మీదనుజవీరులు తక్కినవానర కోటికి, నిల్వనోపుదురా? చెల్లరేరావణా! దనుజులబలము,జల ము, యిప్పుడు తెలిసినదిగనుక, యుద్ధయత్నంబుమాని శ్రీరా మునియాశ్రయించి దనుజకులము నుద్ధరింపుమనెను. ఎవ్వని పాదపద్మంబులకు, బ్రహ్మరుద్రాదులు వినతులగుదురో అ

హంభావముచే యెరుగజాలవు, రాక్షసేంద్రా శ్రీరాముని యెదిరించి నిలువగలవా? దురభిమానమువదలి ఆశనుత్యజించి నరకకూపమున బడబోకుము. ఆతడురాముండు గుణధాముం డు, అఘవిరాముండు, ఆతని సేవించి, ధ్యానించి, యన్వయం బుస్థిరముగా నిల్పుకొంటివి కాని నీవు ఆపరంధాముని దూషిం చుచుంటివి. నీకు పోగాలమాసన్నమాయెను. ఇరువది నేత్ర ములు. ఇరువదిపీనులు గలవు నీకు. అవియెందుకు చెప్పుమా, అరయగా అంధుడు బధిరుడువలె సంచరించుచుంటివి. ఎంత చెప్పినా ప్రయోజనమేమున్నది? నీవన్నట్లు మావీరులలో నొక్కడు నిన్నుమార్కొనగలడు. తప్పకుండా ఆవాక్యమే నిక్కంబగునని నాకువ్యక్తమగుచున్నది. నెయ్యము, కయ్య ము, వియ్యము, త్సమత దీపించినచో తియ్యగానుండును. వేయేల? మావానరులలో నొక్కొక్కడు వెయ్యియేనుగుల జంపగలడు; అట్టివానరులకు, ప్రభువైనరాముండు అత్యల్పుం డవగునిన్ను దాకనెట్లిచ్ఛగించగలడు? ఆకారణముననే దౌ త్యంబుబంపెను. ఓదైత్యాధీశ్వరా! సత్యమునరసి బ్రదుకుము. ఎరగొని పూర్వమొకశునకము అరచుచు మృగరాజు నెద ర్చగా యాహరి దానింగని, మనకీశునకము సమంబాయని దానినెదిరింపజాలనట్లు నటించినదని కోవిదులుపల్కగా విం టిని, భద్రేభములజంపి బ్రతికెడుసింహము కుక్కనెదిరింప బూనుకొనునా? బలసంపదనుగన్న భద్రజాతిమదేభంబు, ఊరపందినెదిర్చి పోరజనునా? వసుధాతలంబంత భరించు

నాది శేషుండు, వానపామునుమ్రింగ, పూనుకొనునా? జగ
న్నాథునికి వాహనంబైన ఖగనాథుండు కలవింకమును జంప
దలపుకొనునా? (పిచ్చుక) ఆసద్భక్తరక్షాపరాయణుండు ఆది
నారాయణుండు రామాధిపుండు రక్కసుని, గసిబూని కసిమ
సంగబాలుపడునొక్కో ఓ ధనుజనాథా! బ్రహ్మబంధుండవై
బ్రహ్మభూతుడవుకావు. కలుషితస్వాంతుండవు. జగత్కంట
కుడవు. బ్రహ్మనెరుగని బ్రహ్మవాదివి, నిన్నుజంపినబ్రహ్మ
హత్యయగునా? రాఘవుండు బ్రాహ్మణునిజంపడని మది
నెంచి, లేనిధైర్యమువహించి, పల్కుచున్నావిట్లు. కాని నిన్ను
బిలుకుమార్చి, చనుటయే ఉత్తమంబని క్షత్రియధర్మము
దెలుపుచున్నది,

అంత దానవనాథుడు అత్యంతకోపావేశుడై కన్గవ
కెంపుదోప వెంటనే ఖడ్గముగైకొని వాలినందనుని దునుమ
దలచి వెండియూ తొందరపడకూడదనుచూ దలచి యిట్లని
యెను. తన మోమున కుటిలపునవ్వు కాన్పడగా పతికిహిత
మునుదోప ప్రవర్తిలి, సుంతయినా సిగ్గులేక వానరులునటిం
తురు. దొరపల్కినరీతి యానతితలదాల్చి ప్రజావినోదులై
బ్రతుకుదురు, వానరుల సహజగుణమునేనెరుగనిదా? వాలినం
దనా యని ఆకతంబునేక దాకొండంతవాడవయ్యా రాముండె
నునరునివద్ద దేహీ యని పెక్కువిధాల ప్రస్తుతించుచుంటివి. ఇట్ట
పలుకులు నీవెన్నాళ్ళుపలికినా దానవప్రభువరుండు భయము
పడునా? రాముండు ధర్మపరుడనుచూ దైవమనుచూ యీ

ఆటవికుడు పలుకుచున్నాడు. గండుమగడైన పండితాఖండ లుండు అణువులో వీసమయినా యిట్టిమాటలు నమ్మగలడా? దైవంబు మానవాకృతి దాల్చుటేమి? దాల్చినాడేయనుకో కాంతనుగూర్చి యిట్లు తలరుటేమి? కామక్రోధములతో తాదాప్యంచెందిన ఖలుండొకడు దైవమేఅయినచో దనుజ విభుడుమాత్రం దైవమా కాడా? దనుజాధీశుని బాహుదర్ప మెరుగగా ఆదక్షుడు పుచ్చి కోదండముద్ధ్రంచి వృద్ధరక్కసిని చెండాడి, నీజనకుని వంచనచేజంపి, నేను బలుండనని పృధ్వి లో చాటించుకొన్నట్టి యీమనుజుడెంత రణంబున తెలియ గలవు నాశక్తిసామర్ధ్యములు యనియెను.

దురహంకారము చంపుకొమ్మనుము. నాతోబోరి మీరాముడు యేవిధమున తనకాంతను పరిగ్రహింపగలడు? వాడు, కాలుండా! చండీశుడా! సురనాధుడా! రాముడెవడు? ఈరక్షఃకులేశు డల్పుడా? చౌదంతిదంతములను వ్రేళ్ళతో విరిచివేశిన యోధుడనుసుమా! దోసమో, మోసమో వాని సతిని దోడ్కొనివచ్చితిని. పెక్కులేల? విశ్వాసము ముక్క నంగలుగ, వీసమైనా సంధిపొసంగదు. నేను మీసము దువ్వి పల్కితిని. అమేయగతింజని చెప్పుకొమ్ము. తనకుకోపము వచ్చినచో రఘువరుని యుద్ధమునకు రమ్మనిచెప్పుము. ఈప్మామండలంబెల్ల మత్ప్రదరాభీల ఆయాగ్నికీలలకు జూర్ణం బయ్యెను. సంపూర్ణ సంపదలగాంచిన యీరావణుడు, త్రిజ గన్మాన్యుండు సామాన్యు డనుకొంటివికాబోలు. ఆమాటలు

అంగదుడు విని రోషవహ్ని తాండవింపగా దనుజేంద్రు నెదుటనిలచి పకపకనవ్వి దర్పించి సభనుజూచి భళిరా! ఓ రావణా? నీవు బలే మొనగాడవురా? మహా ప్రజ్ఞా ధురీణుం డవు, నీపలుకులు పెక్కులువింటిని. నీసమరసంరంభము తెలి యక వచ్చితినా? సభలో సిగ్గులేక బలే బలవంతుడననుచూ డాబులు కొట్టుచుంటివి. అవిచెల్లునా! రామభటుడు నీపురము జొచ్చి కాల్చినపుడు, నీపుత్రుని దనుజసేననూ పరిమార్చి నపుడు యేమని మిన్నకుంటివి? ఇపుడేమని సిగ్గులేక పేలు చుంటివి? దీనినిబట్టి నీభీమపరాక్రమంబు అఖిలవీరులకు ఓరావణా! విదితమగుచున్నది.

శివునికోదండమును కదల్పలేక పుడమిపై తిరుగబడిన వాడొకడు బలిచక్రవర్తినిజయింప పాతాళమునకేగి బాలు రచే కట్టబడెనొకడు, తనలావులణంగ కార్తవీర్యార్జుని ఘోర కారాగారమున గందెనొకడు, తొల్లిబింకముపోయి నాతండ్రి చంకలో పిల్లికూనవలె నలిగెనొకడు. ఈనలువురు రావణులు చాలాఖ్యాతిగనిరి. వీరు నీకేమవుదురు? ఇపుడు శ్రీరామ శరముల కీల్గనున్న రాక్షసేశ్వరుడు ఐదవరావణుడా? నీపలు కులకేమి? రాఘవుండెవడో యెరుగక మంచిచెడ్డలను దలం పవు. సరే! మీకూరదైత్యులనెందరిని తానుజంపలేదు? అపుడు నీవు జనింపలేదా? ఒకవేళజనించియున్నా నీశౌర్యము సన్నగిల్లెనా? బలము నశించిపోయెనా? ఓ దైత్యాధమా! ఇపుడేటికీప్రగల్భములనెను. ముక్కుచెవులనుకోల్పోయి పోక్క

వెక్కి వెక్కి మొరబెట్టుకొను నెలత నీచెంత ఆమెయేమగును?
నీకు శౌర్యమువహించి రామునిజయించ నెడలలేదేమి నీవు?
రాక్షసా! స్వర్ణమృగంబైన మారీచుని జంపువేళ దొంగ
సన్యాసివై సతిని దొంగలింప నరిగితివిగాని మారీచునికాపాడ
లేవైతివి. ఆనాడు నీశౌర్యధైర్యములు పాకుపడినవా? రఘు
కులనాయకుని యెరుగవా? మైమరచియో మరుపుచేతనో
దురభిమానవశముననో మదించియో, పల్లరపుల చేరులుచుం
టివి, దనుజుడా! శ్రీరాముడు చాపమూని నిన్ను అరముర
జంపువేళ ఒక్కడై నాఆజలో నిన్నుకాపాడగలడా? ఇంతటి
శౌర్యశాలివి సురేంద్రునిజయించిన దిట్టవు, అత్యంతబలుం
డయ్యు ఆకాంతారత్నమును రహస్యముగా దొంగలించడ
మేమి? రాముడున్నతరిజూచి జయించి సతిని గ్రహింతువేని
బాగుండును. సుంతయు సిగ్గులేక పలుకుచున్నావు.

శ్రీరాముని గొలువజాలిన ఘోరాములు కలగబోవు.
పోరాడమనుచూ ఊరక నారాటము పొందనేటికి యనెను.
రఘురాముని పాదసరోజధూళి, రాతిని నాతిగాజేసెను. ఆ
ఖ్యాతి జగంబులో దిగంతములందు ప్రతిధ్వనించెను, ఆధాత
నీకు వరంబులిచ్చెగదా యని గర్వపడకుము. చెడుదువు, నీ
పాతకముల నశింప నిరపాయముగా రఘురాముని గొల్వుము
యనెను. కాలము నీకు చెల్లెనా? మదిగానక యున్నావు.
వివేకహీనుండవై దుశ్శీలమున కులము నశింపజేయదలంచి
తివా? యుద్ధమందు రాముని జయించగలవా? పలువా?

పెక్కుమాటలేలరా? పోగాలము చేకూరినపుడు శృగాలము, సింహమును ధిక్కరించినట్లు యగును. నీవనగా నెంతరా నీ బలమనగా నెంతరా? ఒకింతదలంచుకొనుము. ఆశ్రీవరు, రామచంద్రునెదిరింతువా? నీతలదన్నిన దానవులు, వారిచే చావకుండిరా? ఆతనిసత్య మెరుంగకయే "వినాశకాలే విపరీతబుద్ధి" యనులీలచరింతువా? నీకుక్షేమముండునా? ఓరి దురభిమానీ నీవు శత్రుండవా? నాజనకునిమిత్రుడవని యింత దూరముచెప్పితిని. వినవేని తప్పక చెడిపోదువు. సీతాకాంతామతల్లని నర్పించి హాయిగా బ్రతుకరాదా? దురితంబు మానరాదా? అనిన యంగదుని కఠినవాక్కు లాలకించి, పట్టుకొనిబంధింపుడన్నట్లు భటులజూచి ఉత్తరవొసగుటకు జంకి ధైర్యముచాలక చిత్తరువటుల బ్రమాన్పడియుండెను.

—: రావణుని యాగ్రహము, పరితాపము :—

ఉల్లమున తల్లడిల్లుచూ తెల్లబోయి దిగులుపడ మేను కంపింప, తెలివిలేనిచూపులతో కొలువునుపరికించి యెట్లో తుదకు ధైర్యమునుజిక్కబెట్టి యిట్లనియె. దనుజవిభుడు ఓర్చి, ఊరకుంటినని ఊరక నోర్కొలది ఏమనివలె కారులపేలుచుంటివి. జగంబులో నాతీరున ఖ్యాతిజెందిన రణధీరులుపోల్కెనంగజాలెదవా? ఓయంగదా। మారువచింపక జనుమా, అవివేకివై శిక్షననుభవింపకుమా, యనెను. బంతివలె కైలాస పర్వతమును, విలాసమునకై చేబూనియెత్తిన ఘనబలుండు తననేత్రపద్మంబులనుత్రుంచి, పూజించి శివునియారాధించిన,

భక్త శేఖరుండు, ముల్లంగిదుంపలుపోలిక సురదంతిదంతములు విరచినదంశిమగడు వక్షస్థలంబుపై వజ్రములుపిండిగా జేసిన వీరసింహుడు. అట్టినన్ను సామాన్యునిగాతలంచితివా? భీత సర్వామరవ్రాతవినుతకీర్తిని, రుద్రసన్నుతసంగరరౌద్రమూర్తిని, దశ్శసూర్తిని దానవచక్రవర్తినని తెలియుము. కాలుండు కాలదండమును గైకొనినా, నేను జంకులేక ఆలమొనర్చినా డను. అమరాదులు మేలనిసన్నుతింప దిక్పాలుర పాదసేవకు లను జేసితి. ఓయంగదా! ఒకభూపాలునికుమారుడు, నన్ను జయింపగల బలవంతుడా? చెప్పుమా, ఓరీయంగదా! వీరుం డైనవాలిని మోసగించి చంపెనని మోహించి, శ్రీరాముం డొకగొప్పదైవమనుచూ, యోచించి యీతీరున కారులు బల్కుచుంటివి, ముల్లోకములజయించిన, యీవీరాగ్రేసరుడింత మాత్రము నకే, ఓడింభకా, భీతిజెందనా? నీవు పిల్లకోతివి పిల్ల కాకికి ఉండదెబ్బసంగతి తెలియదనిన ఆమాటదబ్బరయగు నా? కారులరచి నాగొలువు గగ్గోలు గావించితివి. సురలే మయినా మెచ్చుకున్నారా? అనిన యంగదు డిట్లనియె.

—శ్రీ అంగదునివిమర్శ శ్రీ—

భువిలో నినుమించు సజ్జనుడు గలడా? ఓదనుజేశ్వరా! మనంబున యనుమానముబాయవు. నీకాపదలెన్నొ గడచును! వీరవరేణ్యుడయిన కృతవీర్యతనూజు హస్తబాహుకాంతార ముదుర్చించి తద్రుధిరధారలగైకొని ధారబో సిప్రతిజ్ఞయీడేరె నంచు, పితృరుణముదీర్చిన భార్గవుండు నిన్నుమించిన మహా

భక్తశేఖరుండు, ముల్లంగిదుంపలుపోలిక సురదంతిదంతములు విరచినదండిమగడు వక్షస్థలంబుపై వజ్రములుపిండిగాజేసిన వీరసింహుడు. అట్టినన్ను సామాన్యునిగాతలంచితివా? భీత సర్వామరవ్రాతవినుతకీర్తి, రుద్రసన్నుతసంగరరౌద్రమూర్తిని, దృశసూర్తిని దానవచక్రవర్తినని తెలియుము. కాలుండు కాలదండమును గైకొనినా, నేను జంకులేక ఆలమొనర్చినా డను. అమరాదులు మేలనిసన్నుతింప దిక్పాలుర పాదసేవకు లనుజేసితి. ఓయంగదా! ఒకభూపాలునికుమారుడు, నన్ను జయింపగలబలవంతుడా? చెప్పుమా, ఓరీయంగదా! వీరుం డైనవాలిని మోసగించి చంపెనని మోహించి, శ్రీరాముం డొకగొప్పదైవమనుచూ, యోచించి యీతీరున కారులు బల్కుచుంటివి, ముల్లోకములజయించిన, యీవీరాగ్రేసరుడింత మాత్రము నకే, ఓడింభకా, భీతిజెందనా? నీవు పిల్లకోతివి పిల్ల కాకికి ఉండదెబ్బసంగతి తెలియదనిన ఆమాటదబ్బరయగు నా? కారులరచి నాగొలువు గగ్గోలు గావించితివి. సురలే మయినా మెచ్చుకున్నారా? అనిన యంగదు డిట్లనియె.

—॥ అంగదునివిమర్శ ॥—

భువిలో నినుమించు సజ్జనుడు కలడా? ఓదనుజేశ్వరా! మనంబున యనుమానముబాయవు. నీకాపదలెట్లు గడచును? వీరవరేణ్యుడయిన కృతవీర్యతనూజ సహస్రబాహుకాంతార ముఃఖ్రించి తద్రుధిరధారలగైకొని ధారబో సిపితృతర్పణయీజేరె నంచు, పితృరుణముదీర్చిన భార్గవుండు నిన్నుమించిన మహా

బలవంతుడుకాడా, ఓరావణా చెప్పుమా! కైలాసమును కేల కదిలించినాడవా, నీకృతఘ్నత మర్త్యలోకమెరుగును. దిక్పా లురజయించి తేజంబుచూపితివా, సాధుసజ్జనహింస జనమె రుంగును. అగ్రజన్మునిదన్ని (కుబేరుని) ఐశ్వర్యమొందితివా! భవదీయవృత్తి బాంధవులెరుగును. సన్యాసివేషివై సతిని దొంగిలించితివా. నీధైర్యగరిమను నృపులెరుగుదురు, కష్ట ములదెచ్చిపెట్టు దుశ్చేష్టలెల్ల సేయుటయేగాక, సిగ్గులేక గొప్పచెప్పకొననౌనా, కొలువులోన ఓయసురవర్యా! నీచ ర్య, ఆర్యులెరుగరా? చెల్లెలిపెనిమిటి బూరిగొని, మెల్లగజే కొంటివి. యతనిమేదినిలో, పిదప చెల్లెలికి స్వేచ్ఛనొసగితివి, ఉల్లంబున తల్లడిల్ల వొకనాడైనాయనెను.

వీరవర్యులలో విఖ్యాతిగన్న మనోభవుండు ఎట్టిధను ర్ధరుడు? నదులలో నతిపావనఖ్యాతిగైకొన్న ఆగంగ వట్టి దివ్యనదియో? భూమండలధూర్వహుండయిన యాదిశేషుం డట్టియహివరుండు? ఆదివిష్ణునకు వాహనంబైన వైనతేయుం డు ఎట్టిపక్షివరుడు? కల్పకంబు, చింతామణి, కామధేనువు, అమృతము యియ్యవి యీభూమండలములో సాధారణమై నవా? అటులనే, ఓదనుజా! రామచంద్రుడు సామాన్యరాజ తనుజుడా? ఓదైత్యా, ఇంతేటికి మొన్నమొన్ననే యీపురము నుగాల్చి, వీరులనుజంపి కాడుగావించిన వాయుపుత్రుండు సామాన్యవానరుండనుకొంటివా? సత్యమునుగ్రహించి బ్రతుకు మనెను. దివ్యమని తాపులని బాణములు నీగుండెలుపై తాకి

కున్నంతవరకూ, నీకీప్రలాపములుకట్టవు. అతడు కోపించెనేని ఆహావంబున, నిన్నాబ్రహ్మరుద్రాదులయినా బ్రోవజాలరు. ఖేచరులనుజయించి, పరాక్రమముతో భూచరులనువధించి భువినిభయపెట్టిన వీరుండననుచూ, యెట్టిపాపభీతిజెందక, సీతనుగైకొన్న శుభంబులు బొందగల్గుదువా? దోషాచరసార్వభౌముండవగునీకు, చావుతప్ప దియ్యడననెను. ఆరఘుపుంగవుండు భూతహృదాలయుండు, ఆదిదేవుండు ఆసీత జగత్స్వరూపిణియూ చిత్కళయూ నైన జగదేకమాత; ఇక నీవాశ్చాతురిగట్టిపెట్టి శ్యామలకోమలదేహుండైన రామునిచేత మునుస్మరింపుము; నీపాతకములంద్రోవ వానిభక్తిచే భజింపుము. మలమూత్రచర్మఅస్థిమాంససంభూతమై, కామాది వికారసంకలితమై, దుర్గంధభూయిష్టమై జన్మించి జడుండవై, నిందాస్వరూపమున పాపుండవై నీభువిని శరీరధారివై మురియుచున్నావా? సృష్టిగల జీవరాసుల హృదయములలోరామచంద్రుడు అంతరాత్మయై వెలుగుచుండును. ఈప్రపంచకమును కాపాడ నప్పుడప్పుడు అవతారమెత్తుచుండును. ఆతని యవతారమహిమ నెన్నవశముకాదు. రాముడు, మానవుడో, ఆదినారాయణుడో ఇప్పుడే నీధీశక్తివలన తెలుసుకొనుట మంచిది. ఆజియందే తెలిసుకొనుననెదవా! నీముప్పుతప్పించుకొనుటకు అపుడు వెరవుదొరకదనెను. శ్రీరాముండు భువినవతరించిన యాదిపురుషుడు, ఆతనిచిచ్ఛక్తియే, యవనిజాత. ఓరాక్షసా! వినుము, అహంకారమను దనుజుండు దొం

గవై చిచ్ఛక్తిని శీఘ్రముగాగొనిపోయెను. చిచ్ఛక్తి లేకున్కి చేతమున సాత్వికమణంగి రౌద్రము అందుబుట్టును పురుషుండును తదాద్రిద్రముచే యహంకారదానవుని వధించి తన దుశక్తి, వడిగాగ్రకొని యథాప్రకారంగా త్రిగుణాత్మకుండయి వెలుగును. ఓయసురనాథా, ఇది దేవరహస్యమైననూ నీకీడును బాపుటకై నీకెరింగించినాను. ఓరాక్షసా! శ్రీరామచంద్రుండు విల్లుబూని నిన్నూ నీపరివారమును చెండాడి విక్రమించువేళ అఖిలవానరులుసహితము నీసేనను పరిమార్తురు. గనుక నాసలహానువిని వేగమే వానితో సంధొనర్చుకొనుము.

—: దైత్యనాధుని ఆవేశము :—

అనిన దైత్యేంద్రుడు ఆగ్రహించి, ఆహుడని బ్రజ్వరిల్లు హుతాశనువిధాన మండిపడి, ఈమహోతలంబున నన్ను దండించు దండిమగ డెవడనిపలికి అవని యబ్బురపాటుజెంద వీరవరులు సంచలింప నిబ్బరమైన బీరమున నిర్జరులను నరులను నే వధింప నేను బెబ్బులినై తినిగదరా, అట్టి దానవనాథు సభాంతరమందు నన్నెరుంగక దబ్బరలాడుచున్నావురా అంగదా యనుచూ మేదినీమండలంబుల మ్రింగజాలునా తమ్ముండు కుంభకర్ణుండుండ జంభవైరి పెంపణంచిన నాప్రియ పుత్రుడుండ, ఒకానొకనరుడు నన్ను జయింపగల్గునా? వట్టి భ్రమ— కడలిదాటుటకు సేతువునుకట్టినంతమాత్రాన, నర వానరులు మహిని జయించగల వీరులౌదురా? ఈదానవ

ప్రభువు నీమాటలువిని వానిని స్తుతించునా? వట్టికల్ల. ప్రతీ దినము పక్షులు వారధి దాటుటలేదా? అంతమాత్రానదార్ఢ్యని గెలువజాలునా? ఇంతమాత్రము దెలియకయేలయిట్లు కారుల ప్రేలుచుంటివిరా. నీవళ్ళుకావరము తీర్చవలెనా? వింశతి బాహువులచే వీరుల నెందరినో సముద్రములో ముంచివేసిన నన్నెరుంగవా? సంశయాత్ముండవై రామునే ప్రశంసిస్తూ యున్నావు. వానిని విష్ణుఅంశభవుండంచు ఓపలువా పల్కు చున్నావు. దైత్యరాడ్వంశసింహుని సంహారింపగలవీరుని, ఆవి రించి, సృజింపగల్గునా? చాలురా! ఈగాంభీర్యమేలరా! నా శౌర్యధైర్యసాహస కల్లోలసమరవార్ధి దాటజాలినవేటి యీ ధరణికలడా? ఈ వృధాదంబరమువలన సంబరమానా? విబు ధులు కొనియాడుచుండగా నాప్రతాపమనెడి జలధిలో కైలాసనామమంధరముబెట్టి నావింశతిభుజంబుల మధించి, విజయలక్ష్మిని బడసితినిగాదె తెలియదా! ఔరాయని దైత్య నాధుని పరాక్రమ బలోపేతముల యెల్లరూవినుతింప జేయని పింతును, చూడు రాముడెంతటివాడో ఆదినారాయణుడో లేక సురావనపరాయణుడో రణరంగమందు మాదానవమా యకు జిక్కనేని హరిమాయ వ్యర్థమగునుగాక నాకోరిక తీరు టెట్లని మాగుహాంతరసీమను దలచుచున్న సింగముకోర్కె తీర నతిశీఘ్రముగా మృగమేగుదెంచినట్లు(లేడి), ఓయంగదా నాలంకాపట్టణమునకు రఘురాముండు తనంతదా వచ్చెను గదా గెల్వలచ్చి నన్ను వలచెనుగదా యనుకొనుచున్నాను.

విచారమేటికి యనెను. మీదెరుంగక కడుమేటినంచు యహంకరించి, ఉన్మాదుండై హుటాహుటిని మాపురికి చనుదెంచెను కాని, మాక్రవ్యాదులజూచి భయమును జెంది, నిన్నుసంధికి బంపినాడు. నీవు యీదనుజేశునిముందర ఎన్నెన్నో ప్రగల్భముల బల్కుచున్నావు. వానరా పొమ్ము యనుచూ దనుజాలు మానరమాంస భుక్కులని తర్కించి భీతింజెంది, మనుజులు స్వప్నమందైనా, ఒకప్పుడైనా దనుజసీమను త్రొక్కరు.

అట్టితరి యినవంశీయుడు నన్నెదిర్చి నిల్వగలడా? ఇంద్రాదుల సంచలింపజేసిన అసాధారణప్రజ్ఞాధురంధరుడనని తెలియదు కాబోలు. ఒకనరుని చేతిలో నామరణము ఆబ్రహ్మ నాలలాటమునందు వ్రాసియుండుగాక, అతనివ్రాతలకు జంకువాడను కాను; నేను వృద్ధుడగుటచేగదా తనగోలుపోయెను. ఓ అంగదా సంగరమునగదా నా ప్రతాపము జగద్వితంబగుట ఆతడు నీవు చెప్పినంత బలాఢ్యుడే. నిజముగా అయివుంటె నిన్ను నాచోటికి రాయబారమనే నెపముతో సంధికొరకు పంపనేటికి? అట్టివానిని సిగ్గులేక వినుతింతువా? ఉమ్మలికంబున, ఒంటరిగా వనమందునుండగా ఆవనితను చేరదీసి గైకొంటిని రాముని భార్యాయని బ్రహ్మ ఆమెముఖంబున లిఖించియుండెనా? ఆతడు మహానుభావుడే అయినచో ధర్మాధర్మములు తెలుసుకొనరాదా? తెలియక దిక్కులేనిసతిని తెచ్చితిననుకో. తానువచ్చి నాభార్యయని చెప్పియుండరాదా? మదించిన

ఆతతాయిని బలుండనిపంపి నాపురము ధ్వంసముచేయుట ధర్మమా! మాబలము ఘోరరణంబున తానెరుంగవచ్చునెను. హాహాకారి పోట్లాడగల దనుజవ్రాతంబుతోనున్న లంకారాజ్యంబను దైత్యసింహగుహకు గర్వముచే పారావారము దాటివచ్చెనుగదా! మీశ్రీరాముండిక వంటింటి కుందేలు" అయ్యెనుగదా! ఇక నెందుబోగలఁడు- వాని శిక్షించిభక్షించెదను.

—♦ అంగదుడు రావణుని నిష్ఠురవాక్యుల దూషించుట ♦—

అనిన వాలినందను డపహసించి ఎల్లరూవిని మేలన నిట్లనియెను. సిగ్గు అపకీర్తి భయము విడచి తుదకు ముల్లోకముల జయించినావురా. పొలతుల తిట్టులవల్ల నగముపొంక మణంగియూ 'చింతచచ్చినా పులుసుచావదు' అన్నరీతిని మొండివాడవురా, నీపలుకులనువిని నీతికోవిదులు మెత్తురా? శలభంబు వహ్నిపైబడుమికి దానవా చావకుండునా? వేల్పులను జయించితిననియూ కుబేరునిదన్ని లంకనుగైకొంటి ననియూ కోటిసార్లువర్ణించుకొనుచున్నావు. ఆత్మస్తుతి పర నింద. నీస్వభావదుర్గుణములు నెత్తికోతలవాడు ఒడనినెత్తురు ధారబోసి విత్తమార్జించురీతిని గళరక్తముధారబోసి యీ చిత్తజువైరిచే వరములొందివచ్చినంతమాత్రమున లోకోత్తర వీరపుంగవులయున్నతి నీకు లభింపగలదా? వరంబుల బడయ దలంచి నీవు ఈశుని కొసంగినట్టితలలు పాపపంకకళంకితము లగుటవలన తానునిరాకరించివేసి, రామేశ్వరుఁడు, యుద్ధదేవ

తకు బలియొసంగుగాతయని సచించెను. ఆదశరథసుతవర్యు నకు, దశకంఠ, కంఠలుంఠనుండని అజ్ఞులు పొగడగా తనకీర్తి దశదిశలు వ్యాపింపనున్నది. ఓదశకంధరా, రాఘవునకు దశ యేర్పడబోవును, చతుస్సముద్రముద్రితంబైన భూభాగంబున ప్రసిద్ధిగన్న వీరాగ్రేసరా, చక్రవర్తినని బీరంబులు పల్కు చుంటివి. సజ్జనులు ఛీ-ఛీయనుచూ, నిందింపగా ఓరిచోరాగ్రే సరా! శుద్ధాంతకాంతామణిని తస్కరింపవచ్చునురా? అటు లపహరించి, పెక్కుయబద్ధముల పల్కుచుంటివి. యుద్ధాంత మున నాజ్యోతిషము నీకు లెస్సగా తెలియునురా యనెను.

ఓ రాక్షసప్రభో! మోహావశంబున శలభసందోహము అగ్నిజ్వాలలంబడి నశించువిధాన నీదైత్యకులంబు సంగ్రామ వహ్నిలోబడి మడయును. ఈప్రల్లదముల కట్టిపెట్టుము. ఓరీ యల్లుడా! నక్కనుజంపిన సింహామునకుయశంబు చేకూరునా యని మాప్రభుండు యోచించి నీకు నీతులుగరప నన్నుపంపిం చెను కాని, నీకువెరచి సంధికై నన్నుబంపెననుకొంటివా యేమి? శ్రీవరుని రాఘవుని సేవకుడను, వానరనాథుండైన సుగ్రీవునిదూతను, ఇచటికియేతెంచి నిన్నుతన్ని సీతావనితా శిరోమణిని వెంటనేగైకొనజాలుదును. ఓదశగ్రీవా! ప్రభువు కీర్తికి శపథమునకు భంగముచేకూరునని వెనుదీయుచుంటిని. ఓలంకాధీశ్వరా! జీవన్మృతులనుజంపిన లావరిక్కి కీర్తి వచ్చునా? భావింపగా యీభువియందు నీవు జీవన్మృతుండవే నిజముగా బల్కుచున్నానననెను. కృపణుండు జాతిహీనుడు దరిద్రుడు

రోగి అపయశముగలవాడు ఖలుడు అజ్ఞుడు క్రోధి పరార్థహారుడు ఉపకృతినిస్పృహుడు నిజోదరపోషణుండు కామాతురుడు; వీరలు జీవించియున్ననూ చచ్చినవారిలోజమ. యనిన అసురాన్వయుం డంగదునిగని కోపముతో తలలుయూచి 'కొంచపుపిట్టకు కూతఘనంబ'నినట్లు బెట్టిదపుకూతలు పేలెదవేమెరుంగవు! మనుజుల లావుచేవలు మే మెరుంగనివికావు, ఓరికుర్రా! ఇక కూతలిక కూయకుమనెను. రాముడు మానవహీనుడు, వానిని దైవమని పలుకదగునా? స్త్రీవియోగమున తేజంబుగోల్పోయి, వానరాధముల నాతడాశ్రయించెను, తనసుతుం డెంతటివాడో యెరిగియే, దశరథుండు, రాముని యిల్లువెడలగొట్టెను, సింహాసనచ్యుతుండు అచ్యుతుండగునా? వానరులు వీరులగునా? మీరామభద్రుడు భద్రమెరుగడు, వాని సోదరుడు సౌమిత్రి క్షుద్రహితుడు, వానరులు క్షుద్రమతులు మాదానవులదాకి మరణించుటకై నిశ్చయముగావచ్చిరి. అనిన విని వాలినందనుడు, ఆగ్రహించి మారామభద్రుని ఆరుద్రుడెఱుగును. వానిసోదరుండు (లక్ష్మణుడు) నిరశనవ్రతుండు ఉత్తములహితుడు— మావానరుల బాహుబలవైభవము, ముందుగా మాహనుమ అసురవరులకు యెరిగించి యరిగెను నేనుకూడా ఒక్కింత నాచేవ నీకుమచ్చుజూపి వెడలదలచితిని. ఏమందువురా? అంగదుని రాయబారమున ఆపదను బాపుకొనలేకపోతివికదా! [illegible]

నీతికోవిదులు చెప్పుకొనునట్లుగా సంగ్రామంబున కులసంతతి పూర్తిగా నశింపజేయ నెంచితివా? ఆపెద్దరాచపులితో యెందుకువిరోధమును తెచ్చికుందువు? అధర్మంబని యెరిగియూ కీడునులక్షింపవా? రాక్షసకులమును, విత్తనంబునకైనా ఉంచ దలచుకోలేదా? నీదశగ్రీవసంతతి దుల్లునపుడయినా రాముని గీర్తింపకపోదువా? జన్మసంచితపాపసంతాపములబాప రామ పాదభక్తియే శీతాంశురసము, నిరుపమఅజ్ఞాననేత్రరోగము అణంప అబ్జాక్షునిసేవయే సిద్ధాంజనము; అరిషడ్వర్గబాధలొందకుండ యుండుటకు వనమాలికధనమే, వజ్రకవచము. ఘోర సంసారహర్యక్షము యేనుగను జయింప, శౌరివృత్తాంతమే శరభమృగము, ఆశ్రితాళికి అఖిలకామ్యములొసంగ రామ సంకీర్తనమే సురద్రుమము; కలుషసందోహగాఢాంధకార మణగ శ్రీదయితుపాదపూజయే సూర్యకాంతి యనియెను.

అనృతములాడక పదార్థచింతగలిగి, తనవలెనే సర్వ భూతములనెంచుచూ, రామచంద్రునే దైవముగా ననుమానములేక భజించువాడు, పావనుండై మోక్షరాజ్యంబున, సర్వప్రపంచమూ మెచ్చునట్లు భాసిల్లునుసుమా? జాత్యంధునకు, పూర్ణచంద్రోదయంబట్లు, ఊరపందికి ఘనసారమట్లు, మూగవానికి వేదాధ్యనమట్లు పుంస్త్వహీనునకు పూబోణి యబ్బినట్లు బధిరునకుముందు సంగీతము పాడినట్లు పెద్దపులికి అహింసాతత్వము బోధించినట్లు, ధనహీనునకు దానధర్మచింతయున్నట్లు లుబ్ధునకు ధనమబ్బినట్లు, భోగంవాళ్ళకు పతివ్ర

తాధర్మము తెలుపునట్లు, అన్యకాంతాకనకముల పహరించి కడుపే కైలాసమని తలచుకలుషునకు హరికథా ప్రబోధము పనికివచ్చునా? పరులహింసింపకుండ దాబ్రతుకవలయును. కాని పరుల సాధించి బాధించి నీవు జీవించుచుంటివి. ధరణి యందు ధర్మమనగ నేమో యెరుగనిమూఢుఁడవు; నీకళేబ రము లేబరముకదా? కారణములేని కలహమునుకల్పించి సౌఖ్యమనుభవింపశక్యమా? "పోరులేనిగంజి పుడిసెడైనను చాలు" ననెడుపేదవానిని అడిగితెలుసుకొనరాదా? ఓదాన వనాథా, వినుము. యీరహస్యము పెక్కుమాటలెందుకు? ధర్మమెందుండునో అచ్చట దైవముండును. దైవకృపనుగన్న ధన్యాత్మునివరింప ఆవిజయలక్ష్మి తనంతతానే వెడలును. "సత్యంవద, ధర్మంచర" యను, నీతి దెలపెడు వేదవాక్య నియతిదలంప దైత్యులకు వ్యర్థమాయెను. ఇక దాత్యంబున లాభమేమున్నది? జ్ఞానులమని యెల్లెడలా జాటుచూ, మాం సము మెక్కుచూ, సురాపానముచేయుచూ, పరులభాగ్యము లపహరించుచూ, స్వప్రయోజన మనస్కులై సతులబలాత్క రించుచూ, స్వేచ్ఛగా సిగ్గునుబాసి సంచరింతురు మీదాన వులు. మీనాగరికతా గరిమంబు నుతింప నెవరిశక్యము. అనవిని, దైత్యాధీశుం డాగ్రహించి ఈ కోతి మహిమగల భాగవతా శిరోమణివలే నున్నాడు, యని అపహసించి, వీనినిపట్టుడు కొట్టుడు యని విష్ణుండైన రాముఁడే తెంచునేమో చూతము యని భటుల నాజ్ఞాపింపగా, కొలువు గడగడవడ కి

గగ్గోలెత్తగా దానవభటులులేచి, వాలినందనుని వశిగాసమీ పించగా, ఆయంగదుడు పవిత్రభగవత్కథాసుధాస్వాదన వ్రతులు, భాగవతులు, సజ్జనసన్నుత సుజ్ఞానభాగ్యమతులు, భాగవతులు, బహుజన్మసంచిత భవపాపవర్జితులు, భాగవతులు, శ్రీరామపాదాబ్జ సేవాపరిపాకమతులు భాగవతులు సద్గుణానుమతులు, భాగవతులు ప్రకృతిసుకృతులు, భాగవతులు, అట్టిభాగవతుల నీవు నిందింప బంధింప, క్షేమమే యగునుగాని, క్షేమమగునా? శ్రీవరుడైన రాఘవుని జేరు జయేందిర హీరహారసుగ్రీవ, మదేభరాడ్గమన, కేసరిమధ్య అంగదుడు సురసేవితమై దానవనాథునిహసించి అట్టహాసము జేసి దనుజవరులజూచి బంధింపవచ్చిన శూరులనుతన్ని చెంగునదాటి ఆదనుజవిభుని కిరీటములు తనపాదములదన్ని దివికి మీటెను.

అంగదుడుఅట్లుమీటినదానవాధిపతికిరీటములు,త్వరితగతినియెగిరి ఆజగన్నాటకసూత్రధారి రఘునందనుని పాదంబుల పైనిబడెను. ఆపాటునుజూచి వానరులు దివంబుననే ఉల్కలు రాలుచున్నవని భీతిజెంది వారంతాఒకచోట జేరిరి. అంతట అంగదుండు పలలాశనులగనీ ఓదైత్యులారా! మీరింతటితో శాంతివహించినమేలు అటులకానిచో, నాపరాక్రమాటోపమున మీపురమును ధ్వంసమొనర్తును, యీయంగదుడు దైత్యాంతకుడో పురాంతకుడో అపుడు మీకుబోధపడు ననెను. ఓరావణా, కరంబులనుబట్టి బలాత్కరింప నేను

రంభనుకాను, నాయమోఘవిక్రమపరాక్రమములు జూడద లంతువేని, రామరాజ్యస్తంభముబోలు నాపాదంబిదిగో నిల్పితిని, మీదైత్యులెల్లరూ ఒక్కపెట్టునవచ్చి దీనిని కద ల్పుడు నేనుమెచ్చెదను.

—• అంగదుడు తన బలపరాక్రమము జూపుట :—

తన కాలుము న్నిడి నిలచినంతనే దైత్యవీ రులు, చెలగి కదలింపలేక తెల్లబోయి, ఔదలవంచి మెల్లగ అందరూవెడలిరి. ఇంద్రజిత్తుండు దైత్యకులేంద్రునిజూచి, తగుదుననిలేచి తదుపరి, తనకది తగనిపనియనియెంచి మగ టిమిలోపముయనుచూ మానసమున నెంచి సంశయమున మి న్నకుండెను. అంతటదానవేంద్రుడులేచి, యాడుగరచి జా గ్రదుగ్రవిగ్రహుండయి, యాగ్రహించి, వడిగా సమీపించి నంత ఆవాలిసుతుండట్టహాసమునుజేయుచూ నిట్లనియెను.

జనకునివంటివాడవు, ప్రజాపతిసంతతివాడవు అక్క టా! కినుకచే, నాపాదములంబట్టుచున్నారు. మీకేమిలా భము జనకజను అప్పగించి మాధవా! రామా! యనుచూ మాదోషముల సైపుమటంచు ఆజగజ్జనకుని పాదపద్మంబులం బట్టి చయ్యనతరింపుము దానవా యనుచూ చెంగునలంఘిం చి యంగదుండుచెలగి చిరునవ్వుయంకురింపగా అసురవిభుని యంగదంబులదన్ని యెల్లరూ తల్లడిల్లునట్లుగా ధరణిపైబడ ద్రోసెను. దానవభటులంత, పట్టుడూ కొట్టుడనుచూ, పైకొన గా యంగదుడు సౌధోపరిభాగంబెక్కి దానవులందరినీ అట్ట

హాసంబున జూచుచూ, ఏదీ, మీసాహసబలంబులజూచెదను నన్ను పట్టుకొనుడీ యని పిలచెను. కాగా, నాదరి జేరినవారికి చావుతథ్యమనెను. ఓయసురనాథా! తొలుతనీకిరీటపూజచేసి కిరీటములన్నీ తూలదన్నితిని, నీయంగదంబుల నిపుడు మెగుర గొట్టితిని. ఆహా! దూతాంగదము, ధూతాంగదంబనుచూ, సంతసించెదను. ఓమూర్ఖశ్రేష్ఠా! క్షణకాలము ఓపికపట్టుము. సుమనస్సంతానసంత్రాణమై, కపీంద్రవిక్రమపాణీరమై ప్రళయగర్జానాదసంధానమై రణధ్వని సర్వదైత్యకులనిష్ప్రాణంబువలే మోగ్రగలదు. జాగ్రత అనుచూ అంగదుండుపలికి దనుజులంజూచి నవ్వి రావణుడుచూచుచుండగా అంతఃపుర గోపురములదన్ని విరుగద్రోసి, నంతకొందరుదనుజులు వెంబడించి విసరుచున్నసిలలను కుప్పించి తప్పించుకొనుచూ సన్నుతవీరపుంగవుడసాధ్యబలాఢ్యుడు, వాలిపుత్రుడు అత్యున్నత సౌధోపరిభాగములదాటి అమోఘసత్వసంపన్నుల రామలక్ష్మణులపజ్జకు నేగినయంత లంకాపట్నములో సత్వధము నుండితప్పింప సజ్జనులకు కుటిలమతులు కోటివిఘ్నంబుల గూర్చి విఫలులయినట్లు అంగదునివెంబడించి దానవవీరులు విసిగితిరిగివచ్చిరి. మనుపోకవానరుడు నన్నుఫలమనుచూ భ్రమించి మ్రింగవచ్చెను. నేడు అనుపమవీరవానరచయం బెంతయో యీలంకకువచ్చిరి, యిచ్చటనేను మసలదగ దటంచు భయముపెంపున అవనరుహబాంధవుడు (సూర్యుడు(చీకట్లుక్రమ్మనట్లు అపరవారిధిగుంకెను. అంగదుడువచ్చి

వంచించిపోయెననుచూ, అసురవిభునకు శోకమాక్రమించి నట్లు లంకలో జీకువాలుకలిగెను. అంతలో నాసురాంతకుడు అంతఃపురంబునజొచ్చెను.

—♦ మండోదరి తనభర్తకు జరిగిన పరాభవమునకు వగచుట ♦—

అంగదుని దౌత్యంబును విని అతులచింతాభరంబున అసురరాజ్ఞి (మండోదరి) దుఃఖించుచుండ నాయసురవిభుండు వచ్చినంతలేచి యాసనంబొసంగి ఆదిని వాయుసుతుడువచ్చి పురంబంతయూ తగులబెట్టి యధేచ్ఛగానేగెను. ఇపుడు అంగదుండు నీతోసంవాదమొనర్చి నిన్నవమానించి క్రవ్యాదులపింఛమడంచి యేగెను. ఓమనోహరా! నీపరాక్రమముచూడగా నిష్ఫలంబాయెను. గాన నామనవాలకించి లలనామణినిచ్చి శ్రీరామునిప్పుడే భక్తిచే భజింపుము. నీకోపమును సంహరింపుము. ఓదానవేశ్వరా! రఘునాథుని సేవాపరులైన వానరులువచ్చి వధించియేగిరి. నీవు రామునిజయింపగా శక్యమా యనెను.

గాఢగర్వాంధకారము కనులగప్పెను, ఆత్మవిశ్వాసముమరచి వ్యవహరించిన మనవంశమంతరించును. రాజ్యమునశించునుగాన, సమరసన్నాహమువలదు. పారము జూడజాలని మనవారిధిదాటినసేనలోన, సాధారణవీరులిపుడు మనపురంబు ధ్వంసముజేసి, స్వేచ్ఛగానెల్లెడల విరవిహారము సల్పి పెక్కురదైత్యుల జంపిరి.

ఇంతమందిలోన నొక్కదైత్యుడైనా వారల బట్టగలిగిరా? మన యపాయమునకు అడ్డుపడగలిగిరా? ప్రాణ

నాయకా! శలవిమ్మ యనెను. లీలగా అనేకనిలింపులగెల్చి, విరాధ ఖరదూషణులను దైత్యసింహములను, నిన్నుగెల్చిన వాలిని సంహరించిన అనివార్యబలాఢ్యుడా రామచంద్రుడు ఈపోరిలుజయించి దానవుల పొంకమును బింకమును అణం చకయుండునా? రఘుకులతిలకుండెవ్వడో నీవెరుంగవా? మందబుద్ధివై అక్కటా మరచితివి.

సీతను శ్రీరామున కప్పగించుమని
—; మండోదరి భర్తను ప్రార్థించుట :—

దురభిమానము బాసి రణప్రయత్నమును దొరగి, సతీ శిరోమణిందోడ్కొని రామునకిచ్చి వేగరమ్మ. నీవేటికిగతి పరాంగనగోరి కృశింతువు? నన్ను మన్నించి, నామాట వినుము. రామచంద్రుని బలపరాక్రమములు యెరిగి తిరిగి వచ్చిన మారీచుడేమిచెప్పెనో మరచితివా? ఇంచుకంతైనా తలపోయకున్నావు.ఏమినాధా! రాముని గెలుచుట యికనీచేత కాదు. చాలును, శౌర్యమును విడచి, సీతామతల్లిని నీతల్లిగా నెంచి, నమస్కరించి మదంబణచుకొని శ్రీరామపాదసరో వరంబు లాశ్రయించి ఓదానవేశ్వరా! ఎదబోరుదలంపక నీపోరిలు సముద్ధరింపుకొనుము. రాణిని నన్నువిడచి పరరా మలజూడకు: ఇంద్రునిగెల్చి యింద్రాణిని తస్కరించితివా? నీకు వరంబులిచ్చిన రుద్రాణిని బలాత్కరించితివా? దుర మ్మున రాముని జయింపబొమ్ము. కాని కల్యాణియగుసీతను, జగంబు శబాసనంగ రామునికిచ్చివేయుము. బలముగలవాడు

వైరుల గెలువవచ్చును కాని కులకాంతలపహరింప న్యాయమగునా? శీఘ్రముగా సీతను రామునకొసంగి, లోకమాతను తల్లిగాభావించి, పిమ్మట రాముని శౌర్యము రహింపగా జయింపబొమ్ము. ధనదుని గెల్చుటచేత ధనమదాంధుడవైతివి. మనమున నెంతయో దురభిమానము హెచ్చినచేతను ఘనంబగు ధర్మమార్గమును కానజాలకున్నావు. నీకుపోగాలము దాపరించినది. ఎంతచెప్పిననూ మతిదప్పి చరించుచున్నావు. కాలపురుషుండు, జీవులగడవుజూచి మతిమనోబలంబుల నపహరించును. అహితుండగు కాలుడు, ఇపుడు నీకుసన్నిహితుండాయెను. మృత్యుదేవత నిన్నావహించెనుసుమా! వినుడు. రాముండు పరమాత్ముడు, అనఘుడు, ఆతనిభక్తుడు మహాత్ముడు, అతనినీ, ఆతనిభక్తునీ, గాసిపెట్టెడు దురాత్ములు తప్పక నశింతురు. పెక్కు పలుకులేల దానవప్రభువరేణ్యా! బాణంబుసంధించి వారాశిబంధించియేగుదెంచినవాని యేపుగనవా? కోతులబంపించినీకొడుకులచంపినట్టివానిఖ్యాతినీగనవా? క్షితిగూల నొకకోల వాలిగూల్చినవానిబలమెరుగవా? భృగుకులాంబుదిసోముడు పరశుని గెల్చినవాని ప్రతిభ వినవా? రాముని ప్రతాపబాణవహ్నికి నీప్రాణము శలభంబువిధమున నర్పింపతలచినావా? చాలు చాలు. నీవు సత్తువింతయునకాక, జీవింపవీలులేక పొలియుదువుగాక అన పకపకనవ్వి దనుజాధిం పుడు మండోదరినిజూచి తలలూచీ ఓసఖీ! పనివినియొదనని వేచని వినయానతుండైనవానినివిద్యుజ్జిహ్వుని కనిదరహాసము

జేయుచూ కనుసన్నచే జేరబిలచి కడు ప్రేమతో బలుకరించి మనంబున యనుమానము లేకుండా ప్రీతితో నిట్లనియెను. విద్యుజ్జిహ్వా! నా సేవకుడవై విశ్వాసముగలిగి నీవు ఉద్యోగము చేయుచుంటివి. ఔరా! మాయామహావిద్యాశాఖకు, మూలకందమవు. నిర్విఘ్నముగాను, సద్యోవేగముగాను, నీ చతురతతోలదీ కార్యము నొనర్పవలెను. సంగరమున రామలక్ష్మణుల దాకి అప్పుడే వధించి తెచ్చినట్లుదోప, గళముల నుండి నూత్నరక్తము స్రవించుచున్న రీతిగా కృత్రిమశిరంబుల సృజించి వేగమే తెమ్ము, అంత విద్యుజ్జిహ్వుడుఉప్పొంగి ఓ దేవా! నేను మాయావిద్యలకు ఘనుడను ఖ్యాతి జెందితిని, నీయాజ్ఞను శిరసావహించి వెంటనే పాలించెదను. నేను హృద్యానవద్యమాయా విద్యాసాగరుండను. నన్ను విద్యాధరాదిసాధ్యులు అసాధ్యుండని పల్కగా సద్యశంబుగంటిని.

రావణుడు రామలక్ష్మణుల కృత్రిమ శిరస్సులను
—; గొంపోయి సీతను భయపెట్టుట. :—

సమరవీరులగు రామలక్ష్మణుల నిజలక్షణములు రహింప శీర్షద్వయంబును తయారుజేసి, రక్తరంజిత మండలాగ్రింబుతోడ, ఇక్కడున్నట్లు యిప్పుడేవస్తును యనుచూ జోహారులొనర్చి యాక్షణమున తననేర్పుకూర్పులు ఘనత గొందగా కపట రామలక్ష్మణుల శిరంబులతోను, ఖడ్గము

తోను రావణుండు సంతసించునట్లుగా యేతెంచెను. ఓవిద్యుజ్జింహ్వా! నేను చాలా సంతసించితిననుచూ వీక్షింపగా సందేహాముండునా? నిజముగా రామలక్ష్మణుల శిరంబులుగానే యున్నవా? హాహాకారముజేసి, తనలోతను సంతసంచి, వ్యామోహామునువీడి నన్ను తుదకు ఆపూబోడి వాంఛించునను కొని భళిరా! యనిలేచి దిక్కుల కలయబారిజూచి తలలను గనినవ్వి, తన గుబురుమీసములనుదువ్వి రిపుభీకరాసిబూని సీతను జూడబోయెను. కాని తనహాని తలంపడాయె. రామలక్ష్మణులు సమరమున నీల్గిరంచూ, దానవులు పరాక్రమమున కపిసేనను దునుమాడి జయంబొందిరని వచించుచూ రావణుడశోకవనమునకేగగా ఆసీతాసాధ్వి ఆభయంకరదృశ్యమును గాంచి భీతిల్లి అనిమిషనేత్రమైభయంకర దృశ్యమును గాంచి యక్కటా! అనఘులకిట్టియాపద తగునాయని నావల్లఘటిల్లినదాయని వదనంబుద్రిప్పి నిజహస్తయుగంబుజూచి పోపొమ్మని దనుజేశ్వరుని గసరి హా! యని జానకి విహ్వాలాంగియై స్థేమంబుడిగి మైమరచి యరచి, బోరుమనియేడ్చి యాజానకి బాష్పవర్షమును కురిపించి పల్లటిల్లెను. అపుడశోకవనము శోకవనమయ్యెను, అపుడు దానవకాంతుడు సీతాకాంతనుజూచి నవ్వి ఓకాంతా! నీకాంతుడు శ్రీకాంతుడా? దేవాంతకుండైన నన్నుగెల్వలేక యమపురి కరిగెను. ఇదిగో కనుగొనుమనెను. ఇదిగో రామలక్ష్మణు తే

రీతినున్నారో వీక్షింపుము, నీయెదుట నిలబెట్టితిని నమ్ముము. ఇంద్రాదు లాశ్చర్యపడగా వారితలల ద్రుంచితిని. ఇవిగో నారి కేశములవలేనున్న వారిశిరంబుల దెచ్చితిని. ఓ సుదతీ! రాముడు రాముడంచూ ఇంకెందుకు శోకించెదవు. మరువుము. వైరుల ద్రుంచివచ్చితిని, ధృవంబుగా వచించుచున్నాను. నన్నిక మెచ్చుకొమ్ము. ఇచ్చట దిక్కులేక యెందుకు కృశించెదవు. ఎంతయేడ్చినా చచ్చినవారు తిరిగిరారు కదా! నిశాచరనాథుండనైన నన్ను వరింతువేని హెచ్చుగ సతతమూ దానవరాజ్యలక్ష్మివై సుఖింతువనెను. ఓమానినీ, నన్నుమాని ఒకమానవుఁగోరి యెందుకుతపింతువు? అజ్ఞానివై కలహంబునజచ్చినవాడు లేచివచ్చునా యని యేడ్వక నా నుడి యాలకించి ఘనంబుగానన్ను వరింతువేని సుఖాంభోనిధి నీదులాడెదవు. పుణ్యాజనులు వినుతింపగా యనెను. తప్పనుచూ, ఒప్పనుచూ, నెంచి, ముప్పుజెందక రామునకు బాష్పతర్పణమువిడచి వానిమరచిపొమ్ము. ఇంక నాపట్టమహిషివై నాయంతిపురిలో హాయిగా సకలసుఖంబు లనుభవింపుము. నీకు వాడా మగడు? నృపులెల్లరూజూడ నిన్ను పెండ్లాడి వనంబులో విడిచిపెట్టుటకా? అందుచేతనే, వానిని వధించివచ్చితిని, నన్నుమెచ్చి నావాడిమిబోడిమి దలంచుకొని, బ్రహ్మకులంబునబుట్టిన నన్ను జూడవేమి? అసురాధిగ్ర గూడిన్న కీడుమూడునని ప్రేల్పులుబలికిన వారినికొండాడి వధించెదను, దానవులచే పరివృతంబైనవనమున నిన్నాతడువిడ

నాడెను. అట్టివానిని పతియనిభ్రమించుచున్నావు. కనికరించి నిన్ను వలచితిని. అట్టినన్ను ఓజానకీ, కన్నెత్తి జూడవేమి? నీకిదిన్యాయమా? ఈరీతిని యెంతో ప్రేమజూచి, దానవేం ద్రుడుపలికిన సీతామతల్లి ఓనాథా! శ్రీరామచంద్రా యను చూ తెలివితప్పిపడిపోయెను. నగరాడ్పుత్రియని శంభుండు శాంభవితో జెప్పెను, వానిని కనజాలక వానిపలుకులువిన జాలక పృథ్వీపుత్రి నేలంబడియున్న యాదనుజాధీశుండు, ఉద్విగ్నుండయి మాన్పడినిలచిపోయెను, రాతిప్రతిమవలె నున్న నాతిముందర, ఖలుడు బల్కినపలుకులు వనరోదనంబై వ్యర్థమాయెను. వంచకులకార్యక్రమము యిటుల నిష్ఫలంబే యగును.

—♦ కపిసేన, లంకాపట్నంబున ప్రవేశించుట ♦—

జే! రామచంద్రాయనుచూ కపిసేన రయంబున పురమున జొచ్చెను. రాక్షసరాజుకు యీవార్తదెలసి, సతినిబాసి అంతఃపురంబునకు, హాయగతి చనియెను.

సద్గుణారామయగు విభీషణుగృహారమ సరమ పరమ పాపాత్ముడగు దైత్యవల్లభుండు, సత్వరమే యేగుటనుగాంచి సంతసించి మేలుమేలని జానకిని మేల్కొల్పి, ఓతల్లీ! దానవ మాయ నీవెరుగవా? నీయుల్లంబుతల్లడిల్లగా అసత్యంబు పలికెను. ముల్లోకములూ సంతసించగా రాముండుపట్టణమున

కేగుదెంచెను, దైత్యభూవిభునకు కాలమాసన్నమయ్యెను మరిచింతించ నేటికియనెను. ఓ జనకపుత్రీ! వైనతేయుని నొక యీగకూన జెనకతగునా? ఆభార్గవరాముండు మానవుండా? ఈదానవుండాతని చంపగలడా? నమ్మవద్దని ఓదార్చెను. ఓ సీతామతల్లీ జయరామభద్రాయని వానరవీరులు విజృంభించి, లంకాపట్టణమును చొచ్చిరి. ఆవార్త వినలేదా? ఆకారణముననే రావణుండు యిచ్చటనుండి భయపడి దానవశ్రేణి యేమగునోయని మనస్థైర్యముగోల్పోయి వేగముగా చనియెను. ఓ శాతోదరి రాముని రావణుండు గెలువజాలడు, నమ్మము. కృత్రిమకార్యమంచు నేగ్రహించితిని చిత్కళానేత్రుని పవిత్రుని ఒకనీచుడు దాకగశక్తుడౌనా? వానికి ప్రళయకాలమువచ్చెనా వచ్చుగాక: మహాత్ములయిన పుణ్యచరిత్రులకు భువిలో యెగ్గుకలుగునా? ఓతల్లీ! రామచంద్రవిభుండొక మానవుండా? జనకునితనుజా! నీవు జగజ్జననివి. నీవు బుడిబుడి, యేడ్పుమాని నన్ను బ్రోవుమమ్మా కాంతామతల్లీయనెను. అనిన అభినుతించి ధైర్యము వహించితినని బల్కి శ్రీరాముని దలంచి యాజనకపుత్రి సంతాపంబుడిగి తాల్మిబూనెను.

అంగదుండు శ్రీరాముని దర్శించి రాయబార
—౽ ఫలితంబు విన్నవించుట ♦—

అచట శ్రీరాముం డంగదుని యాదరించి కౌగిటం జేర్చెనంత, అంగదుడువంగి, పాదపద్మములకెరంగి అఖిల

కేగుదెంచెను, దైత్యభూవిభునకు కాలమాసన్నమయ్యెను మరిచింతించ నేటికియనెను. ఓజనకపుత్రీ! వైనతేయుని నొక యీగకూన జెనకతగునా? ఆభార్గవరాముండు మానవుండా? ఈదానవుండాతని చంపగలడా? నమ్మవద్దని ఓదార్చెను. ఓ సీతామతల్లీ జయ రామభద్రాయని వానరవీరులు విజృంభించి, లంకాపట్టణమును చొచ్చిరి. ఆవార్త వినలేదా? ఆకారణముననే రావణుండు యిచ్చటనుండి భయపడి దానవశ్రేణి యేమగునోయని మనస్థయిర్యముగోల్పోయి వేగముగా చనియెను. ఓశాతోదరి రాముని రావణుండు గెలువజాలడు, నమ్ముము. కృత్రిమకార్యమంచు నేగ్రహించితిని చిత్కళానేత్రుని పవిత్రుని ఒకనీచుడు దాకగశక్తుడౌనా? వానికి ప్రళయకాలమువచ్చినా వచ్చుగాక: మహాత్ములయిన పుణ్యచరిత్రులకు భువిలో యెగ్గుకలుగునా? ఓతల్లీ! రామచంద్రవిభుండొక మానవుండా? జనకునితనుజా! నీవు జగజ్జననివి. నీవు బుడిబుడి, యేడ్చుటమాని నన్నుబ్రోవుమమ్మా కాంతామతల్లియనెను. అనిన అభినుతించి ధైర్యము వహించితినని బల్కి శ్రీరాముని దలంచి యాజనకపుత్రి సంతాపంబుడిగి తాల్మిబూనెను.

అంగదుండు శ్రీరాముని దర్శించి రాయబార
—॥ ఫలితంబు విన్నవించుట ॥—

అచట శ్రీరాముం డంగదుని యాదరించి కౌగిటంజేర్చినంత, అంగదుడువంగి, పాదపద్మములకెరంగి అఖిల

వానరులు వినుచుండగా, నిట్లనిపలికెను, మేటియగువాని నాల్గుకిరీటములూ, మహిమగల నాల్గురాజధర్మములు, వాటిని నీపాదపద్మములవద్దకు పంపియుంటిని, గాన దానవాగ్రిండు యిపుడు పదచ్యుతుండాయెను. వాడు ధర్మహీనుండు; పరమ మూర్ఖుండు, అసురులనుజయించి, గర్వాంధకారమున మునిగి యున్నవాడు, పలుకులకులొంగని బలుండు, ఓరామప్రభో, నిశాచరతిమిరహరణా, వినుము. చెప్పదగినంత వాదించి, చెప్పిచూచినాను, నాబలముచూపించి తిరిగివచ్చినాను, శ్రీరామచంద్రా! పలుపలుకులేల? ఆదనుజవిభుడు జానకిని, మాటలచే విడువడు. ఏగతినైనా, వానిని వధింపకతప్పదు. వాడు బ్రాహ్మణుడూ, ఆగమములు పఠించినమహామహుడూ యని దలంచి ఆహవముమానుట, వీలుపడదు. ఓరఘూద్వహా, జానకినుద్ధరింప, వేగమే కపివీరుల ప్రోత్సహింపుమా సమ్మతింపుమా యనియెను.

— శ్రీరాముండు, సంధిచేకూరదని నిశ్చయించుట —

అనపుడు రామచంద్రుడంగదునిబిలచి సంధిపొసగదింక, నీవన్నది నిక్కంబే; ఆహవమున దనుజనాథుని క్షణంబులోవధించి భువిలో ధర్మమును పునఃప్రతిష్ఠించెదను. విబుధ సంఘము సన్నుతించునటుల జనకజను బ్రోచెదను. ఓయంగదా! నీవొనర్చు కార్యసరణికి సంతసించితిని, నీవేమికోరెదవో చెప్పుము. నేనొసంగెదననిన తాను శిరంబువంచి వందనమొనర్చె.

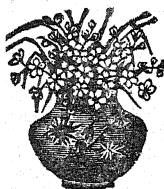
కోరినవరంబులిచ్చి బ్రోచెదవీవు, రావణుండు భువినిగూలి నశింపగా గోరెదను. మరియు లోకమాత నిన్ను సత్వరము జేరగా గోరెదను. విబుధలోక మేలనంగ జేకూరెద, నావాం ఛితంబు నిన్నుకోరిభజించిన భక్తకోటి సంతసించెదను. నీ పాదసేవజేయుచూ, యేపాపము జెందకుండ నిలజీవింతును. ఓరామా! కరుణాధామా, నాతాపాగ్నుల జల్లార్చుము, నన్ను కాపాడుము. ఆరోగ్యము, భాగ్యము, సకలసౌభాగ్య ము ప్రసాదించి సంసారోగ్రానలతాపము కరుణతో చల్లార్చి ధీరమతులయిన సద్భక్తులబోవ శ్రీరామపాదసరోజయుగ్మ మునకు నాచిత్తంబు హత్తించెదను, అనిన యట్లగుగాక యని రాముండు వచించి సంగరంబున దనుజుల సంహరింప సాహ సింపుడు, అదను చేకూరెనని యానతిచ్చెను.

—◆ యుద్ధారంభము ◆—

శ్రీరాము నానతి విని వానరవ్రజంబు భేరిమ్రోగించి రసురులు బెగ్గడిలగ, రావణుండంత ప్రత్యుత్తరంబుగా, భ యదభేరీమృదంగంబుల వాయించ, నియమించెను. ప్రళయ కాలసంరంభములవలె భేరీధ్వనులు దిగంతములందు ధణధణ ధాణంబుగా మోగెను. దశదిశలు మారుమ్రోగుచుండగా పృధ్వీతలంబు గడగడవడంకుచుండగా సముద్రము ఘూర్ణి ల్లగా సకలజీవరాసులు భీతిజెందినట్లు వానరబలంబంతయూ

ఆగ్రహించినంత, చల్లనిగాలి వీచె నరవానరముఖస్వేదంబు చల్లారెను. వాయుసుతుండు నల్లడలజూచి, లంకారాజమార్గమున భీకరదుర్నిమిత్తములుదోచగా, దైత్యులు భీతిచే నల్లాడగా, ఆసుగ్రీవుడు, దైత్యసమూహమును జూచెను. లగ్గము దాపరించెను, రఘూద్వహుని జయలక్ష్మీ వరించెను. వానర సైన్యము లావుచేవల నుగ్గడించెను. లంకంగల దైత్యులు తల్లడిల్లెను. రవితేజంబున భీకరాననము లుగ్రస్ఫూర్తిదీపింపగా వేల్పులయాహాకారము యేపారగా, దైత్యవీరవరులు రణ ప్రారంభసంరంభులై, విజృంభించిరి.

ఇది శ్రీతులసీరామాయణము, లంకాకాండమందలి దూతాంగదము సమాప్తము.

శ్రీ రామచంద్రపరబ్రహ్మణే నమః.

లంకా కాండము

కుంభకర్ణవధ

—: ప్రార్థన :—

శ్లో॥ సేవ్యంశ్రీరామమంత్రంశ్రవణశుభకరం శ్రేష్ఠసుజ్ఞానిమంత్రం
స్తవ్యంశ్రీరామమంత్రంనరకదురితదుర్వారనిర్ఘాతమంత్రం
భవ్యం శ్రీరామమంత్రం భజతుభజతు సంసారనిస్తారమంత్రం
దివ్యం శ్రీరామమంత్రందివిభువిలసన్మోక్షరత్నైకమంత్రం.

రామచంద్రుడు తన వానరసైన్యమును
—: నాల్గుదిక్కులు ముట్టడించుమని ఆజ్ఞ నొసంగుట. :—

శ్రీరామచంద్రుడు దనుజుల సంరంభమునుజూచి తనసైన్యమును నాలుగుభాగములొనర్చి లంకాపుర నాల్గు ద్వారముల ముట్టడింపుమని, అమరులు సంతసించునట్లుగా, ధైర్యస్థయిర్యములతో, యుద్ధముచేయుండనీ ఆజ్ఞాపించెను. మీలో యూధపతులు, నాయకులు కూడావెడలి దానవ వీరుల మొక్కలబెట్టుడని వచించెను అనవిని సూర్యనంద నుండు హుంకరించి, ఆదనుజుల యేపుగాంచి వానరనాథులను గనుంగొని, రామునానతిగైకొని పావనులయి కార్యమొన ర్చుడు, కీర్తి నార్జింపుడు [illegible]. [illegible]

ద్వాహుండు అభయంబిచ్చి మాంసాశను ప్రభుండైన రావణుని యాటోపమునుగాంచి భీతిం జెందక హాహాహాహారిబోరాడుటకు వెనుదీయక ధృతింగోల్పోక స్థయిర్యముతో మీమీ సైన్యములను నాల్గుభాగములుగా విభజింపవలయును. అనిన సుగ్రీవుండు శ్రీరాముని స్మరించి, లక్ష్మణుని బ్రస్తుతించి, సైన్యములను నాల్గుభాగములొనర్చి నాయకులూ, యోధులు యుద్ధమునకు వెడలిరి. సాహోయనుచూ చెలంగి, శత్రువుల సాధింపగా ఆహావోత్సాహము మేరమీరగా కపులూ, దైత్యులూ, విజృంభించి వారివారి సందేహముల విడచి, తరణవ్యాపార మేపారగా బాహాబాహి బెనంగిరి.

శ్లో. జయత్యతిబలోరామో, లక్ష్మణశ్చమహాబలః,
రాజాజయతిసుగ్రీవో, రాఘవేణాను పాలితః.

అని పల్కుచూ నొక్కుమ్మడి దనుజుల నెదిరించి, నిలచి తర్జించినయంత నే లంకాపురంబంతయూ నదరగతిని కపులధాటి కల్లలనాడెను. దుర్గమంబయి సర్వామరవర్గమునకు భీకరంబయి వరలిన లంకాదుర్గము నిర్భయవానరదోర్గర్వమునకు సడలి త్రొట్రిల్లెను. ఛీయని ముమ్ముడీకొని కడింది మగంటిమి జూపలేమి దైతేయులు వానరవిధేయులరై బ్రతుకదలచినారా? అమరాదిసురల జయించినాడట మీ రావణుండు. వాడు మాయెదుటపడక మాపోట్లకుతాళక దాగి యుండెనా యని యడిగిరి.

అపుడు విలయకాలుండైన నీలుండు వడిగాహుంకరించి ఘమహంకారావేశుండై దుర్గపూర్వభాగంబును రక్షింపపూనిన

బలుని అతికాయుని వ్యాఘ్రమువలె పైబడిపడ్డెను. తక్షణమే దుర్గకు దక్షిణద్వారపాలుండగు మహోదరుని, అంగదుండెదిరించిపశ్చిమద్వారపాలుండగు మేఘనాధుని(ఇంద్రజిత్తు)మీారి సామీారిదాకెను. ఉత్తరద్వారముననిల్చి, యహంకృతితో మెలంగులంకానాధునివీక్షించి, కోపంబెసగ పరితాపముప్పొసగ రాముండు చాపమునుబూని యేనుగునుగనినసింగంబు చాడ్పున శీఘ్రముగా దార్కొనెను.

—◆ రా మ రా వ ణ సం వా ద ము ◆—

రమ్మని కాచుకొమ్మని, దురమ్మున మార్మొదిరించి, స్థయిర్యమును బోరుమాయని రాముండు బల్కిన రావణుడో కింతజంకి ధైర్యమును తెచ్చుకొని అలమునందు, మమ్మురెండు కండ్లుగలవాడు జయింపగలడాయనెను. పొల్లునడి పుచ్చి చివికిన విల్లువిరిచి శివునివిల్లువిరచితినని సిగ్గులేక చాటుకొందువు; నాతోడ బోరాడదలంతువేని ఒకమారు కైలాసమెత్తి రమ్ము. పడతినిజంపుటో బడుగుబాపని నొక్కనిధిక్కరించుటో అడగి మడంగి పొంచి వానరునివధించుటో యనుకొంటివికాబోలు. ఓనరవానరోత్తమా! సతినియేలుకొనలేక గోల్పడి ఇపుడేటికిటువచ్చితివియనెను. ఏలుకొనలేక యడవినిగోల్పడినవనితను కనికరించి జేకొంటిని. పంజరమందున్న రామచిలుకవలెనున్న సీతకై సిగ్గులేకవస్తివా రామా? ఊరిపొలిమేర దొరకిన యువిదను తెచ్చి కూతురనుకొని పెంచి జడదారులకూతలాలకించి ఆజనకుండు తనకీడుబాపుకొనుటకై నీకిచ్చెను. నీవు

యేలుకోలేక అడవిలో విడిచితివి. నీవు వెంగలీడగు సుగ్రీవు నాశ్రయించి వీరవరులనుకొని వానరమూకతోడ యుద్ధము నకు తగుదుననుచూవచ్చితివి. సరే యుద్ధమునకై నిలువు మనిన ఆయినకులాధీశుండునవ్వి యిట్లనెను. తగవుపరిష్కరిం పగల ధర్మపరుండవు దిక్కుమాలిన మగువల నేలుకొమ్మని ఆబ్రహ్మ ఇష్టముగ నిన్ను సృజించెనుకాబోలు నీమగతనం బెట్టిదో యిపుడు మాకొకింత నెరింగింపుము నీబలముజూపుము కాని మాటలు పెక్కులాడిన లాభమేమి? పాతచదువులజది విన బలేపండితుడవు, నీకు ప్రత్యుత్తరంబీయ నేరను యనుచూ ఇనకులదీపకుండు యలిగి విల్లెక్కువెట్టి శరమును సంధించగా నారాక్షసవిభుండు ఓరీ నరుడా! పోపోరా! ఒక్కమ్మడి విల్లెక్కుబెట్టి నిల్చినంతమాత్రాన భీతిల్లుదుననుకొంటివా? నాయెక్కువ నీవేమెరుంగుదువు? ఆముక్కంటే యెరుంగు గాక! మాట్లాడ నేర్చిన మర్కటంబులతో మానవుండువచ్చి మమ్ము దాకడమా? తగనివాళ్లతో మాకు యీజగడంబు ప్రాప్తించినది. నృపులు నరులు వానరులు మాతోసాటియైన రిపులా? అనుచూ తన మీసములు దువ్వి యాగ్రహించి దానవులంజూచి పురిగొల్పి మానవులను శిక్షించి యెలమిభ క్షింపుడనిన వెంటనే దైత్యాంతకుడైన శ్రీరాముడు శరంబు విడచెను. అంతతో చాలించక అయోధ్యానాథుండు ఆక్షణ ముననే శరపరంపర గురిపించె శక్తికొలది, రక్కసులంత గగ్గోలుపెట్టుచూ గోలుగోలున నేడ్చి ఉక్కుదక్కి దిక్కులకు పారిపోవసాగిరి.

శ్లో. జయత్యతిబలో రామో, లక్ష్మణశ్చ మహాబలః
రాజాజయతి సుగ్రీవో, రాఘవేణానుపాలితః.

అనుచూ, వానరులెల్లరూ నాక్రమించి చెలగి గర్జించి పాషాణములను విసరి రక్కసులమీరి లగ్గలకెక్కినంత కోలాహాలంబు లంకలోబుట్టించిరి. అంతనాయసురవిభుడు దురభిమానంబున అమితకోలాహలంబువిని శత్రువులదౌర్జన్యమును గాంచి యాగ్రహించి బొడుగరచి యసురులంజూచి యిట్లని యెను. పొగరుపోతులై మానవులు నగంబును దాకినటుల మమ్ము దుర్మదంబుచే దాకెను. ఓ దానవులారా! మీ ప్రతిష్ఠ వసుంధరలో శాశ్వితముగా నిలుచునట్లు వానరభల్లూకముల జంపి మెసంగుడనెను. ఆధాత వానరభల్లూకములను దానవులకు భోజనముగా సృజించెను. మానవునిధర్మమంటూ మన దానవులకు గొప్పవిందు చేకూరినదియనెను. అనుచూ దైత్యులను పురిగొల్పి, యసురనాథుడు లావుమెరయ భూరిశరంబులను పుంఖానుపుంఖములుగా కపిసేనతడబడగా సంధించెను జ్యానాదంబు నభోంతరాళములవ్యాపించి ఘూర్ణిల్లగా కపిసేనంగాంచి గర్వించి రక్షోనాథుండు అమరులు భయమొందునట్లు దైత్యులను ప్రేరేపించుచూ ఆరఘురామచంద్రుని దారొకనియెను. శరాసనప్రయోగమున కలిగిన అపారమైన ధ్వనికి యడలి సడలి యుద్ధమున నాటుంపాకకోటినిలువ నిలింపారి నిలుంపులు సంచలింప నిట్లువచించెను. మూషికము వేదండంబునెదిర్చెను. (ఏనుగును) అన్నట్లు నిష్కారణ

ముగా కాలదండంబును వ్యర్థంబుగా నేశితిని. ఓరామా! నా దండను సురాసులకైనా నిలువశక్యమా? నాకోదండప్రవిముక్తబాణవేడిమికి ముల్లోకంబులలో నెవ్వరయినా ప్రాణములను గోల్పోవరా? బడవా ఒక్కదెబ్బకు తడబడవా? మతిచెడికపులూ భల్లూకములూ వీరులనుచూ నమ్మినచెడిపోవా? బ్రతికిపొమ్ము, నేనొకచేడియ నీకులభించును యనెను. హైసరే యనుచూ వానసులందరిని దోడ్కొనివస్తివా? నీవు నాసరివాడవా? రణభీముండని నుతికెక్కినన్ను దైత్యకేసరిని ఆ శివుడైనా జయింపగలడా? నీవు నన్నుదాకినచో డింభకా సొమ్మసిల్లి పృథివిపైబడి చచ్చెదవుసుమా; బలుండగువానరలకు నేను తలమానికనని తలపోయక నన్ను తాకదలబెట్టితివా? నీతల నిలుపుకొన్నచో యడవులందు బలుసాకులదినియైనా బ్రతుకుదువుగదా? పరునియింటనున్న పద్మాక్షి నాసించి ఓరిబుద్ధిహీనా పోరుసల్పిచావనేల? నీకుకావలసినేని వెదకి మంచిపడతినొకదానిని తెచ్చి నీకు ధారపోతును గాన వేగమే వెడలిపొమ్ము.

పడుచుదనంపుతెంపున పాడిదలంపక పోతరించి, గడిమీరి బోరగవచ్చుటేగాక ఒక్కబాణమును తూణమునుండి తీసి దొడగితివి. నెవ్వడి గలవాడవేని పారిపోకు; నినుమోహరించెదను. అగుమా యనెను.

—: సుగ్రీవుడు రావణుని దూరుట :—

అనిన సుగ్రీవు డాగ్రహించి కనులగెంజాయ దీపింప గనలి నిలువగా వెరపుగొల్పెడు మెరుపుబోలు మందహాసంబు

జేసె నమ్మాధవుండు. అంత సుగ్రీవుడు అధికాట్టహాసము జేసి అసురవిభుని ధిక్కరించి యిట్లనియెను. సగము చచ్చిన వాడవు, నీకు సన్నిపాత మావటిల్లెకాబోలు, కాకులెందుకర చెదవు? పులికిదెబ్బకు బెబ్బులి బొబ్బరించునటుల రాముని బాణమునకు అడలి సడలి తల్లడిల్లుచు ప్రేలెదవు ప్రల్లదము లను. నీప్రల్లదనము చెల్లదికను. లోకకంటకు లిరుపురిలో నొకడు వాలి హతమాయె నొక్కబాణమునను, రెండవవాడా త్మకు లేదిమ్మరి చావనున్నాడు నేను, నిస్సంశయమనెను. తెగునగల్గి పోరుసల్పగల వానరధీరులు వెంటరాగా గుణ ధాముడు, సంగరభీముడు, రాముడు సీతామతల్లిని గ్రహింప వచ్చెను. అమరసంఘము సంతసింపగా, జగము నుతింపగా, నీదురభిమానము అణంపగా నిన్నువధింపగా నాతడు ఇపుడు విజృంభించును. వజ్రి వజ్రంబు పశుపతిఫాలనయనవహ్ని, కాలదండంబు బ్రహ్మాస్త్రత. చక్రిచక్రంబు వ్యర్థమైతే అగునుగాక. ఓ దానవనాథా! రామబాణము అమోఘమని తెలిసికొనుము. అది వ్యర్థముగాపోదు సుమా. కరవాల భిండి వాలాది భీకరాయుధముల గలవారమని గర్వించి ఈకపులు ఆయుధవిహీనులని యెంచి అతిశయింపకురా దానవాధమా! నీకు కాలమాసన్నమాయెరా, దశకంధరా, మీదానవకుల మంతయూ మంటగలపవచ్చిన వానరవీరబృందము మాది. మీభిండివాల కరవాలముల గడ్డిపోచకంటే హీనముగాజూచు వారము. ఆజిలో మాపరాక్రమము మీకు తెలియగలదు

అనుచూ తనవాలంబుద్రిప్పి ఆదనుజవీరులపైబడి రావణా సురుని దన్నినంత యారాక్షసనాథునానతిని అసురవరులు, కపివరేణ్యుని కట్టలుక ముట్టడించిరి. అగ్రజన్ముని చంపించు నట్టి ఖలుడు మానవునిగొల్చిన బానిసీడు, సుగ్రీవుడనుపేరిట కోతి వీడు అనుచూ శరంబుసంధించి, విడువకుడంచుహెచ్చ రించె నారాక్షవిభుడు. శూలము ద్రిప్పి, శూలివలే శూర వరుడు కపీంద్రుడంతట తనవాలము ద్రిప్పిత్రిప్పి, దానవుల గొట్టినంతనే రావణుడు కాలునివలేమండిపడి వానరులు తల్ల డిల్లునట్లు తూపులను వదలెను. రాముడు వాలితమ్ముని పరా క్రమము కనుగొననెంచి సంగ్రామమును చూచుచుండగా కపికాంతుడు రాముని యుద్దేశమును గ్రహించి తాను వీర విహారమొనర్చుచూ దానవస్తోమమును సంహరించి, "రిపు దుర్జయుండు" అనుబిరుదు సంపాదించెను.

అతడు శూలాయుధుండు; ఇతడు వాలాయుధుండు అతనికంటే యీతనే అధికబలుండు. అతండు కాలగ్రీవుండు ఇతడు సుగ్రీవుండు, అతనికంటె ఈతనే అధికతముడు అతడు శంకరు డీతడహితనాశంకరుడు; అతనికంటె ఈతనేఆగ్రహో గ్రుడు అతడు పంచాశ్యుండు, ఇతడాజిపంచాశ్యుడు అతని కంటె ఈతనే అతులవీరుడు; అతడు ముక్కంటియగుగాక ఇతనికంటె యెంతఘనుడు? శ్రీవరుడై సమస్తసురశేఖరుడై నుతిగొన్న యాహాయగ్రీవుడు రాఘవుండఖిలకేశకులాధిపు డైనదాదా సుగ్రీవుడు శాపదగ్ధుడయి శాపగొనుచున్న యీదశ

గ్రీవుడుపోరి యేకరణి శూలముబూనిగెల్చునో వ్యాళశాద్రి వుడువచ్చినిల్చినను విరించి యెన్నివరంబులిచ్చిననూ గెల్వజాలడనెను.

—♦ రావణసుగ్రీవుల యుద్ధము. ♦—

అనుచూ నమరులుకొనియాడ, విని ఆగ్రహచిత్తుడై అమోఘసాయకము వింటసంధించి, రక్కసులరేడు సరభసముతో కపివరేణ్యునిదాఁకనియెను. ఆవెంటనే కపివతంసుడు స్వీయకులప్రతాపమును బేర్కొని నన్నుజయింపగలవీరుడవురాయని మల్లచరచుచూ దైత్యనాయకునిసేనను తృణీకరించుచూ, రఘురామశేఖరుండు హెచ్చరించగా రావణుని రథంబుజేరుకొనెను. ఓరావణాయని సంబోధించి నేను శూలికి భక్తుడను, దనుజవీరుండనగు నిన్ను గెల్చినవాలికి తమ్ముడను భవాంబుధిపాపపంకనిర్మూలికి నంశమాలికి పుత్రుడను, శ్రీవనమాలికి మిత్రుడను, ఓరిరావణా మీదానవాళిని వధించి కాళీదేవికి బలిగానొసంగెదను, అనెను.

అనుచూ కుప్పించి, దైత్యనాధునివిల్లు తనవాలముచే దూల్చి వక్షంబును దన్నబోయినంత దైత్యసమూహము ఆ కపీంద్రునిపై నొక్కమొగిని విరుచుకబడిరి. తళతళలాడు నాయుధశతంబులచే దెబ్బతిన్న బెబ్బులులచందమున దనుజపుంగవులెల్లరూ నాక్రమించి నిశ్చలుండయి జంకుదక్కి కపిసత్తముండెంతయూ విక్రమించి దోర్బలమునుజూపి బడలి శ్రీరాముని మనంబున దలంచె నత్తరిని-

గ్రీవుడుపోరి యేకరణి శూలముబూనిగెల్చునో వ్యాళరాడ్గిరి
వుడువచ్చినిల్చినను విరించి యెన్నివరంబులిచ్చిననూ గెల్వజా
లడనెను.

—• రావణసుగ్రీవులయుద్ధము. •—

అనుచూ నమరులుకొనియాడ, విని ఆగ్రహచిత్తుడై
అమోఘసాయకము వింటసంధించి, రక్కసులరేడు సరభస
ముతో కపివరేణ్యునిదార్కొనియెను. ఆవెంటనే కపివతంసుడు
స్వీయకులప్రతాపమును బేర్కొని నన్నుజయింపగలవీరు
డవ్వరాయని మల్లచరచుచూ దైత్యనాయకునిసేనను తృణీక
రించుచూ, రఘురామశేఖరుండు హెచ్చరించగా రావణుని
రథంబుజేరుకొనెను. ఓరావణాయని సంబోధించి నేను శూ
లికి భక్తుడను, దనుజవీరుండనగు నిన్ను గెల్చినవాలికి
తమ్ముడను భవాంబుధిపాపపంకనిర్మూలికి నంశమాలికి పుత్రు
డను, శ్రీవనమాలికి మిత్రుడను, ఓరిరావణా మీదానవాళిని
వధించి కాళీదేవికి బలిగానొసంగెదను. అనెను.

అనుచూ కుప్పించి, దైత్యనాధునివిల్లు తనవాలముచే
దూల్చి వక్షంబును దన్నబోయినంత దైత్యసమూహము ఆ
కపీంద్రునిపై నొక్కమొగిని విరుచుకబడిరి. తళతళలాడు
నాయుధశతంబులచే దెబ్బతిన్న బెబ్బులులచందమున దనుజ
పుంగవులెల్లరూ నాక్రమించి నిశ్చలుండయి జంకుదక్కి కపి
సత్త్వముండెంతయో విక్రమించి దోర్బలమునుజూపి బడలి
శ్రీరాముని మనమ్భున దలంచె నత్తరిని-

—◆ రామ, రావణుల యుద్ధము ◆—

తరుణమిదెయంచు మిత్రునిబ్రోవ నెంచి కోదండమును బూని, భీకరబాణంబులు వేనకువేలువిడచి, రాక్షసశ్రేణిని బోకార్చుచున్న రఘూత్తంసు నెదిర్చి, నానాబాణసంతానము, కాలాంతకునివలే రాక్షసరాజుప్రయోగించెను. కోటబురుజులు కాపాడుకొనుచూ, అసురవరులు ఘోరయుద్ధము చేయుచుండగా సురలువినుతించునట్లు నరవానరులు రాక్షసులుదాకగా, అంతకంతకూ, పోరుదెప్పరంబాయెను. టంకారములమీరుహూంకారములతో సంగ్రామభేరి మ్రోగెను, అఖిలదిశాచక్రమల్లాడగాజేసె వానరభుజాస్ఫాలనంబు, ఆకుల హృదయంబు వ్యాకులమొందించెను. ఆతుధానాయుధధాటి ధరణీతలంబెల్ల తల్లడిల్లగజేసె సమరభల్లూకపాషాణవృష్టి దనుజవానరయుద్ధ మతిశయిల్లె, అఖిలలోకంబు భీతావహంబు జెందెను. రాఘవరామునిమీరవలెనని రావణుండు, రావణుని మీరవలెనని రాఘవుండు, అన్యోన్యవిజయంబులకై ఘోరముగా పోరుసల్పుచుండిరి. రామరావణయుద్ధము ఘోరరూపముదాల్చెను.

—◆ రామరావణయుద్ధము తీవ్రరూపము దాల్చుట ◆—

రామునకు ఘోరసంగ్రామభీమునకు, వానరవీరులంతా విజయమనిరి. రావణునకు త్రిలోకవిద్రావణునకు దానవవీరులంతా విజయమనిరి. ఆదానవ వానరవీరకోటులు ఘోరాహవకేళికిదొడరినంతనే దిక్కులుసంచరించినవి. రణాంగణ

ధ్వనులు గర్జనలవలెమ్రోగెను ఫణీంద్రుని అగ్నిజ్వాలలవంటి బుస్సలతో గుణరావాన్వితరోదశీకుహరంబైకోలాహలోద్వేల మై రణభూమి గర్జత్పుష్కలావర్తమై యొప్పెను. కుండలీకృతచండకోదండకాండశరగణంబులను వీరవానరమహోజ్వలజ్వాలను నణచెను. యాలోకవిద్రావణుండయిన రావణుండు భూఖండంబంతయూ తనకిరణసంచయముచే కాల్చి వేడిని విరజిల్లుచున్న మార్తాండమండలమో బహుభీకరానలపాషాణఖండితబ్రహ్మాండభాండాగ్నిపర్వతమో ఆత్మభూహరణార్థ హరనయనోద్ధూత కరికలాపాలయంబో కబళితాఖలజీవ కల్పాంతమృత్యుభీషణకాలఫణిఫణామణిగణంబో, ఘనగుహోతుల్యభీకరశతఘ్నికా వినిర్గతలోహకందుకంబో యనునట్లు దుర్నిరీక్ష్య ప్రతాపాధికమున రావణునిముఖకాంతి వర్ణనాతీతమాయెను. దశముఖములు యేకవదనమై దిశలందు ప్రళయకాలాగ్నిమార్తాండబింబంబులీలగ్రాలెను. ఓగిరితనూజా, పార్వతీ, అప్పుడు బహుశరాసనప్రవిముక్తబాణకోటికి రణసముదాయమయ్యెను. ఆముష్టితాళితైరావణుండు భయదసంవర్తపావకజ్వాలలనగ యముని దంష్ట్రలబోలు బాణంబులను ప్రయోగించెను.

రాచవాని యమోఘనారాచములను కాచుకొనుచూ రథములజూచుకొనుచు సేనపాడుగాకుండకాపాడుకొనుచు రావణుడుగ్రమూర్తియై రణమొనర్చెను, ప్రణుతికెక్కినవీరుల ప్రతిఘటించి, వీరవిహారము సేయుచుండగా రావణుని అమోఘ

విక్రమక్రమముజూచి రాముడు మేలుమేలని మెచ్చుకొనియెను ప్రళయకాలమార్తాండుని చందమునసొప్పె, రావణుని నేత్ర ద్వంద్వమూ, ఆశ్యముప్రజ్వలితమై బహుభీకరమయి యవాచ్యమై ప్రకాశించెను. దృష్టులు బాణసమూహమొక్కతరి తోడొక్కనిదాకునట్లయి, ఔరౌరా నాతరమా రావణుని దుర్ధర్షప్రతాపము చూచివచింపుటకుయనెను. ఇంతటివీర వర్యునివర్ధించెదననుకో తిరిగీ యీభువిని వాక్కాంతుడు, వీనిబోలిన జగన్నుతవీరుని సృజింపగల్గునా? పంతమునుబూని నాకాంతకై వచ్చితినిగాక ఆవిరించి వంశభ్రాస్వాంతుని పండితుని సురలెంతయేడ్చినా చంపుదునా? అనుచూ శ్రీరాముడుచింతించి ఆహవముతగదనియెంచి విముఖతతో మగిడినంత...

శ్రీరాముడు రావణుని యుద్ధతీవ్రతకుజంకి చింతతో
—క్రమగడుటక్రి—

వీరదానవోద్రేకము మేరమీరెను దేవవిభుడొక్కింత యాత్మలోదిగులుపడెను. ఆదినారాయణుడ నేఖ్యాతిగన్న రామచంద్రుని పరాక్రమంబు వ్యర్థంబైనచో, సృష్టిగల జీవరాసుల నెల్లజెరపకుండా రావణుండు బ్రతుకనిచ్చునా?

—: దేవతాదిఋషులు తల్లడిల్లుట :—

సంతానమేమియగునో చింతామణి కేమిదిక్కు? సంతాపము మేరమీరినది. కతనుతమంది దనుజకాంతుని జంపకుండ శ్రీరాముడు విముఖతజెంది విరమింప, వానరసేన

వీరక్తిజెందెను. సురవైరిసేన మిక్కిలిధృతితో బోరజొచ్చెను. సురవిభుండు గని తల్లడిల్లుచూ గురువర్యుడగు బృహస్పతిని జేరి, జరిగిన యుదంతమంతయూ చెప్పుచుండగా అందరూ విని మనకిక ముప్పుదప్పదని భీతిల్లిరి. రంభ తనపైటను సవరించుకొనుచూ భయపడిన లేడికన్నులవలే తనచూపులు నిగుడ్చుచూ పగువులిడెను. అప్సరసలందరూ నచ్చెరువొందుచుండగా ఊర్వసి యెచటనో దాగుకొనియెను. మానహాని యొనర్పకుండా నన్ను విడుచునాయని శచీదేవి యేడ్వ సాగెను. ఈగజిబిజిని పరికించి వెంటనే కామధేనువు శివుని నందివాహనమును ఆశ్రయించెను. రావణుని పేరువిని ఐరావతము బెదరిపోయెను. కుబేరుండు తనధనమెల్ల నేలనుపూడ్చివేసి, శివునివద్ద తలదాచుకొనియెను. షణ్ముఖుండు సేనను కూర్చుటకై సంభ్రమించెను విబుధసంఘము వికలచిత్తులై విలపించి వెడలుచుండగా వేల్పులగురువు యీసంఘటన యంతయూ పరికించి వెరవకుడనియూ, నిలువుడనియూ పలికి నోదార్చెను. రావణసంహారార్థమై రాఘవు డవతరించెను. వానిజన్మంబు వ్యర్థముకానేరదు. అదిగో రావణుడు రాఘవుని యుద్ధమునకురమ్మని బిల్చుచున్నాడు చూడుడని బృహస్పతి పలికెను.

రావణుడు శ్రీరాముని యుద్ధమొనర్ప —: తిరిగి రమ్మని పిలిచికొట్టుట. :—

రాముడు నాధాటికోర్వజాలక, డాగెనో పారిపోయెనో భీతిల్లెనో మరి నాతో పోరాడజాలడో వానిరవీరుల రక్తంబు

దాని, జల్లాడంజాలిన దైత్యసంచయముపై నస్త్రంబులు సంధింపడా? ఏడీ రాముడు? మాధవుండట ఎచ్చట దాగు కొనెను? హెచ్చుమెప్పులు బడసిన యెంతటి వీరుడయినా, నాచిచ్చర వాడితూపులకు చేడ్పడి, కీడ్పడి, చావకుండునా? లచ్చిమగుడైనాసరే, నృపులనూ, కపులనూ వధింపకుండునా? పరమేశ్వరు డక్షగించినా, యెచ్చటనయినా దాగుకొనినా వానిని విడువను అనుచూ, పెద్దపులిచందాన అసురవిభుడు రాఘవుని దరిజేరి చలరేగి రజ్జులాడి రణమునకువచ్చి దనుజ మారణ మొనర్పక యిచ్చట దాగితివేమని యిట్లనియెను. లావుచేవలులేని లలనతో కలహించి (తాటకి) గెలుపొందుట అదియొక గెలుపా? చివికిపోయిన విల్లువంచి, శివునిచాపము విరిచితినని చాటుకొనుటొక జయముకాదు. పుదిమిచే మది తప్పిన భూసురునిదాకి మెప్పొందుట ఒకమెప్పుకాదు. వేట కానివలె పొంచుండి బోకార్చుటదియొక గొప్పకాదు. కాని కైలాసమెత్తిన నాకోదండ చండకాండకోటిధాటికి నోర్చి నట్టి సాటిలేని పోటరివని నిన్ను నే మెచ్చుకొనుచున్నాను. పారావీర పరీతభూతలమున ప్రఖ్యాతిగన్నట్టి వీరాగ్రేసరులెందరో నన్ను ప్రశంసించుచూ మడసిరి. హాహాకారి బెనంగ జాలిన మహావీరుడవైతే ఓరాఘవా వేగమేరారా. రావణుని సంగ్రామనైపుణ్యము వీక్షింతువు. అనేక చక్రవర్తులను వధించితిని. రణమున ఖేచరులను భీతిల్ల ఖ్యాతిగాంచితిని, మహాశస్త్రాస్త్రముల సంధించుటలో ప్రఖ్యాతిజెందితిని. నీవు

నరమాత్రుడవు, సూక్ష్మగాత్రుడవు, నన్ను దండించి ఖండింప నీతరమా? నన్ను జయింప నీకు కాదు, ఆరఖూర్ధ్వరధ్వంసి కయినా శక్యమగు ననుకొంటివా? ఓదనుజాధీశా! నన్ను రక్షింపుమనుచూ లేచి, కరములమోడ్చి మ్రొక్కి-ననూ, కనికరించి నిన్ను వధింపక విడువను. ఇది నిశ్చయమనిన ఇన కులుండు నవ్వి యిట్లనియెను.

శ్రీరాముడు విజృంభించి ముందుగా

—: రావణునికి హితోపదేశ మొనర్చుట :—

అంతటివాడవౌదువు ఓ యసురాంతకా! నీవెంతటి వాడవైతేనేమి, పరార్థ, పరకాంతల వంచనవృత్తి అతి హేయముకాదా? ఆదుర్జయ శౌర్యసంపదలను, కాంతలను దొంగలించుటకు వినియోగము సేయవచ్చునా? నీవన్నట్లు నిక్కముగా నేను నరుడనే. సందేహములేదు. కాని వసుధలో గల బలహీనులనందరిని సంహరింపతగునా? చేవగలవాడనని బల్కి చేడెలబట్టి బలాత్కరింతువా. ఓరి రావణా! నీవు బ్రహ్మ కులమువాడవు ధర్మమునుచెప్పుము, నీకు మ్రొక్కెదననెను. నేను బలహీనుడయిన నరుడను. నన్ను యుద్ధమునగెలచినా సంహరించినా నీకేమిఘనత? గనుక నాభార్యను నాకిచ్చి చనుము. సంధికిరమ్ము, మనకెందుకీ రంథి యనెను. అస్త్ర శస్త్ర వేదశాస్త్రములందు మేటియగు వీరు డీనీచరీతిని మెలగదగునా? యనిన అసురవిభుడు మేల్మేలని అట్టహాస మొనర్చుచూ ఇట్లనియెను. రంభతో పరకాంతానురక్తి

నాకు విడచెను. నాపడుచుతనముచెల్లి వయసు ముదిరినది. రామా! పెక్కుమాటలెందుకు? నీతో పోరాడదలచి నీవెలదిని తెచ్చినాడను. రాఘవుడు నరుడుకాడనియూ, ఆదివిష్ణునే యనియూ పరిపరివిధాలా భూమీశ్వరులు, భూసురులు, మునీశ్వరులు ప్రశంసింపగా వినుచుంటిని. నీబిరుదు లేపాటివో చూచెదను. నిలువుమా! దుర్భరమా రావణశత్రుమారణ రణప్రారంభసంరంభమును వీక్షింపుమా యనెను. ఓనరవరేణ్యా! కొందరన్నట్లు నీవు ముకుందుని అంశలో పుడమిని యవతరించినటుల వింటున్నాను. అదియే నిజమైతే రమ్ము, రమ్మిక తడవెందుకు. మోక్షసామ్రాజ్యలక్ష్మి నన్నువరింపక విడచునా? సీత యెంతటి సద్గుణసీలయో పరీక్షించినాడను. ఇపుడు రాముని పరికింపనెంచినాడను, నీవు క్షత్రియుడవు, నేను బ్రాహ్మణుడను. ఓనరవరా! నాకు రణభిక్షపెట్టుమని యడిగెను.

—: రావణుడు యుద్ధముతప్ప సంధి నొల్లకుండుట :—

అంత చాపంబెందుకు? ఇంత సైన్యమెందుకు? రంధికి వచ్చి సంధియెందుకు, చంకదుడ్డు శరణార్థివైతివా? నిన్ను బాడువక విడువననెను. బ్రతికియుండెనా వాలి నాపక్షముండునని జడసి పొంచుండి యణచినావు. నీయండ నర్కసుతుడు కొండతవాడుండ యెందుకు జంకుచున్నావు? సమరమునకు సిద్ధమగుము మాయమర్మములు లంకలో తెలుసుకొని రమ్మని దూతనుబంపి నాపురము కాల్పించినావు. హనుమనంతటి

వీరుడు నీకు యాశ్రితుడైయుండగా జంకెదవేల రామా! సమ
రమునకురమ్ము, అన్ననుజంపి రాజ్యము నీకర్పింతునని యాశ
సుగ్రీవునకుజూపి చేరదీస్తివి. ఇంక మావిభీషణుడు లంక
యొక్క మర్మములెల్ల నీకెరిగించును. జంకనేలరామా! సమ
రమునకురమ్ము. జలధిదాటివచ్చి సంధియనివచించి ప్రజ్ఞ
దనముగల బంటునుపంపితివి. అంతటిఅంగదుడు దోర్బలాం
గదుడుండ జంకనేల రామా. సమరమునకురమ్ము. నీతిపరుడ
వని నీయాజ్ఞను తలదాల్చి ఆడుదానినిబట్టి వికృతిగాజేసెను.
అంతబలాఢ్యుడు నీతమ్ముడు లక్ష్మణుడుండ జంకనేలరామా.
సమరమునకు రమ్ము. వనములందు, పర్వతములందు ఆకులల
ములతిని బ్రతుకు వానరులెల్లరూం ప్రోత్సహింపగా వనధిని
దాటివచ్చి భువిలో బాపనపోటు, కప్పకాటు యెట్టివోచూత
మని, త్రిజగన్నుతవీరుండగు నన్ను వధింపనెంచి ఇపుడు
వెనుదీయనేటికి రామా! సమరమునకు రమ్ము.

—: రావణునకు శ్రీరాముడు తత్వోపదేశముచేయుట :—

అనినవిని రాముడిట్లనియెను. ఆదిలో దానవిని చంపి
తిని, శస్త్రజీవనుడని బ్రాహ్మణుని గెలిచితిని. వాలినివధించి
తపించితిని, నీవు పావనుడవు, శూలికి భక్తుడవు, బ్రహ్మ
కులుడవు, నిన్నుజంప నాచేతులు రాకున్నవి గాన నీకు
మొక్కుదును, యుద్ధమునుమానుము. "ఇందుగల డందు
లేడను" సందియమువలదు. భగవంతు డెల్లెడలాగలడు! తా
నఖిల జీవదాశులయందు నలరుచుండును. అనఘా! మనలో

బలాఢ్యులెవరు? బలహీనులెవరు? బ్రహ్మకులోద్భవుండవు, పండితుడవు, వేదభాష్యము జెప్పిన విభుధుండవు, "ఆత్మవత్సర్వ భూతాని" యనునార్యోక్తి వ్యర్థమొనరింప నీయంతవానికి తగునా? మద్యమునువిడచి, మత్యమాంసములను తినుట మాని, ఆశలను వదలి, మోహమును త్యజించి, శాంతభావమున సతతమూ సంచరింపుము. నీపాదధూళి నాశిరమున దాల్తును. ఓ దానవనాథా! నిన్నువధించి నీతమ్మునకులంకా రాజ్య మిచ్చెదనని వాగ్దాన మిచ్చియున్నాను. అది తథ్యమే యైననూ హానియేమి? నాజానకిని నాకొసగి సత్యపథమున రాజ్యమేలుము. నీసహోదరునకు నారాజ్య సర్వస్వమంతయూ నొసంగి మాటనిల్పుకొనెదను. అనిన దనుజనాథుండు నవ్వి ఇనకులదీపకునిజూచి తలలూచి యిట్లనియెను. వాదము వినోదమూ మాకు మోదమగునా? శుష్కనిర్వేదముచే, ఖేదమణగదనెను. ఈవేదాంతము కట్టిపెట్టుము, ఔరా! నీకెవ్వడీవైరాగ్యముబోధించెను.

రావణుడు తాబట్టినకుందేటికి మూడేకాళ్ళన్నట్లు

—: యుద్ధమేశరణ్యమని పట్టువిడువకుండుట. :—

ఈవేదవాదములు నేనెరుగనివా? రావా? నాతో యుద్ధమొనర్పజాలవా? నీజగత్ప్రఖ్యాత కోదండ విద్యా వైశద్యముజూపి గైకొనుము కాంతారత్నమును రాజ్యమును అనెను. సద్యశిరాసనుండనయి, శౌర్యము, ధైర్యము, భాసిలగా, జగత్పూజ్యపరాక్రమమున పోరి జయింపుము. నన్ను

వధించి నీలతాంగిని సామ్రాజ్యమును గొనుమా, రాఘవా! అనుమానింపకుము. రాజ్యము వీరభోజ్యమను ప్రాజ్ఞుల వాక్యము రిత్తయగునా? మహికి భారము మేరమీరెను, ఇపుడు రాఘవుడో రావణుడో చావకతప్పదు. ఇర్వురకూ, యిలను స్థానములేదు. ఇంతకూ యరాతి నృపుడౌన్నత్యము సహింపగలనా? "సహతేనాన్య సమున్నతి" యనెడి వాచా రూఢి సత్యముయగును. స్నేహనెపమున సుగ్రీవుని చేరదీసి, వాలిని వధించినాడవు. ఆవరుసను యిపుడు నాసహోదరుని చేరదీసి, మోసపుచ్చి నన్ను వధింపనెంచితివా? నరవరేణ్యా యని సగము బ్రాహ్మణుడు సగము క్షత్రియుడైన ముసలి వాని గెల్చుపోల్కి నన్ను నీవు గెలువగలవా? నేను బ్రహ్మ వంశ సంభవుడను, సద్బ్రాహ్మణుడను నాపేరు రావణుడు. మాధవుడస్మదీయ కులమాన్యుల వధించినవాడు. భూమిపై మాధవుడై యవతరించెననుమాట యథార్థమైనచో నా మనోరథం బీడేరునట్లు యతనివధింపక యూరకుందునా? వేధయూ, శంకరుండూ నన్ను యెన్నివరములిచ్చినారో తెలియునా?

అనినవిని వాలిసోదరు డాగ్రహించి, ధనుజనాథుని నరనాథునిజూచి కట్టెదురనిలచి రోషముతోను పట్టుదలతోను యిట్లనియెను. అప్రతిమానశౌర్యనిధియనిదలంచి విరించివంశ విప్రవరుండటంచు పరవీరభయంకరుడంచూ దైత్యప్రభువంచు నెంచి అమరాంతకుని రావణుని జంపలేక జంకుచుంటివా ఓ

రామా! వెంటనే వానివధించి భువింగల జీవకోటిని బ్రోవుము తండ్రీ యనెను. అక్కటా! సకలజీవకోటికి అంతకుండైన పాపాత్ముడు వీడు యెక్కడిబ్రాహ్మణుడు? బలహీనులజంపి జగంబున పేర్గన్నవాడు. వీనిని తప్పకుండావధించి ఓదాశరథీ, వెనుదీయక కులోచితధర్మమార్గమున వీనిం చక్కజేయుము రామా యనెను. అనినవిని వాలితమ్ముని యభినుతించి అట్టహాసంబుగావించి అసురవిభుండు దాశరథింగాంచి తన సోదరునిజూచి, మీసములదువ్వి యిట్లనెను. అన్నను జంపించిన విశ్వవినుతవానరేశ్వరుడు నీకు అభయహస్తమొసంగుచున్నాడు. ఓ రఘుకులేశ ఇంకనూ జంకుచుంటివా? సాహస ధైర్యములూనిరమ్ము నాతోను, సమరమునకు యనెను. నీ వెవండవు నీమహిమంబెట్టిదో జీవులసంహారించు శివుడువా? భక్తకోటికిన జేయవరంబులొసగు పద్మసంభవుడవో? దేవతుల వంశముధ్వంసమొనర్చు మాధవుడవా? భూమీశు డొకడు దానవనాథు నెదుర్పజాలునా?

సుగ్రీవుండు, దుర్మార్గుండగు రావణుని వధించితీరవలెనని
—§ శ్రీరాముని హెచ్చరించుట §—

అనిన కపీశుండు దరహాసముతో తిరస్కరించి యిట్లనెను. దనుజుడవౌటచేత తెలివిహీనతను, బాపుకొనలేక మనంబున నున్నమాయ మట్టు మీరగా ఇనకులుండెవ్వండో యెరుంగలేక రజ్జుపఱ్ఱుల నెందుకు ప్రేలెదవు, రావణాయని సుగ్రీవుడనెను.

ఇపుడు నీవు పేర్కొన్న మువ్వురూ ఇతనియందు కలరు, పరికించుటకు నీకు కనులు లేవు. "చావదలచినవానికి సముద్రము మోకాలిబంటు" యను చందమున అదరుచున్నావురా దానవా యనుచూ భళిరా నిన్ను జంపరాముని బాణమెందుకు? ఒక్క దెబ్బకు నీతలతిక్క యణగును. అప్రతిమాన వానరవిక్రమము దానవుండవగు నీవెరుంగకున్నావు. దానవుల ఘోరతర అస్త్రశస్త్రకోటికి హెచ్చుగా గ్రమ్మరించు వానరులను ర్వార పరాక్రమంబు ఎన్నియోరెట్లు మేలు, మద్యమాంసభుక్కులు మాకొక లెక్కా? మావానరులు, యీదానవుల క్రూరచర్య లకు లక్ష్యపెట్టరు.

విభీషణుడు, శ్రీరామునకు రావణుని వెంటనే
—\$ సంహరించుమని హెచ్చరించుట \$—

అంత విభీషణుడు వినయంబున లేచి నవ్వుచూ పొంత కు జేరి, రామనరపుంగవునితో నిట్లనియెను. శ్రీకాంతా, రిపునిగాంచి సహించుట నీకు చెల్లునా, సుంతదలంపగా వలయు శూరులు సమ్మతింపగా మగువనుహరించి, ఢీయని మల్లచరిచి నీతోడపోరాడనిలచి పిలిచెను. స్థానబలంబున దనుజవిభుడు గర్వించి నీటిలో మొసలివలె నే మొసలియైననూ దుష్టచర్యల జేయుచున్నాడు; వాడు తుంటరి. దుండగీడు తనదోష మెరుం గక, ఒంటరి (అడవిపంది) బోలిసైబడియెగదా, పోటరియైన వాడుఓర్చునా? గాన నీబంటుతనంబుజూపి నృపులు సురలు,

మేలని సన్నుతింపగా జానకిని బ్రోచి జయంబొంది, కులభా మినిగొమ్ము రామా! నీవు ఏ ర కు లో చి త మై న మార్గమునుదొరగి యరాతివీరులను ద్రుంచకయున్న నీపిరికి దనంబు జూపెదరు. వేటరి బెబ్బులిని దాకజాలక బరచినయ ట్లగును. దనుజవర్యు నెదుర్చక మిన్నకుండినచో యనెను. చాటునపొంచుండి వానరునిజంపి రఘుప్రవరుండు వేటరియై వెలింగెనను నిందను బాపుకొనదలంచెదవేని బాహాటముగా నన్నెదిర్చి ఈ అసురసింహమును సంహారింతువేని నిజమైన పోటరివౌదువు, వేటరి పోటరులు నిన్నువినుతింతురు, అంత విభీషణుండు లేచి. "అన్యథాశరణంనాస్తి" యనుచూ ఓయ నఘా! నిన్నాశ్రయించితిని, నీవరయకున్న మాకుదిక్కెవ్వరు ఏమిచేయగలవాడను గాన లెమ్ము విల్లెక్కుపెట్టి బాణప్ర యోగముచేయుము యనుచూ, యినకులాఘ్యునిచూచి వచించుచుండగా దనుజనాథుడు మండిపడి దానవవీరులతో నిట్లనియెను.

రావణుండు యింటిగుట్టు లంకచేటంచు ముందుగా

—॥ విభీషణుని జంప సమకట్టుట ॥—

వీడు నాకనుజుడుకాడు, స్వకులాంతకుండు వీనింజంప కుండిన మనకు యింతదుర్గతిపట్టకయుండెడిది. ఇంటిగుట్టు యితరశాత్రవుల కెరిగింపునట్టివాని తొలిదొలుత వధింపవలె ను. ఓరీ! విభీషణా వంశదూషణా నిన్నేమున్నువధించి పిమ్మ

ట రాముని వధింతును, నాకెట్టిదోషమూ యుండదు. పరుని జేరినఖలుండు తనూజుడైనాసరే శత్రువునికంటే హీడిబాధయే అధికముగానుండును. ఎండవేడిమిచే తప్తమైనయిసుక భాస్కరునికంటె తీక్షణమై కాల్చిపొక్కించును. ఓదానవవర్యులారా. వినుడు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు పరమద్రోహులు, వీర లిరువురను తప్పక వధింపవలెను. ఇట్టిఖలులు, ద్రోహులు తమఆత్మీయుల గలియకున్నచో యితరులుమర్మంబును తెలిసికొనగలరు. ఓదానవవీరులారా! ద్రోహులు శత్రుభూపతికి తోడ్పడినచో అట్టివాళ్ళను ఆప్తులనుచు మోహావశమున విడువరాదు. సందేహమువిడచి వారలతప్పక వధింపుడు, నేడు ఆకులదోహిని విభీషణుని సంహరించెదను, ధూర్జటియయినా నన్నెదిరింపగల్గునా? అక్కటా! కులగౌరవముతైనా తలంపక రాజ్యకాంక్షచే వికటమతితో తొలంగిన విభీషణునిచే మన యింటిగుట్టు లంకకుచేటుగూర్చునని గాసిలి, దోసిలియొగ్గబోక జంకక ధృతిబాదుకొల్పి క్షితిలో కీర్తినిలుపుకొనుడు. దానవులారాయనెను. ఔరా, క్రూరా, విభీషణా, కులమర్యాదలు విసర్జించి యీశ్రీరామునొక గొప్పదైవమనుచూ స్నేహంబుగావించితివా! రారా తమ్ముడా రాజ్యకాంక్షగలదేని నా రాజ్యము నీకిచ్చెదను. వైరమేటికి మనకు మనవంశము ధ్వంసముకానున్న వైరినిచేరతగునా? చంపచేతులురాక నిన్ను త్యజించుట దోషమైనది. నీముఖముచూడను. ఈపురికి కీడు చేకూరెను, సాధింపనెంచితివా? శత్రువునకు నెయ్యుండవై

ట రాముని వధింతును, నాకెట్టిదోషమూ యుండదు. పరుని జేరినఖలుండు తనూజుడైనాసరే శత్రువునికంటే పీడిబాధయే అధ్ధికముగానుండును. ఎండవేడిమిచే తప్తమైనయిసుక భాస్కరునికంటె తీక్షణమై కాల్చిపొక్కించును. ఓదానవవర్యులారా. వినుడు సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు పరమద్రోహులు, వీర లిరువురను తప్పక వధింపవలెను. ఇట్టిఖలులు, ద్రోహులు తమఆత్మీయుల గలియకున్నచో యితరులుమర్మంబును తెలిసికొనగలరు. ఓదానవవీరులారా! ద్రోహులు శత్రుభూపతికి తోడ్పడినచో అట్టివాళ్ళను ఆప్తులనుచు మోహావశమున విడువరాదు. సందేహామువిడచి వారలతప్పక వధింపుడు, నేడు ఆకులద్రోహిని విభీషణుని సంహరించెదను, ధూర్జటియయినా నన్నెదిరింపగల్గునా? అక్కటా! కులగౌరవమునైనా తలంపక రాజ్యకాంక్షచే వికటమతితో తొలంగిన విభీషణునిచే మన యింటిగుట్టు లంకకుచేటుగూర్చునని గాసిలి, దోసిలియొగ్గబోక జంకక ధృతిబాదుకొల్పి క్షితిలో కీర్తినిలుపుకొనుడు. దానవులారాయనెను. ఔరా, క్రూరా, విభీషణా, కులమర్యాదలు విసర్జించి యీశ్రీరాముండొక గొప్పదైవమనుచూ స్నేహంబుగావించితివా! రారా తమ్ముడా రాజ్యకాంక్షగలదేని నా రాజ్యము నీకిచ్చెదను. వైరమేటికి మనకు మనవంశము ధ్వంసముకానున్న వైరినిచేరతగునా? చంపచేతులురాక నిన్ను త్యజించుట దోషమైనది. నీముఖముచూడను. ఈపురికి కీడు చేకూరెను, సాధింపనెంచితివా? శత్రువునకు నెయ్యుండవై

నాగొంపను ముంచ నెంచితివా? అక్కటా! కుచ్చెళ్ళలో పా ముపయితివిరాయనెను. నీవు నీతినిదప్పనివాడవైతే వీశంశ మర్యాద నిల్పదలతువేని నిజసంఘము నుద్ధరింపనెంచితేని రారా తమ్ముడా, శత్రువును జేరతగునా? రాముడు విష్ణువం శసంభూతుడని భీతిల్లి కులమును చెరచెదవా? ద్రోహీ! నీకు నేను జ్యేష్ఠుడను నాడు నిన్ను నిన్ను సభలో నిందించితిని, అయినా నాకు కీడు రానివ్వకుము నా దేశము వంశము, నశింపజేయదగునా? నీకున్యాయమా, నీమార్గము లోకమే రీతిని సమ్మతింపగలదు, ఆలోచించు తమ్ముడా!

అన్యుల జేరినట్టి ఖలుండు ఆత్మజుడైనా, మరెవ్వడైనా దార్జన్యవిధానమువిడచి సైచిన హానితప్పక ఘటిల్లును. వాడిని ఘోరతర శాతృవునిగా నెంచి, వదించి ఆపయిని జన్యమొనర్చి దేశమును, సంఘమును, వంశమును, బ్రోవ వలెను. సోదర్యంబు తలపక, నీవున్నూ, సుగ్రీవుడున్నూ, మర్యాదనువిడచి దురాశకుంతగిలి సామ్రాజ్యంబు కాక్షించి కుమతులై వైరులకూడిరా? ఇప్పట్టున మీశిరచ్ఛేదప్రక్రియ నేను పూనుకొనెదను. అపుడుకదా లంకకు క్షేమము చేకూ రును. అని తన మండలాగ్రమును, హస్తముచేబూని భీకరా శ్యుండై, కన్గవ కెంపుదోప లేడిపైబడు సింహముకరణి దనుజ వరుడయిన విభీషణుని దారొ్కనిసంత తాళుము తాళు మంచూ ఇనకులుడు ఆగ్రహించి దనుజేశ్వరునిగాంచి యిట్లు వచించిను.

నాగొంపను ముంచనెంచితివా? అక్కటా! కుచ్చెళ్ళలో పాముపయితివిరాయనెను. నీవు నీతినిదప్పనివాడవైతే వీశంశ మర్యాద నిల్పదలతువేని నిజసంఘము నుద్ధరింపనెంచితేని రారా తమ్ముడా, శత్రువును జేరతగునా? రాముడు విష్ణువంశసంభూతుడని భీతిల్లి కులమును చెరచెదవా? ద్రోహీ! నీకు నేను జ్యేష్ఠుడను నాడు నిన్ను నిన్న సభలో నిందించితిని, అయినా నాకు కీడు రానివ్వకుము నాదేశము వంశము, నశింపజేయదగునా? నీకున్యాయమూ, నీమార్గము లోకమే రీతిని సమ్మతింపగలదు, ఆలోచించు తమ్ముడా!

అన్యులజేరినట్టి ఖలుండు ఆత్మజుడైనా, మరెవ్వడైనా దార్జన్యవిధానముఁవిడచి సైచిన హానితప్పక ఘటిల్లును. వాడిని ఘోరతర శాత్రువునిగానెంచి, వదించి ఆపయిని జన్యమొనర్చి దేశమును, సంఘమును, వంశమును, బ్రోవవలెను. సోదర్యంబు తలపక, నీవున్నూ, సుగ్రీవుడున్నూ, మర్యాదనువిడచి దురాశకుంతగిలి సామ్రాజ్యంబు కాంక్షించి కుమతులై వైరులకూడిరా? ఇప్పట్టున మీశిరచ్ఛేదప్రక్రియ నేను పూనుకొనెదను. అపుడుకదా లంకకు క్షేమము చేకూరును. అని తన మండలాగ్రమును, హస్తముచేబూని భీకరాశ్యుండై, కన్గవ కెంపుదోప లేడిపైబడు సింహముకరణి దనుజవరుడయిన విభీషణుని దార్కొనినంత తాళుము తాళుమంచూ ఇనకులుడు ఆగ్రహించి దనుజేశ్వరునిగాంచి యిట్లు వచించిను.

శ్రీరాముండాగ్రహించి, రావణుని
—♦ తప్పక వధింతునని భయపెట్టుట. ♦—

దనుజేశ్వరా! ఇంచుకంతైన దలంపవు. బ్రాహ్మణుడవు. యీరీతి ప్రవర్తింప చెల్లునా? నిన్ను వధించుట నాకు కష్టతరమయిన పనికాదు. శాంతించి సహిస్తున్నకొలదీ, వెనుదీయక పైబడుచుంటివి. ఇకనుతాళక నాభక్తుల బ్రోచుటకొరకు నిన్నుదృంచితీరెదను. మాటలవల్ల మరిప్రయోజన మేమియూలేదు. నీయోస్సారము, నీపరాక్రమము, నీప్రతాపోన్నతి, నీదార్జన్యము మేరమీరినవి. నిర్బంధమార్గాన్న అక్రమంబుగా, రాజ్యమంతయూ పాలింతువా? నీదేశము, నీసహోదరునకు నిష్కర్షగా నిచ్చెదను. మనుమడు చచ్చెననుచూ అభిమానవశమున బ్రహ్మ యేడ్చిననూ అనఘుడు అనుచూ, భక్తుడు అనుచూ ఫాలాక్షుడు శూలముబూని వచ్చిననూ సరే నిన్ను విడువను. వధించి వసుధను ధర్మము కాచుకొల్పి, పావనులగు భక్తులను కృపామతి బ్రోవకతప్పదియ్యేడను.

సూర్యచంద్రాదులు వారివారి గతులుదప్పిననూ, సోదరులును, భార్యయును, సఖులు తప్పిచరించినా, తలిదండ్రులు మరణము బొందనున్నా, రిపులు రాజ్యమాక్రమించినా, శరణముగోరు నాశ్రితుల జయ్యనబ్రోచెద నెట్టివేళనైనా యనెను. ఎంతకాలమువరకూ నేను యిల నెసగుచుందునో, అంతకాలమువరకూ నాయాశ్రితులకు హానిచేకూరదు.

నేను జీవించియుండగా నాభక్తులను నీవెట్లు వధించగలవు. నీవెంతటివాడవైనా ఆపని జరుగనేర దనెను. అని శ్రీరాముడు కోపోద్దీపితుడై తనకోదండము లక్ష్మణుడివ్వగా నందుకొని దనుజాధీశుని జూచి యిట్లనియెను. ఓరి రాక్షసాధమా! నిన్ను దండించి, ఖండించి సీతమ్మని బ్రోచెదను. సమరమునకు సిద్ధము కమ్మనెను.

రావణుడు తనప్రతాపములు, శ్రీరామునకు

—: యెరింగించుట :—

అనిన అసురవిభుడు నవ్వి చెలరేగి, డాకాలపులియగు నేను, కాలయముని గుండెలపై తన్ని వానిగెలచిన గండుమగండగు నన్ను ఓనరవరేణ్యా జంకింప సమకట్టితివా? మహిమాఢ్యులయిన సురసామ్రాజ్యాధినాధులు, మహారాజులు నా రాజ్యమున పాదదాసులై యున్నారని వినలేదా? రామా! హాహాకారి నెనంగజాలిన మహాయోధుండవా నీవు? పో పోరా, డింభకా! నన్ను పోరి మీరగలవా? నాప్రతాపమెరుగవుగదా? ఎవ్వనికోపాగ్నికి యింధనమై, శత్రుశస్త్రాస్త్రములు భస్మంబయ్యెనో, ఎవ్వని దోశ్శక్తి, పృధ్వీశులగల రక్తధారల గురిసిన దారివిత్రేల్చెనో, ఎవ్వని తురగ మత్తేభ భట పద రజఃపాళిలో నినుడు సంఛన్నుడయ్యెనో, ఎవ్వని హుంకారరవమున బ్రహ్మాండము బద్దలయ్యెనో, ఎవ్వని దాడికినోడి దేవేశ్వరాది దశదిశానాధులెల్లా నాదాసులైరో, యమునకు యముండనైన యీరావణునకు జంకించవచ్చునా.

రామా! యనెను. వైరిమర్మంబులు నెరుగనెంచి కుటిలమార్గ మున చనుటమాని నాయనుజుని నాకప్పగించి మగతనంబు న్నచో మల్లచరచి యుద్ధమునకు రమ్ము. భీషణంబైన రావ ణుని భాషణములు విని విభీషణు డిట్లనియెను.

విభీషణుడు రావణునకు శ్రీరామమహిమనుదెల్పి
—: వానిని విడవజాలననుట. :—

పరమపావనుడైన రాముని సేవవిడిచి నీదరి ఎవడు చేరును? కోపమువచ్చుగాక, నిను కోరిభజించెడి మూఢు డెవ్వడు? ఏపాప మెరుగను అక్కటా! నన్ను సభాస్థలిని దిట్టుచూ కొట్టలేదా? సంతాపమునుబొంది ఇపుడయినా నా రఘురామచంద్రుని, శ్రీనివాసుని జే పరమేశ్వరాయనుచూ ఓ యగ్రజా! చేతులుమోడ్చి భజింపుము. తారకబ్రహ్మ నాముడు కోదండరాము గొలువనేర్చిన యితరుల గొలువ వలెనా? శ్రితజనావనకాము, సంసృతివిరాము, పతితపావన నాము నేవిడువగలనా? కల్పకచ్ఛాయ సంకల్పసిద్ధినిబొంది, ప్రాజ్ఞుడు యేరండచ్ఛాయకు జనునా? కామధేనువుగొల్చి కామ్యంబుబడసిన ఘనుడు గార్దభమును కాంక్షించునా? విబుధలోకానీత పీయూషమును గ్రోలి మాని యేగునా సురా పానమునకు? పురోడాశ సంతోషిత స్వాంతమనుజుడు మాంస ముల కాసించునా? రామపాదారవిందమరందపాన మత్త చిత్తుండు విత్తమార్జింప నన్యులసేవించి భజింపనరుగునా? ఓ దానవేశా! నేను నీతమ్ముడనుయాశ విడుపుమా యనెను.

—: రావణుండు తమ్ముని దూషించి నిష్ఠురములాడుట. :—

అనినవిని యాగ్రహముతో నౌఘగరచి, అగ్గిపై గుగ్గి లముజల్లినట్లు చెలగి, మండలాగ్రింబు జళిపించి; మట్టుమీఱు శోకమున రక్షోనిభు డిట్లనియెను. మాటాడెదువా తులువా! సిగ్గులేక నీమార్గము శిష్టులు ప్రశంసింతురా? నీ జ్యేష్ఠసోద రుని మన్నింపదగుకదా? శ్రీరాముండెవ్వడు? రావణుడెవడు? నాప్రారబ్ధమెట్లుండినా, ధైర్యస్థయిర్యహీనుడనై నీప్రవర్త నము ఆమోదింతునా? పెద్దవానికి తమ్ములు యీలోకాన లేరా? నీవలే మనఃక్లేశము చేకూర్చిరా? నీరీతిని భరతుడు రామునియెడ ద్వేషించి తనవైరులం జేరంబారెనా? రాజ్య కాంక్షగలదేని జేకొమ్ము నేనిచ్చెదను. ఏమిరా? తమ్ముడా? రాముడు నీకేమగును? నీవు యేలాగున లోకము ప్రశంసించ గలదు. నీయన్నను విడనాడి రమ్మనుచూ, కోట్లుధనమిచ్చినా రహశ్యముగా బిలచినా యిచ్చటికి వచ్చునా? నీకునూ, సుగ్రీవునకునూ బుద్ధిలేదుకదా? హరునిసంకల్పమెట్లో అట్ల గునుగాక, జ్ఞాతులమందుబుట్టిన నరమాత్రుడు మాధవుడైన నేమి? నీతాతలదండ్రులనూ, కులమునూధ్వంసముజేసిన దుండ గీడు, ఛీ ఛీ! నీతివిరుద్ధమంచు గమనింపక వైరులనాశ్రయింప నీమనస్సెటుల సంతసించెను? వచించుము ఒకించుక సంత శించెదను యనెను. దర్వ్యాశాహతమతీ, గర్తవ్యాంశ మెరుగవైతివి. తమ్ముడా! రిపుసింహవ్యాఘులను, దుర్ధర్షక్రి వ్యాఘులను సంహరింప మనుజులకు వశమా? దేశమూ, వం

శమూ విడచి ధీరపథంబు త్యజించి సర్వమును నాశము జేయ లేశమయిననూ వెనుదీయక క్రోధమున చరింతువా? విభీషణా! వంశవిభూషణా? దురుద్దేశముదక్కి నిర్భయగతిని చనుదెమ్మను మానమేటికి? సకలసంపదలకు లోటులేనట్టి సర్వ లంకానాథుడను, పరాక్రమ మండలాధీశుడను, వీరుడను, అట్టి నన్ను హీనునిజేసి, ఓసోదరా? నరాధముని గొలువ నెట్లెంచితివిరా? జ్యేష్ఠుడను, సర్వదానవశ్రేష్ఠుడను, కనిష్ఠువని నిను మందలింప యిటుల నిష్ఠురముల బల్కితినిగాక, సైరింపవలదె చెపుమా? అంతమాత్రాన నను బాయతగునా? రారా తమ్ముడా! నేను పెద్దనాడనైతిని. నాకీ రాజ్యమేల? నీవు లంకారాజ్యమును కాచుకొమ్ము. కులమును కాపాడుకొమ్ము. ఆహవప్రారంభమున కేగుదెమ్ము. రిపుమర్దనుండవయి సర్వసేనాసమూహమును నడిపింపుమా? ఈసంకులసమరములో పోరుటకు శక్తిజాలక శత్రుపాదాబ్జముల గొల్తువా? ఈరాముండు పరాత్పరుండనుచూ నీవు ప్రశంసించిన వీరులు ఛీయని నిన్ను యేవగింపరా? నీకెందుకీ మనోవిభ్రాంతి? నా పక్షమున బోరదలంపనిచో ఉదాసీనుడవై వనమునకు పొమ్ము? వంశవిద్రోహివయి వైరునిజేరి మర్మములెరిగింప నీకుతగునా.

—: విభీషణుడు ప్రత్యుత్తరం బొసంగుట :—

అనిన రావణానుజుడు నవ్వి మందహాసముతో నీమర్మములు వైరికెరిగింతునని భీతిచే బల్కుచుంటివి? ఓదానవేశా! నేను నీకు తమ్ముడనను ప్రేమ నీకు యెందుకులేదు? ముక్తువగా

మాటలాడి కుటిలమార్గమున నన్ను మోసపుత్తువా? ఓటక్కు-
టమూర విద్యలనేర్చిన పెద్దనక్కా? నీవు నాకెక్కడిఅన్నవు?
ఎవ్వనికెవ్వడు చుట్టము? పాడిదక్కి యిట్టివాక్కుల పలికినం
తనే నీతికోవిదులు నిన్ను శబాసని మెచ్చుకుందురా? సర్వ
జీవులకూ తల్లిదండ్రులు దైవంబని ధర్మవచనమున్నది. ఈ
మర్మ మెరింగియూ కుటిలుండై సంచరించు దుష్కర్ములు
పుత్రులైనాసరే విడనాడి తొలంగుట ధర్మము. నేను నిజము
పల్కుచున్నాను. వినుమా! సత్యమునుకప్పిపుచ్చి, కులసం
గతిబాసిన ద్రోహివై పాండిత్యమును వెల్లడించుచున్నావు.
నిత్యమూ సాధుసజ్జనుల వేధించి దుర్మార్గుండవయి పరాంగ
నల గాసిలజేసిన దోషము యేమగును. ఓ దైత్యకులేశా! నీవు
యిప్పుడయినా న్యాయమార్గంబున సంచరింపుమా. అన
ఘుడవై, పురాధిపతివై బ్రతుకదలతువేని సజ్జనులు సంతసిం
పగా, జననిజానకిని రామునకప్పగించు. సీతనూజులు ఆప్తులు,
హితులు, దక్కుదురు. అటులకాదేని దనుజకులముసర్వమూ
నిక్కముగా ధ్వంసమగును. కుంభకర్ణుడు గలడంచు ధైర్య
మున ఓదనుజాధిపా! పోరాడదలంతువేని ఇనకులునిజ్యాని
నాదంబువినిన యాతడు దీర్ఘనిద్రకు వివశుడగును. ఇంద్ర
జిద్విక్రమంబెంచి అతిశయించుచుంటివా? ఓలంకాధిపా! ఏటి
కీపోరు? లక్ష్మణుండెట్టి పరాక్రమశాలియో దలపవయితివి.
గాన జానకి నిచ్చిపొమ్ము. అక్రమంబునదెచ్చిన పరాంగనను
బాయనని పట్టుబట్టి వైరమూని, ప్రీతి దనుజులందరినీ మృత్యు

దేవతకు బలియొసగ నెంచితివా? కరికుంభాంతర మాంస తృప్తబలవత్కంఠీరవంబైన భయంకరయుద్ధమున దానవాంతకుని, హరిని, నారాయణుని, రాఘవుని, జయించగలవా? నీకీ దురభిమానంబేటికి దానవా? అనిన అసురవిభుడు ఔదలలన్నూచి, ఇనకులునిజూచి కోపించి యిట్లనియెను.

—: రావణుడు మరల యుద్ధమునకు విజృంభించుట :—

నీచేవ చూపించదలచితివా? చాలుచాలు రామా! యనెను. బంటుతనంబు జూపమిక వాలినిగూల్చినప్పుడే నీ ప్రతాపము బోధపడియెను. నీతలదన్నురీతిని, వింటికితూపుల గూర్చిన రణవీరుల పెక్కుర నేగంటిని, నీవు ముక్కంటివా? తమ్మికంటివా? జగన్నుతవీరుండవైన నన్నుజయింపగలవా? డింభకుడవయ్యా, సమరసంరంభమునకు తెగించివచ్చితివి. సంతోషమే యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడవైయుండుము, యనుచూ ఢమఢమధ్వని గావించెను కులపర్వతములూ, కుహరములూ ధరణీతలంబూ తల్లడిల్ల, యుద్ధభోజనమాని యుల్లంబురంజిల్ల సురనాథుంకు సొమ్మసిల్ల, కైలాసము చలింప, కాళి చండీశుని కౌగలింప, షన్ముఖుడు సుపర్వసైన్యంబు చేరజీర, వేల్పుల పూబోండ్లు విహ్వలింప చకితుడై బ్రమానుపడి విరించనుడు వినగా, పాల్కడలిని వెన్నుండు మేల్కొనగా, ప్రళయ పర్జన్య పర్జన్యగర్జనమనంగ, ఢమరుకమును రావణుడు అమరులడలునట్లుగా కొట్టించెను.

హనుమంతుడు, రాముని స్తుతించి యుద్ధమొనర్పుడని
—ప్రార్థించుట—

దేవారాతిచమూపారావారము మేరమీరి రణరణనములను గావించి విజృంభింపగా ఆంజనేయుడు పరికించి రామభద్రునితో నిట్లనియెను.

ఓ రాఘవా! దుందుభులు మ్రోగుచుండగా రమ్ము. నీయమోఘసమర ప్రావీణ్యమునుజూపి నీకొమ్మను కొని పోవుము. నీతూపులకు యీ రక్షోనాథుడు యేపాటివాడంచు సొమ్మసిలి ప్రాణములు విడుచును. రావణుని చేవ నణగించి, సప్తవారాశులను ముంచి చనినట్టి వాలిని ఒక్కకోలను గూల్చిన బలుండవీవు, నీకు రావణుడననెంత? నీరజాక్షా! రావణుని కారబెట్టిన రాజవరుని కార్తవీర్యార్జునునియెదిర్చి, కసిమసంగినట్టి పరశురాముని గెలిచిన దిట్టవీవు. ఓనీరజాక్షా! నీకు రావణుడననెంత? రామా! భువిలోని రాజన్యులు బాణ రావణాదులు మోపెట్టలేని యాశివకోదండము ద్రుంచి, శాశ్వతయశః శ్రీదేవిని శ్రీదేవిమెచ్చి వరింపచనుదెంచిన వాడవుకదా. జేజేలుచేయుచూ నిను దివిని కీర్తింపగా, ఓ రాఘవా! శ్రీవిక్రమప్రౌఢిని మరచితివా? భువి నిను సీత పొందుటకు మున్నే లజ్జకీర్తి యనుయువతులు నిన్నువరించిరి. నీవు సీతంగొనుట లజ్జతొలంగి యన్యభూధవుల వరించెను. కీర్తి వసుధాస్థలి గ్రుమ్మరుచుండెను. రావణు డవనిసుతను హరించె. అక్కటా! ఇపుడేకరణి సహింతువో? ప్రాజ్ఞుండ

వనుచూ అమోఘబలవంతుడవనుచూ నుతింపనౌనా? నీప్రజ్ఞ యలికాక్షునికైనా యెఱుఁగరాదు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు, నీవు యెఱుంగవని పల్కుదునా? ఓ రఘురామచంద్రా! బ్రహ్మాజ్ఞు లెరుంగరాని మహిమాఢ్యుడవనుచూ భక్తితో నుతింతును. రావణకుంభకర్ణ రక్షోవీరులు నూహింపకూ్రరులు దుర్వారులు, వారల సంహరింపుమని నిన్ను బ్రిహ్మాదులు ప్రార్థింపగా, ఈభూమండలము కాపాడ రాముండవైయీరూపమున బుట్టగా మఱువనౌనే నీజన్మవృత్తాంతము. అనవిని కార్ముకంబూక హస్తమందుగొని రామచంద్రు డిట్లనియెను.

శ్రీరాముండు మానవధర్మము ననుసరించి

—సంధికై యత్నించితినని శెలవిచ్చుట—

సంధి లెస్సయని యత్నించితిగాని మానవుడనవుట చేత దైవధర్మముల నమ్మినాను. పోరొనర్పగా జని జననాశం బనుచూ జంకగా వైశ్యకులోద్భవుండనా? పోరొనరింపగా, జనుడు భూసురుడై జనించువాడు తాపోరదలంచునేని తుద ముట్టినవరకూ విడువను. అన్యసంహారమే జీవనంబనుచూ ఆయుధంబూనిన రాచవాడు, తాను వైరులజంపుటో, ఉసురు బాయుటో చేయక తప్పదనెను. కలలోసయినా విరోధమున కార్యమొనర్పని కార్యవాది, వాక్కలహమొనర్చి ఖడ్గము బూనిన ధైర్యశాలి, తాను జవసత్తమున పోరినచో మధ్యను జంకి తొలంగును, తరుణంబు చూచుచూ వైశ్యడారయగా రాజనీతికి రెండుమార్గములు గలవు. పగకు పోకూడదు. ఒక

వనుచూ అమోఘబలవంతుడవనుచూ నుతింపనోనా? నీప్రజ్ఞ యలికాక్షునికైనా యెఱుంగరాదు. నీవు సర్వజ్ఞుడవు, నీవు యెఱుంగవని పల్కుదునా? ఓ రఘురామచంద్రా! బ్రహ్మాజ్ఞు లెరుంగరాని మహిమాఢ్యుడవనుచూ భక్తితో నుతింతును. రావణకుంభకర్ణ రక్షోవీరులు సూహింపక్రూరులు దుర్వారులు, వారల సంహారింపుమని నిన్ను బ్రహ్మాదులు ప్రార్థింపగా, ఈభూమండలము కాపాడ రాముండవై యీరూపమున బుట్టగా మఱువనోనే నీజన్మవృత్తాంతము. అనవిని కార్ముకంబూని హస్తమందుగొని రామచంద్రుడు డిట్లనియెను.

శ్రీరాముండు మానవధర్మము ననుసరించి

—౯ సంధికైయత్నించితినని శలవిచ్చుట ౯—

సంధి లెస్సయని యత్నించితిగాని మానవుడనవుట చేత దైవధర్మముల నమ్మినాను. పోరొనర్పగా జని జననాశం బనుచూ జంకగా వైశ్యకులోద్భవుండనా? పోరొనరింపగా, జనుడు భూసురుడై జనించువాడు తాపోరదలంచునేని తుద ముట్టినవరకూ విడువను. అన్యసంహారమే జీవనంబనుచూ ఆయుధంబూనిన రాచవాడు, తాను వైరులజంపుటో, ఉసురు బాయుటో చేయక తప్పదనెను. కలలోనయినా విరోధమున కార్యమొనర్పని కార్యవాది, వాక్కలహమొనర్చి ఖడ్గము బూనిన ధైర్యశాలి, తాను జవసత్తమున పోరినచో మధ్యను జంకి తొలంగును, తరుణంబు చూచుచూ వైశ్యడారయగా రాజనీతికి రెండుమార్గములు గలవు. పగకు పోకూడదు. ఒక

వేళ పగగొన వలసెనేని చంపుటో లేక చచ్చుటో జరిగి తీర వలయును. ఎటువంటి నాయకుడైనా నడుమున విడువరాదు. భువిని పునర్జన్మవిశ్వాసము గలవాడు రణమున మరణమే బడయవలసివచ్చునని జంకనేల? నిర్భయంబున వైరులనెదిర్చి పోరాడవలయు గాక. మూడవకన్ను తెరచి ఒకచేత త్రిశూల ముద్రిప్పి, రుద్రుండు చచ్చెర వచ్చుగాక, సరసిజభవుండు యాజికి వచ్చిన వచ్చుగాక. కులభామిని దానవకోటి ధాటికి చచ్చిన చచ్చుగాక. దనుజనాథుని కుత్తుకలు ఉత్తరించి తీరెదననెను. అని విరోధులంజూచి యాగ్రహించి, లస్తకం బున హస్తవిన్యస్తుడగుచూ ఒక్కమొగి నుక్కుమీరి విల్లెక్కు బెట్టి టంకృతి నొనర్చిరి, హుంకరించుచూ వానరుల హుంక రించిరి. ఓంకార విలీనంబై టంకారవము, మహాహుంకార మొదవజేయగ, యోధవరేణ్యులు హుంకారము చేయు టరుదా! రంధిని కోరకుండా ధర్మంబు ప్రతిష్ఠింపగా, సంధిని గోరి నిరర్థకంబగుటచే రోషము నెక్కొనగా రఘురామచం ద్రుడు బాణమును మేదినీవలయ భక్తవ్రాతము సంతసించు రీతిని సంధించెను.

—: వానర దానవవీరుల సంకుల సమరప్రారంభము :—

ఓ రాఘవరామా! నీవు యుద్ధమున నిలచినచాలును. పావని (ఆంజనేయుడు) దనుజుల నెదిర్చి, రావణునికి భండన మునకు పిలచెను, సందేహములేదు. ఇట్లు యినకులాధ్యుడు శరమును సంధించి నిల్వగా, జాంబవంతుడు శూరవానరుల

హెచ్చరించినంతనే పెచ్చుపెరిగిరి, వానరబలమూ సుగ్రీవుడు సంతసించెను. వానరభల్లూకములు సేనానాధుల ననుజ్ఞ చేకొని నడువగా దానవవీరవరేణ్యులమానసమున దురభిమానము హెచ్చెను.

శ్లో. జయత్యతి బలోరామో, లక్ష్మణశ్చమహాబలః.
రాజాజయతి సుగ్రీవో, రాఘవేణాను పాలితః.

అనుచూ రాముని శ్లాఘించుచూ, భూరుహాములను, పాషాణములను బూని, దనుజులవధింప యుద్ధోత్సాహామున వివిధగతుల చలంగిరి.

లావుచేవలు గలిగిన సుశిక్షితసైనికులై నానావిధ భీకరాయుధ రణంబున ఖ్యాతిజెంది, దేవతలజయించి రణ శిఖామణులని పేర్గాంచి రావణాసైన్యంబంతయూ కపిసైన్యమునుగాంచి చరించిరి. ఆయుధహీన దుర్బలవనాటసమూహాముతో వైరంబే హేయమని స్వల్పులజయించిన లోకము మెచ్చదనుచూ ఒకప్పుడు ఓడినచో ఛీయని యీసడించెదరు. మనకెందుకిట్టి పోరనుచూ, దైతేయుల కర్మమూ యన్నట్లు విరించనుడు విధించెనిట్లనుకొనిరి. అనుచూ కొందరు వెనుదీయ అంతకంతకూ అధిగమించిన వైరులవిధము గాంచి, కొందరు చలింపగా మరికొందరు మండలింపగా, అసురబలమున నెలగొనె నలబలంబు. చూచెదరేమి, పెద్దపులులవలె పైబడి చీల్చుడింక సంకోచింపవలదు. కోతుల లాఘవము మనకొకలెక్కా? వాళ్ళను యేచి వధింపుడనుచూ

దనుజేశ్వరుడు హెచ్చరింపగా ఆలోచించకుండా యెల్లరు నూ యుద్ధమునకు చెలంగిరి. భూగోళము ప్రతిధ్వనింపగా, అమరులు భయంబున దిగ్భాగాంతములకేగ వ్యాఘ్రంబులు సహితమూ మృగములెల్లా దాగుకొనగా గుండెగుభేలుమనధణ ధణధ్వానము అనూనంబుగా మ్రోగెను. ప్రళయాంభోరాసి చందమున సంగరరంగభేరికూడా మ్రోగెను. సందడి హెచ్చెను. యుద్ధమున చావకతప్పదు లెండటంచు మాదుం దుభిమ్రోగెను. మనమున దుందుడుకేటికటంచూ దాన వులు కొందరు పందలయ్యా తుదకు తెగించి ఆ మరున్నం దని గాంచి మాన్పడిపోయిరి.

దనుజాధిపుండు ఆగకుండాపోరుసల్పుడని యానతిచ్చె నుగాక. తానుబాగోగులునెంచక ఒకకాంతకై స్వకులోనతి మైనాజూడక యీగతినిపోరుసల్పుదురాయని చింతించుచూ దనుజవీరులు కొందరుయుద్ధమొనర్పసాగిరి. వైరులరుదెంచి లంకవిళంబంబువలను, కోటబురుజులవెంట నేకాపాడవలయును యనగా దనుజవీరులు వివిధాయుధములబూని, ఘోరయుద్ధ మునకుసిద్ధమయిరి, ఆయుధములులేనట్టి అలతులనుచూ వా నరులజూచి నిర్లక్ష్యభావముతో సంచరింపవద్దు, వనౌకసము లకు లాఘవసాహసములు సహజగుణములుసుమా యనెను. అవనిప్రసిద్ధిగన్న యమరాంతకు లోడిరన్నవార్త నాచెవి బడకుండుగాక, అని శాయజాలని దానవుండొక్కడయినా, సంగరమున గన్పడకయుండుగాక, నాకవమానము వచ్చును

గనుక, యెవ్వడయినా భయపడిపారుదురేని, సంహరించెద ననెను. అసురవిభునాజ్ఞ నెల్లరూవినుడంచు దానవవీరుడొక్కడు ఆయవసరమున అంతటనూజాటి, తొలగినంతలో యుద్ధముభీకరాకృతిదాల్చెను, అతులబాణసంధానవిద్యావిధానమందు అవధానులైన ఆదానవులతిభయంకర సమరచాతురీధురీణులయి, ఉత్కృష్టగతిని మెలగిరి. స్వర్ణగిరిశృంగముల నెల్ల దట్టముగను అలముకొనియున్న మేఘంబులని, తలంప అసుర వీరులు బురుజులనావరించి కోటనుజాగ్రతగా కాపాడజొచ్చిరి. అమరాంతకుడు, మనుజాంతకుడు, సమరాంతకుడు అను బిరుదులుపొందిన దనుజులు గుమిగూడి, క్రమరీతిని కోటబురుజుల కాచుకొనుచూ నుండిరి.

ఓహోయనునట్లు, సేనాసమూహమును విభజించి రావణునకు మనంబుసంతసిల్లునట్లుగా ఆహవంబున వ్యూహములుగా, దానవవీరులుపన్నిరి. ఆయుధములులేని యాటవికులు, యుద్ధమున నారితేరిన దానవవీరులతో ఢీకొనహరించిరి, వీరికెంతటిసాహసమోయని, ముజ్జగంబులవారు,ఆశ్చర్యనిమగ్నులైరి. అసురేంద్రునకు ప్రమాదముకలిగినట్లు సురేంద్రునకు ప్రమోదముఘటించునట్లు, మునీంద్రులకు వినోదముసంభవించునట్లు జానకీనాథుండు శరమునుసంధించెను. అనఘుండారఘురామచంద్రుడు, పాదస్థుడై తనబాణాసనమెక్కుబెట్టి దివ్యాస్త్రంబుసంధించి నిలువగా, వానరులు, బలోత్సేకంబున, దనుజాటోపమణంప, మనస్థయిర్యముతో ఎదురగాబోయిరి.

పాకటతత్వవేత్తయగు శ్రీరామునిమోము గాంచినంతనే; గమనింపజాలనిభయంబుతో, దానవలోకమంతయూ అమర బృందమంతయూ, సంచలించెను. భల్లూక, వానరవీరులు మహాపాషాణములను, భూరుహంబులను, బాహుబలంబులతో, ఉల్లాసముతో విసరుచూ, యుద్ధమును గావింపగా, దానవానీకము ఒక్కుమ్మడినిభయపడిరి, వానరులు వీరాలాపములాడి, దోర్వీర్యమునుచూపించి యేడీ మీ రాక్షసరాజు, ఇప్పుడేమైనాడు! నేడుమీలంకారాజ్యము కాచుకొండనుచూ, దైత్యులనుదాకి, దుర్వారపుకియను, కోటపైకెగసి, హాహాకారి పోరాడగా కొందరుద్వారపాలకులగూర్చి కోటలోనికిజొచ్చి మరికొందరు దైత్యమూకలపై కొండలు, బండలువేసి, అందరూ యేకమై కపిశినంతనే ఆ దానవులుకుక్కమీరి, రణచాతురిజూపి రనేకభంగులను అంతనుతిమంతులైన నీలుండు, అంగదుడు మహాబలాఢ్యులుగాన విరోధులుఆక్రోసింపగా, వారిపైనిబడి, అతికాయుడు మహోదరుడు అక్కజమొందినట్లు పొడిచి చండాడిరి. అద్భుతమైన పరాక్రమముతో వానరులు శైలములదెచ్చివిసరుచుండగా దానవానీకముదైన్యముబొంది యహంభావముదక్కి నాయకులుపలికినట్లుఉగ్రులైరావణుడేగిదెంచి కపిసైన్యముసంహరింప నెదురొక్కెను. దానవవిభుడొక్కుమ్మడి వానరభల్లూకముల వడిదునుమాడగా, దానవులుధైర్యము తెచ్చుకొని యభిమానముతో, పోరుసల్పుటకు తిరిగి ప్రారంభించిరి. నీలాంగు

దులు అంతలో మహాకాలాంతకులవలే దైత్యకాంతుని యెదర్చగా, వానరకోటి కోటనుకూల్చుచూ పురినున్న దానవులను హింసించ మొదలుబెట్టిరి, సంగ్రామరంగమందు రిపుసంఘమృగంబుల సంహరింపగా, సింగమువలే రావణుడు నిశితాయుధమ్ములగొని, వీరవానరుల లావణగించి వధించుచూ మహోగ్రుడై నీలాంగదులదృంపనెంచి అతులాస్త్రముల ప్రయోగించెను. వారిరువురూ లంకానాథునిబలముగని వీని నెటులజయించుటో యని పరిపరివిధంబుల నాలోచించుచుండిరి. ఒక్కలకోరీదెబ్బకు పెక్కండ్రుకపులుచావగా ఆరక్కసురేడు అక్కజంబుగా ఘోరుసలిపెను.

—* ఇంద్రజిత్తు యుద్ధముజేయవచ్చుట *—

రాక్షసరాజుతోబోరి అలసి సొలసిన నీలాంగదులకు వాయుసుతుడు తోడ్పడుటగాంచి మేఘనాథుండు మృత్యుదేవతవలెనే యుద్ధభూమినిజేరెను. ఆదనుజవర్యుడు శరశరాసనమాలూని బాణవర్షము కురిపించుటజూచి, నొకశైలంబుజేకొని సరభసమున రక్కసులడంగగా కరువలితనూజుడు విసరెను. రథ్యములతో సారథికూడాజచ్చెను, రథము పూర్తిగా చూర్ణమయ్యెను. రావణి మూర్ఛనొందెను. రావణుడు తన కొడుకును కాపాడుకొనజాలక, మూర్ఛబోయెను, అంత రావణాత్మజుడు అహంకృతితోలేచి, రణంబుజూచి, కాలాంతకుడనగ అనిలాత్మజునిపడదన్ని, వానరసేనంతయూ తల్ల

డిల్లగా ఉగ్రుడై బాణములు విడచెను, ఇంతటిబంటుభువిని లేడనుచూ, ఓసరిల్లిరి. బాణవర్షముకురిపించి, ప్రళయకాల మేఘమునుబోలి, గర్జించి మేఘనాధుడుపోరాడెను. అపుడు హనుమంతుడు వైరిని మేల్మేలనిమెచ్చుకొనియెను. సంగరముననిల్చిన నీలాంగదులాదిగాగల వీరులబిల్చి పురిగొల్పి బీరుపోకc రావణినెదిర్చి పోరాడెను. రావణుడిదేసమయమని శాత్రివులను బరిమార్చుచుండెను. రామచంద్రుడు తరుణము గని సంధించిన శరమును విడువ, నిలచి, గమనించుచుండ సుగ్రీవుడిదే సమయమనుచూ వెంటనే హనుమకుతోడుపడి యెను. ఆసతిచ్చినచో అన్నయ్యకుమ్రొక్కి ఆదానవనాధు పుత్రిని క్షణములో బరిమార్చనాయని, లక్ష్మణుడు మానము దాల్చెను. దైత్యనాయకులిర్వురూ జెలంగి శాత్రవులైనకపు లనేకులను బరిమార్చిరి. అcతకంతకూ పోరధికమయ్యెను. దానవబలము హెచ్చెను. వానరబలము క్షీణించుచుండెను. అంత వాయుపుత్రుడు ఆగ్రహోదగ్రుడై ప్రళయోగ్రు డా యెను. అలసిపోయిన నీలాంగదులను అరసి రక్షింపబోయెను సుగ్రీవుడు హనుమంతుడు దానవులcదాకి తక్షణమే విజృం భించెను. అంతటసూర్యాస్తమయమయ్యెను. అంధకారమునలు దిక్కులా వ్యాపించెను. ఆనిశాచరదోర్బల మధికమయ్యెను. వానరబలముక్షీణించి, పలుచబడియెను. వాగురంజిక్కుబడి నట్టిపక్షులట్లు ఇంద్రజిత్తు మాయలకుజిక్కి యెల్లకపులూ ఆజ లో కదలమెదలకనిలచిశూరత్వముదక్కి దిక్కుల జూచుచుండిరి,

కడిమిని దక్కి విజృంభణంబుడిగి లంకానాధుడు వేగమును విడువ దానవులు స్తంభీభూతులై భీతిల్లి జడులై తల్లడిల్లునట్లు రాముండు త్రిజగత్సంతానసంత్రాణంబు విడచెను. జ్యానినినాదంబుభయంకరమయి, యొసంగ చాపము శంపయై రహింప సకలలోకంబులు దద్దరిల్లిపోయినవి.

—౯ ఇంద్రజిత్తు ఘోరయుద్ధము జేయుట ౯—

కర్షకులు కీశయోధులు, హర్షింప సదాగతిసుతు డను కూలింపగా, వర్షము కురిపించె దైత్యశీర్షతతులు మునుగునట్లు మరియు రామచంద్రుని దివ్యబాణములకు చాపములు రోపములులేక కోపమున ప్రతాపహీనులై నిలచి సంతాపముతో వైరులంతా చిందరవందరైరి. ఆదనుజులగని సుగ్రీవుడు హనుమ, జాంబవంతుడు అంగదుడు నీలునిదోడ్కొని అనిసేయ ప్రోత్సహించిరి, వానరులంతటంజలంగి వైరదానవుల గాడో నర్చి నానానిశితాయుధములు నాటినా జంకక రాఘవుడే మమ్ములబోచుగాకయని, మారిమసంగినట్లు, యాదానవ సైన్యమునుగవిసి అమోఘువై ఖరిని, ధ్వంసమొనరించిరి. అతికాయుడు మహోదరుడు అపుడతిఘోరరణంబానర్చి యాయుధంబులు దివికప్పుకొన్నట్లు విడచిరి. అతికాయుడొనసంగ అమ్మహోదరుడుమెచ్చ ప్రకంపనుండు వానరులప్రాణములనుగొను బాణములచే రక్తవర్షము రణమందు కురిపించెను. నరవానరులు శరాసనుల యౌన్నత్యంబు వీక్షింపక, ఈవిధాన బోరిననే సహింపగలనా! ఖండించెదనుగాక! యని అరిలో

కాంతకుండాప్రకంపనుండు మాయచే రుధిరమాంసశిలావర్ష మును కురిపించెను. భానుండుదయించిన యాదానవబలంబు తగ్గునని, వానరులకంధకారము హానికరంబంచు, నాతడాలో చించెను. ఆలోచించి ప్రకంపనుండపుడు భూమ్యాకాశమధ్య స్థుడై ధూలీవర్షసమేతుండై శిలలరువ్వుచూ, డేప్పుచూ రావ ణుండు మేల్మెలనంగ బీరంబుతో పోరుచూ,ఇదే వీక్షింపుడూ అదే పట్టుడు వేగమే వధింపుడు, అనుచు అంతటదాని మది దోపనీయక యెల్లరనూ, నదవదగావించె వైరులాక్రోశింపగా రావణుండానగా రావణివడిదోడ్పడంగ రణవిద్యామాయ జూపుచూ కపటాహవమును ప్రకంపనుండుగావించెను. కా రాకూరంబై బలంబుదలకెను. గాఢాంధకారమున; అపుడు శ్రీరామా, రఘురామా, మాకు నీవేదిక్కుగాన తెలివిని జేకూర్చి రక్షించి మాయారాష్ట్రింబునణచి దానవమహా హంకారముంజంపి, మాఘోరార్తిం దొలగింపుమనుచూ, కపులొక్కమ్మడిని ఘోషించిరి, ప్రయత్నము భగ్నమయ్యె నని.దనుజులువాపోవగా రాఘవుండాగ్నేయాస్త్రము వేయగా రావణుడు ఉద్విగ్నుండై చలింపగా జయదేవిని పెండ్లాడగా లగ్నంబిపుడు దాపరించెనని వానరసేనలో కోలాంగూలము పైకొనెను. తరణిఉదయించినంతనే తమముణుంగును జ్ఞానము లభించినంతనే అజ్ఞానమణుంగును. మాధవుని స్మరించునంతనే మాయ యణగు. ఈరహస్యము ఓపార్వతీ! యిందువదనా, గమనింపుము. సర్వవానరములు మబ్బుబాసిన మార్తాండం

బులు చీకటింబోలు రాక్షాసిమూకలెట్లు నిలచి నిర్నిద్రగతిని, పోరాడగలరు? ప్రళయకాలమేఘములు భాగముల్తై జనవినాశమునకు ఢీకొనినయట్లు ఉభయసేనలూ తమతమవిభులభయ మొసంగ ప్రాణములందాశతొలగి పోరాడిరి.

—♦మేఘనాధునకు వాయుపుత్రునకు ద్వంద్వయుద్ధము♦—

మేఘనాధాదివీరులు అమోఘబలులున్నూ వాయుపుత్రాది కపివరులున్నూ ద్వంద్వయుద్ధమునకు బూనొ్కని, యీసుతో చెనగుచుండగా, వేల్పులకెల్ల వీక్షింప వేడుకగా నుండెను. రెండుకొండలు ఢీకొనెనేమో ప్రళయకాలఅబ్ధులు రెండూకలసి బ్రహ్మాండముదాకెనేమో గహనాంతరమందు జరించురెండు వేదండములు ఆగ్రహించి పెనగులాడెనేమో యనుచు భ్రమింపగా ఆభండనసీమలో ఇంద్రజిత్తు హనుమానుడు యేపుమయి చెలరేగిరి. నామమహిమను గనుగొనుమనుని, నాల్గు శరములు రాసశిఖినగా శ్రీరామాయనుచు పావని దానవుల శరములవిరచి తృణీకరించగా ఆపైని రాముండఖిలబాణ సమూహము గుర్మ్యరించెను. పిమ్మట మాబాహుశక్తి గనుమాయని ఉగ్రుండై హన్మంతుడు దానవవీరుని రథము నొక కేలంబట్టి గిరగిరంద్రిప్పి నేలంగొట్టినంతనే ఆనిర్జరాది యీ దెబ్బతప్పించుకొని లేచి బొబ్బరించి 'బ్రతుకుజీవుడా' యనుచు వేపరువారెను. నీధనుర్విద్యజూపింప నిల్పుమనుచు హనుమ వెంబడించినంతలో తక్కినసురారులు యెదిరించగా తక్షణమే కసరి వారిపైబడి కసిదీర తన్నెను.

కపిసైన్యము విజృంభించగా రావణుడు
—: తనసైన్యముల రణస్థలమున విడచుట :—

క్రొవ్వాడిన వాలుమగలై వానరులెల్లబోర మువ్వం తుల ముప్పాతిక దైత్యసైన్యము నశింపజొచ్చెను. వాలం బుల దానవుల కరవాలంబులగొట్టి అట్టహాసముచేసిన కపులను గాంచి అన్నా తరితప్పినదని యెంచి రావణుండు రణస్థల మునువిడచి మెల్లగా జనెను. మిగిలిన దానవులు తోకలుగల వారితో తగిలిన ప్రాణంబులింక దక్కవనుకొని మగతనము విడచి మగువలతోకలసిమెలసి మనుగడవచ్చునని మగిడి పోయిరి.

నరవానరసేన యిదే యదనని పురంబునజొచ్చి
—: దైత్యుల చండాడుట :—

దురమింక దుర్భరంబని అసురవైరి తనసైన్యము వెన్నుచూపినంతనే, ఇదేతరుణంబని, నరవానరసేన పట్టణ మున ప్రవేశించెను. ఒక్కవానరుండప్పుడు ఉక్కుమీరి లంక నిశ్శంకజొచ్చి తనబలమునుచూపించి యెదిరింపవచ్చిన రక్కసిని కసిదీరదన్ని స్త్రీలనక, బలాఢ్యులనక, బాలురనక, వృద్ధులనక యెల్లరనూ బాధించుచూ దైత్యగృహంబులు పడ ద్రోసెను. ఇంటాతడింటలేడని,తంటాలకు వచ్చినావా?"దైత్య పురస్త్రీలుంటాక" యనుచూ నొకసతి వింటాలముతీసి వానర వీరుని కొట్టెను. కోలాహాలంబొనర్చుచూ వేళాకోళముచేసి వికటించుచూ వానరసమూహము స్వేచ్ఛగా పురంబున సంచరిం

చదొడంగెను. ఓహో!యనుచూ వానరులు దోస్సారంబు జూపించుచుబాహాబాహి బెనంగరండంచు నిర్బంధించి నిర్భితితో మోహావేశమనస్కులై సతుల సంభోగించిరంచెల్లరునూ, హాహాకార మొనర్చిరాప్పురిని దైత్యాధీశుండు అల్లాడగా పర సతుల పట్టరాదని పలుకరాదు. మీరేమి నేర్పినవిద్యయే యని వినుండనుచూ దానవినిబట్టి ఏపుమై మానభంగ మొనర్ప నొక వానరుండు పూనుకొనియెను. ఔరా! రావణా! యెంతచేసితి వని దైత్యాంగనలు మండోదరికి దెలిపి, యీదుర్నీతిని నివారించి దానవాంగనల బ్రోవవేయనుచూ యేడ్చిన అప్పుడు రాముండు విని, అవివేకమున సంచరింపతగదంచు, ఆవానరానీకమునకు మందలించెను. తండ్రియానతి జవదాట తగదని వానరులు రామభద్రుని పజ్జకేగిరంత, భానుండుక్రుంగగా గాఢాంధకారంబు అంతటా గ్రమ్ముకొనెను.

దనుజాధీశుండంత విచారగ్రస్తుడై

—: మాల్యవంతుని సలహా గైకొనుట. :—

కనులొక్కింత చెమ్మగిల్ల కింకర్తవ్యతామూఢుడై దనుజాధీశుండు, ధర్మజ్ఞుండైన మాల్యవంతునిగని మానము వహించి, నిశ్చలమతితో గంభీరుడై నిల్చి యిట్లనియెను.

ఓ మంత్రివరేణ్యా! దానవుల హాహాకారమువింటివా? మాకు నీవు మాతామహుండవు, ఏతన్మాతుృడవుకావు? అన్నింటా మాకు పెద్దవు. మాతండ్రినాటనుండి మంత్రివై ఖ్యాతిగాంచితివి. ఓ మంత్రివర్యా! ఈనాటి ఘోరరణమున,

దానవసైన్యము సగము దగ్ధంబైరి. నానావిధనాయకులలో, సేనానాయకు డొకండుమాత్రమే శేషించెగదా! ఓడక బల హీనులు పోరాడిరి. బలవంతు లోడిరని బల్కుటకు నోరా డదు. మనకు శుభంబగునా? బెండ్లు మునిగినవి, గుండ్లు తేలి పోయినవి; మంత్రివర్యా యనుచు దురముల నారితేరి, బల వంతుల వివిధాయుధములచే బోరిగొని అష్టదిక్పాలుర పొంక మడంచిన దైత్యకోటి, వానరులకు ఓడిపోయిరనిన వినిన నవ్వరా? సిగ్గు సిగ్గు, గ్రామసింహములు, సింహముల నెది రించి పరిమార్చి నట్లాయెను. ఆయుధముల నెరుంగని వాన రులు, ఆహవశిక్ష నెరుంగుదురా? తన్నాయకుడు అక్కటా సామాన్యనరుండెగాక అతీతుడౌనా? మాదానవమాయ నతి క్రమించి రణమల్లులమైన దైత్యుల జంపుటేమి? అన్యా యమూ న్యాయమూ దలంపక వానరుల వధించిన తప్పా యనెను. ఆటవికులు, పదాతులు అయినకోతులు ఆయుధ హీనులు, అంబుధిందాటి పరాక్రమించి రణక్రమశిక్షబొందిన మాసైన్యమును నిరాఘాటముగాజయించి దశకంఠుని శుంఠిని జేసి ఔరా! బాహాటముగా ఆనలంతులకు అద్భుతవిక్రమ మెట్టులబ్బెనో యనుచు, కరంబులు తొట్రిల కుండనెత్తితి, మహాకైలాసము దుస్తర మాయారణ విక్రమక్రమముగా చక్రాదులను గెల్చితిని. బిరుదులు “రావణా, జగద్విద్రా వణా” యనుచు నేను నరులనూ; వానరులనూ; జయించ కుండిన నాజన్మంబేటికి? ముదుసలివి, ఆద్యుడవు; బుద్ధికిబృహ

స్పతివి, ఎల్లశాస్త్రంబులు చదివిన పండితుండవు. అఖిలంబు లెఱుంగుదువు; ఉపాయంబు దలంతువేని అది వ్యర్థముకాదు. యెన్నడూ దానవాభ్యుదయము నుగోరి ఇది తప్పు ఇదిఒప్పు అని యిపుడు మాకు చెప్పుమూ యని రావణుండు కోరెను. నాతలంపు నీవెఱుగుము. తాతలు చనినత్రోవ తప్పి చరింపను. ఇపుడు నీతులు చెప్పబోకు; నాతలకెక్కవుసుమా? నర వానరులను తప్పక జయింతును. నీవు లోకమెఱింగినవాడవు; నీవెఱుంగరాని రాజకీయాంశ మెందేనెకలదా? ఓజనవినుతా దానవోద్యానవన వసంతా! మంజులస్వాంతా! మతిమంతా! మాల్యవంతా యని సంబోధించిన యాతఁడు ఆహా! కులనాశనహేతువైన యీయుద్ధము విరమింపజేయుటెట్లు? కలహప్రియులై భూపులందరూ, ధనమును రాజ్యమును. జనమును ధ్వంస మొనర్చుచురొక్క వ్రేల్మిడిని వనితకో, అన్యరాజ్యాహరణంబునకో యని యిట్లనెను. ఓచతురానన నాన్వయ్వయోపనిధిచంద్రా! వినిర్జితేంద్రా! సంకోచింపక, చెప్పుమనికోరితి విప్పుడు మర్మమునుదాచిన కీడుమూడునని తథ్యమేబల్కెదను, మర్త్యుడని పద్మలోచనుని ఆలోచించితివా? పుడమి దైవంబు నరుడయి యవతరించె, మానవదానవాతీతుడతడు, ప్రభువరా శంకలేకుండ మేల్కొనుము. నెమ్మిదైవమున్నమ్మిన, నమ్మకున్న భండనంబున ప్రత్యక్షానుభవమువలన, దెలసెను రాముండు దానవాతీతుడనగ ఆ హావంబు త్యజింపుమసురనాథా. యనెను, నరుడో వాన

రుడో కిన్నరుడో తెలిసికొనుకాలము అంతరించెను. అయ్యో దాపరించినముప్పు తప్పుకొనుటయెట్లో బుద్ధిమంతుడు యోచించవద్దా? వినుము. అనుకూలమార్గము వెంటనేకనుగొని యుద్ధచింత మనమునవిడచి వైరమునుమాని శాంతమువహించి విరోధికి జనకజనిచ్చి పొమ్మనుము. చయ్యననాతడు లంకనుండి యావననిధిదాటి వానరులంబాసి పురంబునకేగినంతనే తరుణమునుగాంచి శత్రుసైన్యములువృద్ధిజేసి వానరసముదాయమును వెరవున మనపక్కకుద్రిప్పి ఆపయిని వెంటనే రాఘవుని పట్టణముముట్టడించినచో స్థిరముగా రాజ్యలక్ష్మియున్నా సీతయున్నా ఓదానననాథా! నీకుచేకూరును. ఇది సమయముకాదు సమరమునకు. వీరులుభీతచిత్తులై ఎదదలపోసిచూడుము, యిప్పుడెయ్యదికర్జమో సీతనిచ్చి యీయదనున కీడుబాపుకొనినంత ప్రతిష్ఠకుభంగమని దుర్మదమున బోకుమా ఓప్రభోత్తమా! దురభిమానము బొందకుమా యనెను. ఇదిరాజనీతిపద్ధతి మదికింపగుగాక. వినుము, ఇంకొక కథ ఇదిదేవరహస్యము యీయదనున ఆత్మీయులకు వచింపవలయును. అఖిలసృష్టికి పరమాత్ముడాదివిష్ణువు. అతనిలోనుండును. శంకరుండు అబ్జభవుడు: ధర్మసంస్థాపనార్థంబు తప్పకుండా అతండప్పుడపుడు అవనిపయినవతరించును. మునురక్షోవిభులను వధించెను. ఈ భూస్థలినేబుట్టి ఈయనఘుండే. వినుమాతడే యిప్పుడు అయోధ్యలో శ్రీరాముడై పుట్టెను. ఓదనుజాధీశ్వరా కాలరూపమున భూనాత్రమును

పెంపనూ చంపనూ అమోఘుడై సంచరించుచునుసుమా అట్టి విష్ణునితో వైరంబునీ కేటికి? పరమేష్ఠిసృష్టింపగహరుడెల్లరసంహారింప హరిపాలింపనూ, ధరదోవనూ అవతరించినపరమాత్ముడు గాకరామభద్రుండునరుడా? ఎవ్వాడు త్రిలోచనుండగుమహేశ్వరుని స్వాంతమందు మెలంగునో ఎవడుకృపాసముద్రుడై యెల్లెడ నెల్లప్పుడు నిండియుండునో ఎవడు భువిని, దివినిగల బలహీనుల బోచునో ఆతడే యీ రాముడు రవి కులసంభవుండయినసర్వగుణాభిరాముడుభగవంతుడాదివిష్ణువు. పగబూనిన బోవగలడె? ఫాలాక్షుడేని మగడాగ్రహించి గొట్టినమొగసాలా మగువ బోచునా? ఓపుణ్యజనేశా ఓజననీ! జానకీ, నీకుమొక్కితి నిదేసైరింపుమాదోషము. నినుగొంపోయి, భవత్పతినిగలిపెదను, లెమ్మనుచు సీతను రామునకు భక్తితో సమర్పింపుమా. ఈదనుజేశ్వరుడనఘుడని ముల్లోకములవారూ నిన్నుగ్గింతురు, అనఘులు ప్రాజ్ఞులుపలుకరా "అపయశోద్యస్తికిం మత్యునా?" అనువాక్యంబును నీవుము న్నెరుగవో యాలింపవో నిష్ప్రయోజనముగా నిష్కారణముగా యుద్ధమునకు గడంగదగునా? శాంతించినచెల్లదా? దనుజాధీశ్వరా! నీప్రస్తుతస్థితి మదినితర్కించి యోచింపుమా యనెను. వృద్ధుడను కాలానుగతిని పెక్కురజూచినాడను రాముడెవ్వడో బుద్ధితోదలంచి నీకులంబు భువిలో వృద్ధిబొందనెంచితివేని ధరాసుతను తనభర్తకిచ్చి రమ్మి. పిమ్మట యశోధ్వజుడవై హాయిగాకాలముగడుపగలవు. రాక్షసేంద్రా!

అరిషడ్వర్గముగెలిచిన అరిధీరునిజయించినట్లు. ఓయసురనాథా! సంగరమొనర్చి జనశోణితసాగరమున పురలక్ష్మినిదోఁయ, సాహసించితివా? అతనిప్రభావమెట్టిదో యదార్థము తెలియక యిట్టియుద్ధపద్ధతికి తెగించితివి, ఆతడుదైవసత్వములేనివాడైన ఒక్కతూపున గెల్వవచ్చును. అటులగాదుసుమా! వెంటనే క్షితిసుతనిచ్చిరమ్ము. రఘుశేఖరు డెంతటివాడో తెలియును, తెంపరివై రఘూద్వహుడు దేవుడా? మానవుమాత్రుడంచు సాధించి వధింపనెంచితివి, అట్లుకూడదు. వానిసతిని తొలి దొల్త నొసంగిరమ్ము. నీసంపదజూపి నేదిరుగా జానకినిదెచ్చి నీకిచ్చెదనుయనుము. ఇపుడుమాత్రం ఆజిదలబెట్టకు సర్వము విషమించినదిసుమా! ఐహికరాజనీతియూ పరమార్థమునూ రెండునూ చెప్పితిని, వ్యామోహమువిడచి జానకిని భూపతికి వెంటనేయొసంగి పిమ్మట యుద్ధమందు రాముని గెల్చి జనకాత్మజను, రాజ్యమునుగొనుదువో, లేకవానిభజింతువో ఓదానవ వంశభూషణా యనెను. నిన్ను సేవించి యనిసుబూ నీవొసంగు నిష్కపటములందుకొని నెగడినాడను. నిజమును నిష్కపట ముగాబల్కితిని. గాన సత్యమునుగ్రహించి నీకు యనుకూల సరణిని జనుము.

శాస్త్రవేత్తవు, సర్వార్థసాధకుడవు, యుద్ధముల నారి తేరినయోధవరుడవు, నీవు ఆయుధజీవితంబెరుగుదువు. ఓదానవకులనాథా! యిదివ్యర్థమని నీవెరుంగుదువు, సాధ్యమయి నంతవరకూ భూపుండు సహానముపడలి అనికిజొరరాడు. సామ

మున కార్యములు జేయుటమేలు. ఢీబలంబున రిపులను సాధింప వచ్చును.

రావణుడు మాల్యవంతుని సలహాను త్రోసిపుచ్చి
—: దైత్యులతో సంప్రతించుట :—

అనినరావణుండువిని తలలపంకించి యిట్లనియెను. కాల మతిక్రమించినది. ఆనరనాథునితో సంధికిసమయమిదిగాదు. ఒకవేళ నేనుఅహంకారమువదలినా దనుజానీకముసమ్మతిం చునా? ఇంకాతర్కించుటవల్ల ఫలితమేమి? అనుచూ నొకిం చుకఖిన్నుడై మనమున పలువిధములదలచి పొంకబింకములు సన్నగిల్లగాజని నిజవీరవర్యులకు సర్వమెరిగించి దనుజులు పంద లా! రామునిజయింపజాలరా? కపులధాటికి మీరు యోహా టింపలేరా? అనినదైత్యులెల్లరూ, నాగ్రహించి, రోషమిగు రొత్తగా వైరులవధింతుమనిన మేఘనాథునిగనినంత నాతం డెల్లరులజూచి యిట్లనియెను.

మేఘనాథుడు తన పరాక్రమమునుదెల్పి
—: ధైర్యము జెప్పుట :—

అమోఘబాహుబలశౌర్యమున నరవానరులజయింప సమర్థుడెవ్వడని చింతించనేటికి? అసురసైన్యము తలంకునా? దైన్యముబొంది హైన్యముగొనక తెగించి, నన్నుయుద్ధమునకు బంపినవారినందరినితప్పక సంహరించెదననెను.

వెడలి యనేకబలవంతులబీకరమణచిన వీరసింహుడుం డగా చేవలేనిశునకము నీకడుపునజనించెననుకొంటివా? నిర్జ

రేంద్రుని యీనీకొడుకుజయించి లోకమందుగొప్పయశమును గాంచెనని కీర్తివినలేదా? ఇప్పుడయినా ఆకుమారునివాడి కనుగొనుము, గుండ్రంబైన నాధనస్సునుండి కోటానుకోట్లు శరములు వడిగావిడువగా నిప్పలువలేపోయి ధీరులైనకపులు సహింపలేక మనోవిభ్రాంతిజెంది, పారిపోవుదురు. ఓతండ్రీ! రావణా! పోరి జయించివత్తునా సంతాపమువలదనెను. అరిశిక్షా క్రమబాహువిక్రమదుర్వారులై సురలోకాంతకులై సర్వాంతకులు రక్షోవీరులు యీరీతినివానరసైన్యమును కోహటించె ననిన నాడెందమున సంతసించెదను. ఓదైత్యనాథా! ధైర్యమునువిడువకుడనెను. నావిక్రమపరాక్రమములుజూపి నరవానరుల దునుమాడి నీమన్ననలగనిన చాలదా? నాకీర్తి ప్రతిష్ఠలు తెలియగలవుతండ్రియనెను కపులసైన్యములతో దైత్యసైన్యముచే పోరించి సంహారింపజేతును. రామునిఆజిలో కనుగొని వారింతును. అమరులుభీతిల్లి నన్నుశ్లాఘించు రీతిని దైత్యనాయకులచే ఘోరయుద్ధ మొనర్ప జేతును. లంకలో దశదిశలూ వినబడునట్లు శంఖరావంబుపూరింతును. అనుచూ వచించుచుండగా చంద్రుడస్తమించెను. కాంతులు అడ్డుగందెను. ప్రాగ్దిశను అరుణకాంతిరహించగా తమంబు నశించెను. క్రమముగా నినుడుదయించెను. లోకులకు శుభమగునట్లు వెల్తురు ప్రకాశించెను. అసురభంజనుడైన మార్తాండుడువలె భానువంశసంభవుడు నిస్సందేహముగా రాక్షస సేననుగూల్చి ఆనందమెల్లడల బాదుకొల్ప, శక్రాదులు పొగ

డగా దైత్యులందరికి డెందములు తల్లడిల్లెను. ఇనకులేంద్రుని అభ్యుదయము దెల్పునట్లు ఇనుఁడుదయించెను, ఇనసుతు నాన తినిగని దోర్బలుడగు లక్ష్మణుడు శరాసనగా వాయునందనుడు అందరుకపిసైనికులమేల్కొల్పి నంతలో వైరులు సంచలించురీతిని, వానరులంతా లేచి సిద్ధపడిరి. అర్కునీ, అర్కనందనునీ అర్కకులునీ గని మ్రొక్కిదైత్యసంపర్కమపుడులేక యుండగా మర్కటసైన్యము దైత్యసైన్యమునెల్ల సంహరింతుమని యథారీతిని దార్కొనిరి. సదాగతిపుత్రుడు ఆనందించగా జే, శ్రీరామా! రఘురామాయని వీరవానరులు శిలలతోను వృక్షములతోను గజయూథములబోలు దానవులు మొత్తుచుండగా రావణాత్మజుడు హుంకరించి కపులను మర్ధించెను.

—: ఇంద్రజిత్తు యుద్ధమునకు విజృంభించుట. :—

వాని సాహంకారగర్జనము,శంఖారావమును మీరెను. వాని యుద్ధనైపుణ్యతను సమస్త సుర, నర, యక్షులు బలే యని మెచ్చుచుండ అమోఘగతిం దాల్చెను. ఆదేవేంద్రారి చెలంగి, వానరుల యుద్రేకంబువారించి, రోషావేశంబున రామలక్ష్మణులకు తన బాహువిక్రమము కన్పర్చుచూ, దైత్యులు మెచ్చుకొనుచుండ శస్త్రాస్త్రవిద్యానైపుణ్యమును జూపెను. వచ్చెను చూడుడంచు దానవులు మేఘనాథుని రణకౌశల్యమును జాటుకొనుచూ కపీంద్రసైన్యము చచ్చెననుచూ, శక్రుడు లల్లాడగా దైత్యసమూహము ప్రతాప

ములు చూపుచూ, దానవనాథునాత్మజుని మెచ్చిరి. అతి కాయుడు, ప్రహస్తుడు, త్రిశిరుడు, వ్యాఘ్రాసనుడు, ధూమ్రాక్షుడు, వజ్రదంష్ట్రుడు, రణోత్సాహముతో వెంట రాగా, రావణి శ్యందనారూఢుడై తిరిగియాజికి బయల్దేరెను. నాకలోకము దాకునట్టి తనరథధ్వజము, ధూమకేతువువలే కానరాగా తురగంబులు పరుగున ధూళి అర్కమండలము అద్దమువలే కాంతులను తగ్గించుచుండగా సఫలీకృతమనో రథంబు, స్వర్ణధరాధరభ్రాంతి గొలుపగా, నిరుపమాన రథవేగముయొక్క ధ్వని, ప్రళయకాళగర్జనలువలేదోపగా, అఖిలదానవసేనాసమావృత, భేరీవిరావంబులు మారుమ్రోగగా, అమోఘబలసంపన్నుండయిన మేఘనాథుండు అట్ట హాసమొనర్చుచూ సపరివారము తనవెంటరాగా సకలాస్త్ర శస్త్రసంచయముతో యుద్ధమునకు వెడలెను. ఎచ్చటికేగినా యీరణరుద్రుడు విడువడు, యీనిశాచరుడు ఒడఁబడడు, యెంతటివాడొచ్చినా హెచ్చి పరాక్రమించుచున్నాడు. అట్టిబలుడిపుడు మచ్చరికించి యాజికివచ్చినాడు యని వానరులంతా తల్లడిల్లిపోవుచుండిరి. ధీరచమూవినాశనుడు, అధిజ్యశరాశనుడు, నరాశనుడు, పరాక్రమించెనుయనివానరు లెల్ల భీతిల్లి, ఓసరిల్లి, బృందారకవైరి జలదంబురీతి హుంకరించి, టంకారమొనర్చుచు నిశితకాండములను క్రుమ్మరించ దొడంగెను. వానరవీరులంతా దానవసింహమునుగాంచి కంపింపగా మరుత్సూనుడు భీతిల్లవలదని వానరులమందలించి

కోపోద్దీప్తుండై అసురపుత్రుని దాకెను. అనుమానముడిగి, యుద్ధమునకు ఆరాముని రమ్మనుము. పలుకుల ములుకులు వినుమూ, ఒకింతకనుమూ నాయుద్ధనైపుణ్యము యనెను, అనుచు శరవర్షమును హనుమంతునిపై కురిపించుచు, అసురేంద్రసుతుండు, తనస్యందనమును అవలీలగా నడిపిస్తూ శ్రీరామచంద్రుని గనెను. ఏడీ రాముడుయనుచు నాతూపుల వేడిమికి యెందుండగలడో, ఆలక్ష్మణుడేడీ భీతిల్లి దాగి కొనెనా! హనుమంతుడా! యెక్కడున్నావురా? నీలుండెటు పోయెరా? నలుండు యేమైపోయెను? వానరనాథుండైన సుగ్రీవుడెచ్చట తలదాచుకున్నాడు? బల్లిదుండగు అంగదుండు పారిపోయూనా? నన్నెదిరింపగలవాడెవడో రమ్మను. నాశరవహ్నిచే వేచెదను. కౌసికుజన్నంబుకాపాడంజని ముదుసలియైనరక్కసిని పొంకమణచి, బలహీనులైన భూపాలుర సభలోన ప్రాతవిల్లొక్కటి వంచివిరచి, కపటియై యన్యోన్య కలహముకల్పించి, ఖరదూషణాదిరాక్షసులగూల్చి, పిలచి, ఆలంబున నిల్చి పోరజాలక, పొంచి వాలినిద్రుంచి పొంగి పొరలి, దైత్యవిధ్వంసియనెడి మిథ్యాయశంబు అఖిలదిక్కుల వ్యాపింపజేసుకొని మునులమెప్పులబడసిన పురుషవరుడేడీ? ఆరాము డిపు డెందున్నవాడు? రాడేమీ? అని విజృంభించుచుండ అనిలసుతుడు రిపువుని రాఘవునిలక్షోరీవిధమున అసురవర్యుని కెడుకుగా నగుగుడెంచి అట్టహాసముచేసి యిట్లు లనియెను,

—: హనుమంతుని యుద్ధప్రభావము :—

ఓరీ ఆతతాయీ! రావణి నన్ను తప్పించుకొనివచ్చి నావురా? నీకు విడిచి పుత్తునా? ఇపు డెచటికి వెడలగలవు? నిన్ను నీరథమునుబట్టి విసరిగొట్టినట్టి దిట్టను, వినుమా యని ఔరా! వీడేడీ! వాడేడీ యనుచు పేలుచుంటివి. నిన్నెవ్వరైన మెత్తురనుకొంటివా? నీశరసరాసనపాండిత్యసరణిజూపి, ఓరీ యాతుధానా! వీరునిరీతిగా మాట్లాడుమా యనుచు ఈతండే శ్రీరాముడు జ్ఞానచక్షులతో నీక్షించి ధ్యానించి సన్నుతించుము. ఈతండు లక్ష్మణుడుమహాపరాక్రమశాలియని భావించి, సద్గతిగొనుము. నేను రాఘవులసద్భక్తుండను, నే నెవ్వడనో యిదివరకేచూచితివి. ఒకింత నాశక్తింజూపెదను; తాళురాయనెను. నీతండ్రిగారబెట్టిన తమ్ముతలనాధునిదునిమిన తమ్మసురుగెలిచెను. ఖ్యాతినిపొందెను వినుమితడే రామ భద్రుడు. ఇపుడైనా తెల్సుకోఅనుచూ వచించి యుగ్రుండై బింకమునుచూచి, హుంకరించి మగతనముగలదేని రమ్మనిమల్ల చరచి, అసురనాధునిపైబడెను. జింకబెబ్బులినిగనిజంకక పై బడినట్లు దోచెనీవరుస, అనుచూ ఇంద్రజిత్తు వివిధసాయక ములుప్రయోగింప సైన్యనాయకులు శబాసనిరి. మనుజాస నుండు బాణాసనములు మార్చుకొనుచూ, శరంబులవిడచెను. ఇట్లు లక్షలువిడువగా హనుమంతుడు అల్లల్లాడెను. ఎచ్చోట చూచినా ఇంద్రారిబాణాగ్నికార్చిచ్చువలె యరాతిసైన్య మును, భస్మీభూతమొనర్పగా దానవవిక్రమము హెచ్చె

ననుచూ కీశనాథుండు నిశ్వాసమువిడువ రావణాదిదైత్యులు మిక్కిలికుతూహలమునపోరాడిరి. కనుంగొనుండీమనుజాసన వరుడు పుంఖానుపుంఖశరసంతతికి హన్మంతుడెట్లోర్చెనో అనుచూ వేల్పులు ఆశ్చర్యనిమగ్నులైరి. మధ్యందినమార్తాండునిమించు ననిలతనయుని లోకారాధ్యుని వీరాసాధ్యుని వధ్యునిగా దనుజవర్యుడు యెంచెను. వస్త్రములో పూతికలుబోలు శస్త్రాస్త్రములు మేనగాడినఅంత హన్మంతుడు పాకశాసనుడేసినవజ్రమునకు గరుడుడురీతిని నిర్లక్ష్య మొనర్చెను. మేఘనాధుండు, అమోఘగతినియేసిన శరవృష్టివరుసగాంచి కపివరుండు కొండవలే కదలకుండెను. అపుడు యిందాద్రి విసిగివేసారి వెల్లబారెను. వజ్రదంష్ట్రాదిదానవవ్యాఘ్రములు హనుమపైబడ ఆక్షణంబున అన్యకపివీరతతికి కాలాంతకుడై, బాణవర్షమునుకురిపించి. వరుసగావధించె కపిసైన్యమును కఠిన రాక్షసవీరకాలుడు నీలుడు బాణవృష్టికిజిక్కి పల్లటిల్లెను.

— వానరదానవ సంకులసమరము —

దానవగహనదవానలుండు నలుండు చెమ్మటలుం గ్రక్కి సొమ్మసిల్లెను. అమరసన్నుతయంగదుండు యంగలార్చెను. అత్యంతబలవంతుడు జాంబవంతుడు జంభారివైరిసంరంభమునుఓర్చెను. ఇతరవానరసైన్యంబు చతురుండనుచూ రావణిని యెదర్చజాలక ప్రస్తుతించిరి, అంతసుగ్రీవు డాగ్రహించి ప్రళయమార్తాండమండలుండయి జంభారివైరి రణసంరంభంబుఅణగింతునంచూ, సురనుతశుంభద్విక్రమరూఢిజూ

పించెను. బాణవితతిని తప్పించుకొనుటకుకుప్పించి రథమును తన్ను విరోధునినొప్పించి అమరేశునిమెప్పించి వేల్పులంతా పొగడునట్లొనర్చెను. రథివో అతిరథివో అని కపివిభుడు, రథ్యంబులసారథితో, నేలంగూల్చి రథమునుముక్కలగునట్లు దన్ని రావణియొక్క ధనస్సులు ముక్కలుగా జేసెను. రథికులను అనిలోనుతికెక్కినయధికులదారోకని రథమృగాధిపుడు మహారథినీనాయకులమనోరథంబుల వ్యర్థము జేసి రథ్యజరించెను. అంతమేఘనాధుడు భయంకరశూలముగు్రచ్చి భాస్వంతతనూజు నేలబడవైచి వేరొండురథంబెక్కి కాలాంతకుని వలే నరాంతకసురాంతకవీరులు హెచ్చరింపగా పంతము బూని ఒక్కమొగి వానరవీరులసంహారించిన కీడుదొలగించి సుగ్రీవునిబో్రచి అంగదనలనీలాదులనుసరింప వజ్రదంష్ట్రాది వీరులతోడ బోరాడ హనుమంతునకు తోడుపడెను.

హనుమదాదులు వజ్రదాంష్ట్రాదిదనుజసింహులను రంహాస్ఫూర్తిగాసంహరించి, మేఘనాధుని పైబడి రాముడు మెచ్చుచుండగా ఘోరయుద్ధముచేయదొడంగిరి. హెచ్చుయినవిక్రమముతో జవముతో బెక్కుతూపులనేసి విరోధులనేకులగూల్చి చెలంగితన్ను చంపగావచ్చిన జాంబవత్ప్రముఖవాయునందనాదివీరుల మోహారించి అచ్చుపడంగ అసురాధిపునందనుడు ఉగ్రుడై పోరెను. మిక్కిలిబలపరాక్రమమున బ్రహ్మాస్త్రముసంధించి, దుర్వారప్రక్రియవిక్రమించు హనుమంతునిబంధించి, విషమాస్త్రప్రయోగమున జాంబవత్ప్రముఖ

వీరులను భీతిల్లగాజేసి హుంకరించి వానరవీరులు భీతిల్లునట్లో నర్చెను. దనుజులు చెలరేగుటయూ తనసైన్యము యింద్రజిజ్జిత్ప్రతాపాగ్నికినింధనమయి క్షీణించుటయూ కనుగొని రామచంద్రుడు మరలాధనువును మిక్కిలికినుకచే గైకొనెను. రాముడు తనవిల్లెక్కిడి సమరోద్రేకప్రవాహిచే ధనుజవ్యాఘ్రమును సంహరింతునని దైత్యనాథునితమ్ముడు (విభీషణుడు) ఇట్లనియెను. నేనొకరహస్యమునుజెప్పెదనువినుడు యని స్వామి త్రినిబంపిన యీవీరునిసంహరింపగలడు గాన మీరుబాణము ఉపసంహరింపుడనినుడివెను. ఓయనఘా! ఎవరయితే పన్నెండువత్సరములు నిద్రాహారములువిడచి సత్యనిరూఢిని తగుబ్రహ్మచర్యమును యేధన్యుడు అసామాన్యుడై మునివృత్తిని వ్రతదీక్ష జేయునో యాపుణ్యాత్ముడే మేఘనాథుని సంగ్రామమునందు వధించుటకు సమర్థుడుసుమా;విచారించి కార్యమును జేయుడనెను.

వరతపస్సిద్ధిబడసిన బ్రాహ్మణుండు, ఏకపత్నీవ్రతుడు, లోకైకవీరుడు, అఖిలవరములగన్న యనఘుడితడు రావణుడు కాడుసుమా! రావణి వీడు బ్రహ్మసమానుడు అనెను. ఆలింపుము నామనవిని చాలింపుము. యిట్టికోప మీసందర్భమున నృపనీతిని పాలింపుము. తమ్మునిచే వైరికుమారుని కూలింపుమనెను. అనిన విభీషణునిగని యథార్థమును పల్కితివని రాముండుమెచ్చి యిట్లనియెను. విరోధి ఆకొనినవ్యాఘ్రమువలెనే తోచుచున్నాడు. వీనిని యీక్షణముననే బరి

మార్చి ఆపయిన్ని అనుజుండగు లక్ష్మణుని పంపెదననిన దనుజ వరుడు యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడాయెను. వీడు అక్షీణప్రతాప గరిమగలవాడు, అక్షౌహిణీశిక్షాదక్షుడు, వీని సమరోత్సేకము వారించిన లక్ష్మణుండు సమరవ్యాపార దక్షుండగును. ఇంద్ర జిత్తు అలఘుడు, అస్త్రకళావిశారదుడు, శౌర్యస్థయిర్య గాంభీర్య నిశ్చలుడు, కాలుని సమానుడు, ప్రళయపశ్యత్ఫా లుడు, చలమేపారగపోరి వైరులసాధించి బాధించు, యీబల భిద్వైరికి, సాటివీరుడు, యీబ్రహ్మండగోళంబున గలడా యనెను. అనఘా! యీబలునకు యింద్రజిత్తుయనుట ఒక గొప్పకాదు. ఒక్కడే జాంబవంతుని హనుమద్వానరముఖ్య వీరులను బాహాటంబుగా గెల్చెను. నేను వీనిబలమును తుది ముట్ట శోధించినగాని యీపట్టున నాతమ్ముని యుద్ధమునకు పంపజాలనుసుమా! వ్యామోహమున బలుకుచున్నానననెను. ఒక్కండే పెక్కురను యుక్కణంచి చెక్కుచెదరక బెదరక, చెనకకయున్నవీరుని మర్మమెరుంగ, బెక్కుగతుల శోధించ కుండ వీనిసాధించు టెట్లనెను. అమరేంద్రుని గెలచినమాట కేమిగాని, వీడుబలేబలాఢ్యుడు, అప్రతిహతసుప్రతాపమున ప్రస్తుతిజెందిన వీరవానర ప్రతతిని సంహరించెను.

—: శ్రీరామ యింద్రజిత్తుల యుద్ధము :—

ఏవిధముగానయినా యీవిరోధిబలగర్వ మణంపక తప్పదిపుడని రాముండనెను. అనిన విభీషణుండానతిన యిన

కులతిలకుండు శత్రువుని దరహాస చంద్రికాంతి తనకండ్లెదుట తాండవింప పరికించుటకై వెడలెను. జ్యావల్లీనినదంబు సర్వ దిక్కులకు వ్యాపింపగా కోదండవిద్యానైపుణ్యముజూపి రాఘవుండు అమోఘాస్త్రిత్రిచయముల గాచుకొండనుచూ దానవ వీరులారా కాచుకొండని విడిచెను. అపుడు దేవేంద్రారి చలించి దేహము కంపింపగా వ్యాకులంబొందెను. కరములు కదలెనో లేదో శరములు సవ్యాపస వ్యసరణని చెలగినవి. దురము, కరము, దుర్భరముగానున్నవని, అసురనాథుపుత్రుడు రామునిజూచి జింక యాకొన్నసింహము నెదుర్కొని దాకినట్లు, లంకకువచ్చి నీ లావుచేవలు చూపనెంచితివా? జంకక నిలచి నాబాణజాలమున కోర్వగలవా? ఓధరావరా! నీబోటి వీరులను పెక్కుర జయించితిరా, నీవనగానెంత యనెను. సంహారకార్యదీక్షచే చెలంగి, రక్షకులసింహంబుల దాకనెంచితివా? నాశరసంతతిచేతను నిన్నునేడు ద్రుంచివేతుననెను. అనుచూ తనశక్తికొలదీ పోరాడెగాక తారకబ్రహ్మనామ, కోదండరామ, విక్రమునిముందు శక్రజిద్విక్రమము దనుజులు విహ్వాలింపగా వికర్మంబయ్యెను. ఒకించుకైనా చలింపక బాణపరంపర నేయుచూ విజృంభించిన రామచంద్రుని యమేయమహాత్వమూ, బాహుసత్వమూజూచి భీతిల్లి ముఖాముఖి బోరిన కీడునూడునంచెంచి బలారివైరి కపటవృత్తికి జొచ్చెను.

మేఘనాథుడు కపటయుద్ధము జేయుట.

—: (మాయ యుద్ధము) :—

రోషము లేయుచూ, వికృతరూపమునుదాల్చి మనో వికారము దోపగ జేయుచూ, రక్తము గృమ్మరించుచూ వీపు తట్టుచూ, కొరవినిప్పుల రుప్పుచూ ఇంద్రజాలమునుజూపెను. తుదిఫలము శూన్యమయ్యెను (బలారివైరికి) శక్తికొలంది రక్తమాంసముల గృమ్మరింపగ జేసి కొంతసేపుమబ్బుచాటున డాగి తబ్బిబ్బులనుబెట్టి, కొండలదొర్లించి కొంతసేపు ప్రాణాంతకముగా బాణాయుధముల కురిపించి వెరపించి కొంతసేపు శాకినీ, ఢాకినీ, ఛండికా, భేతాళ ఘోరకృతులజూపి కొంత సేపులడలెడి పిడుగుచప్పుడులతోడ క్షోణికంపింపజేయుచూ, కొంతసేపు అసురమాయారణార్భటి లెసగ జేసి, అలసి వేసారి, అమరవైరి ఒకపాము గరుత్మంతుని తికమకలంబెట్టి తుదకు గతించినగతిని అసురవర్యుడు వికటించి సకలాంతర్యామిని యెరుగజాలక యణగెను. వేసారినవైరిపయిని వేసాయక సంచయమును రాముండు విడచెను. ఏసాయము నొందజాలక యింద్రజిత్తు మిక్కిలి భీతినిజెంది పారిపోయెను. అజుడూ, మహేశుడూ యవ్వనిమాయకు గిజగిజలాడుచుందురో పరి కించగా ఆదివిరాట్టుండెవడో తానిజంబరయలేక యవినీతికి జొచ్చెనుగాక. యెన్నండయినా అసురవీరుడు యెన్నిమాయ లను పన్నినా విజయము పొందగల్గునా? ధర్మమున్నచోటనే జయము నిశ్చయము. చండతరమార్తాండమండలము, శర కిరణసంచయంబున సురవిరోధి కపటకలుషిత మాయాంధ

కారంబణచి, అఖిలవానర పద్మంబు లలరజేసెను. సుర వైరి నిలువక పరువులెత్తెను. అర్కుండు అపరవారాశి నస్తమించెను. స్నానసంధ్యాద్యనుష్టాన సమయమనుచు మారుతాత్మజునికలసి రాముండువెడలెను. అప్పటివరకు రామునియందు నిర్లక్ష్యభావమొందియున్న యసురవరుడు రామునిగూర్చి యెవ్వడోయనుచు ఆత్మ పరిపరివిధముల నరసిజూడ సత్యమునుగ్రహించె. రాముడసాధ్యుడనుచు శివుడో, సుజనసన్నుత కేశవుడో, వరములగొని భువినిజన్మించిన వాసవుడో, మానవుడో, ఆదినారాయణుడో ఈరాఘవుడు యెంచిజూడ, ఎవడో మహానుభావుడు, జితేంద్రియుడు యెక్కడిమర్త్యమాత్రుడు? ఈరవికులసంభవుండు అఖిలరాక్షసకుల ధూమకేతువై అవని జలంగెను. మాజనకుండిది ఆరయజాలక మోసపోయెను. వాస్తవముగా వీడు దుర్జయుడు, అసాధ్యుడు దైత్యులకు అవధ్యుడు. ఔగాక వీడు దానవనాగాంతకుడౌనుగాక. నాకేమిభయము ఓగాత్యమువాటిల్లునా? బాగోగుల నరసి వీనిబలమున వధింతును. అని చని తనజనకుంగని ఓ జనకా కపిబలము సగము నశించెను. కనుగొనుము, రేపు మిగిలిన సగము అనపాయగతిని సంహరింతుననెను.

అరిలోకాంతకుడు దైత్యధ్వంసియైన రాఘవుడు యూహింపగా సంగ్రామంబున వానిజయింప యెవ్వనికయినా శక్యముకాదుకాన, వానితోపోరుటటుండ లక్ష్మణునితప్పక పరిమార్తును. అప్పుడు తమ్మునిపైని వ్యామోహమున రాముడు

ప్రాయోపవేశమొనర్చి అడుగును. ఒక్కొక్క దెబ్బకు యిరు వురు వానరులు నుక్కడంగి చచ్చినచాలదా, ఓ జనకా! రేపు చూడు నాప్రతాపము. ఆబ్రహ్మకయినా గుండెబ్రద్దలగును సుమా. లయకాలుడు కన్నువిప్పి నిప్పులరుప్పి యాజికివచ్చె ననుచూ వానరులెల్లరూతల్లడిల్లగా మచ్చుకైనా ఒక్కడి నైనా విడువక మాడిమసంగినమాడ్కి యెల్లరనూపచ్చడి జేసె దను అంత భానుండు అస్తమించెను. ఇంతవచింపనేల రేపు రిపులెల్లరూగతించగా ఒక్కింత నాప్రతాపమును గ్రహించ వచ్చునుయనిన మాల్యవంతుడు నీవంతటివాడవౌదువని అం దరిముందర మెచ్చెను. అంతట మహాప్రతాపశాలియైన కుమా రుని రావణుండుకని ఇట్లనియెను. నీవు లక్ష్మణుని జయింతువేని ఓతనయా! ఒక్కతూపున రాముని నేజయింతును. వేల్పులు అడలునట్లు విజయలక్ష్మిని గైకొందును. నీప్రతాపవహ్ని రేపు జూపుము పుత్రాయనెను. ఈరాత్రి విశ్రమింపుము. రేపు భుజవిక్రమమేపారగా పోరాడవచ్చును. ధీరుడవై విజయేంది రతో పరవీరుల పరిమార్చిరమ్మనెను. పగలంతా పోరాడియల సినవార గుటవలన యిరువాగులవారు అపుడు సేదదే రిరో లేదోకాని, ఒకకనురెప్పపాటుకాలమున సూర్యోద యంబు నొతవెను. ఇపుడు అమరేంద్రుని గెల్చిన మేఘ నాథుడు దప్పెటలు మోగ్రజేసి నిజధన్వమునుబట్టి లక్ష్మణుని తప్పక నేడు సంహరింతుసని వచించి ఓ దానవవీరులారా! మీగొప్ప జగంబున నిలుపుకొండు.

అని కనులెర్రజేసి ఆలము సేయుకాలమిదియనుచూ ఇనుండుద యించెను. దనుజోత్తములారా! మేల్కొనిరండుఅరాతికోటికి కాలముదాపరించినదని, ఒకజంఘాలునిచే చాటించగా కోలా హాలంబుకలిగెను. అక్షయబాహుబలంబున, నేడు వైరులశిక్షిం చెదనని, ఫాలాక్షునిచందమున ధూమ్రాక్షుడపుడు ఆహవము నకువచ్చెను. సామ్రాజ్యమర జయశ్రీ సామ్రాజ్యము బ్రో తుననుచూ సంరంభమున తామ్రాక్షుడుక్రోధ తామ్రాక్షుండై వచ్చెను. శిక్షించెదజలజాక్షుని రాక్షసకోటిని రక్షించెదను రణమునందనుచూ లక్ష్యపెట్టక వానరవీరులభక్షించెదననుచు వ్యాఘ్రసనుడువచ్చెను. అంత బలిముఖుండను రాక్షసుడు బలవంతుడెవ్వడాయని నాదోర్బలమును జూపించి కపివీరుల దునుమాడెదననుచూ, వచ్చెను. శరభాసురుండు వానరవీరు లంజంపిభక్షించెదననుచూ, శరభాసురుడై, చనుదెంచెను. ప్రహస్తుండను వీరదానవుండు అరిసైన్యమును ధ్వంసమొన ర్చెదనంచూవచ్చెను. యమునిమహిషివలెనుండు మహిషుం డు నన్నుమీరినమహిమాఢ్యుడెవండనుచూ, మహితజయశ్రీ మహిషీమణిని నేదెచ్చెదనని పలుకుచూ వచ్చెను. అంత, విక్రమవిజయస్తంభులు , ప్రఖ్యాతవీరసన్నుత రణసంభులు, కుంభనికుంభులు కుంభినికదలించుచూ వెడలిరి. సురాంతకుం డు కుంతమునుధరించి, కపులవధింపక, నాస్వాంతముశాంతింప దని, వేల్పులల్లాడగా యేతెంచెను. అతికాయుడు, దృఢకా

యుడు, మతియుతుడైన మహోదరుడు, మకరాక్షుడు త్వరితగతిని వాహనములపై నెక్కి క్షితికదలునట్లు సేనలతో వెడలిరి. మూఢుండై ధ్వజమెత్తెను. భండనమందు రాముండేపాటి ప్రౌఢుండోయని రూఢి తెలుసుకొనగా ప్రకంపనుండు రథారూఢుండై కనులెర్రబార బయల్వెడలెను. తంతం నాదము మారుమ్రోగగా, ధనుష్టంకారముం జేసి, వైకుంఠుడెవ్వడురా, రాముండెవ్వడురా ఘోరాహవక్రీడలో, దశకంఠుడు శుంఠుండనుకొని బలముఁజూపింపవచ్చెనా? కాలుని బోలి రావణుని ప్రతాప మెరుగక కాబోలు వచ్చెననుచూ కొందరుదైత్యనాయకులు, కొల్వగా మధ్యందినభానుమండల విధంబున భాసిలి నిశ్చలాత్ముడై క్రిందూమీదూ కానక సింహముజండాగాగల రథంబెక్కి, విలయాంతకుసివలే, రావణి బయల్వెడలెను. దానవనాధునానతిని త్రిశిరుండు ప్రతాపగతిని, సైన్యముముందరనిలచి, తొలుత నానావిధనిశితాయుధముల రణంబుననేయగా వానర్లందరూ వానిపైబడిపోరి అమోఘంబుగా గడిమీరి కపులు పైబడగా, దైత్యసేన తడబడుచూ తార్మారాయెను. పిమ్మట మేఘనాధుడు పుడమి గడగడవడంకగా, తనరథమును వడివడిగా నడిపించుచూ, యుద్ధమునజేరెను. శంఖారావమునకునూ, హయరింఖానినదంబునకునూ రిపులు చలింపగా పుంఖానుపుంఖముగా యమకంఖాణ, విషాణబాణకాండమును వదిలెను.

హనుమజ్జాంబవతాది కపివీరులు, మేఘనాథునితో
—: ఘోరయుద్ధమొనర్చుట :—

దనుజాటోపమణంతుమంచూ, సమరోత్సాహమునహనుమ జ్జాంబవతాద్యప్రముఖులు ధైర్యసాహసంబులతో జని, ఒక్కుమ్మడిని, వైరవీరవితతిని జక్కాడి బాహుబలములజూపుచూ రావణి రథంబును ఆవట్టున దాకిరి. ధూమ్రాక్షుడు ఉగ్రతామ్రా క్షుడై బలనందను నెదిర్చి నిలువరించెను. పరజలదప్రకంపను డకంపనుడు, అంగదునిదాకి, యాగ్రహించెను, శస్త్రాస్త్ర విద్యాప్రశస్త. ప్రహస్తుండు నీలునితోపోరు నిర్వహించెను. దృఢముష్టిని హతవైరిని కాయుండు, అతికాయుండు, అతి ధృతితో నితరుల నెదిర్చెను. త్రిశరుండు అసురవీరుల రేపి, పోరెను. అంగరక్షకుండైన మకరాక్షు డతులసేనతో మేఘ నాథుని చెంత నిలచెను, అంతకంతకూ రణమతిఘోర మా యెను. పిమ్మట దేవేంద్రారి ఉన్మత్తుండై నిటలాక్షునైనా ఓడింతును. ప్రళయకాలునిగతినిపోరాడవచ్చిన వైరిసింహ మును విజయలక్ష్మీనాథుండనైననేను, ఘోరాసావమున క్రీడిం చవచ్చితిని, ఆలక్ష్మణుడేడీ యనుచూ బాణముల విడచెను.

—: లక్ష్మణునితో యింద్రజిత్తు యుద్ధముచేయుట :—

ఔరా! దానవపుత్రా! వీరావేశమదప్రలాపములాడిన చెల్లునా! నేడు నీసమరవ్యాపార మేపాటిదో చూచెదను, రారా యనుచూ రామానుజుండు, ఉగ్రుడై శ్రీరాముని మొక్కి- యానతింగొని యుద్ధమునకు చనెను. ఉన్నత బాహుదండ

ముల ఉన్నతశరాసనంబు లోకోన్నతవీరకోటికి భయంబు కూర్చ విశాలవక్షమాసన్నజయేందిరాసతికి స్థానంబుగాగ. అమోఘసత్వసంపన్నత లక్ష్మణుండు ఆజిలో హిమవద్గిరివలే ఒప్పెను. సర్వజనసుతగాంభీర్యశౌర్యధైర్యసమన్వితుండగు లక్ష్మణుండు తనసుతునిపై దార్కొనినయంత దైత్యవిభుడు సాయుధయోధవరుల త్వరలోబంపెను. శిలలు, నఖమ్ములు వృక్షములు. శిఖరములు, భీకరాయుధములరీతిగా వీరవానరులు దానవులనుదాకి బలముజూప నంబునిధి వేరొండు అంబునిధినిదాకినటులదోచెను. పిడుగులంబోలు గుద్దులనడచి పొడిచి, కుత్తుకులంబట్టి పండ్లతో కొరికి వానరులు విజృంభించిరి. భండనమున జయజయధ్వాను లాక్రమించెను.

—: దానవవానరవీరుల సంకులయుద్ధము :—

సురలు భయసంభ్రమంబులజూచి మెచ్చిరి. ఉగ్ర దానవ వానరయోధుల ద్వంద్వయుద్ధంబు భయనమైప్రళయ కాలజలద గగనంబుసరణిదోచెను. హయభటోద్ధూతబలము కొనగ నివురుగప్పిన నిప్పులై వెలుగునట్టి రక్తపూరితవిస్ఫుల గర్తములందు, కోతులూ, రక్కసులూ పోరిపోరి, కూలబడిరి. దానవవిరోధి వ్యాఘ్రముగతిని, చనుదెంచి మదీయసోదరుం డేవిధిని జెనంగెనో, ఒకింతప్రమాదము సంభవించినచో, బోత్రితునని చేతనుధనువెక్కిడి,నిలచియుండగా రావణుండేగు దెంచి రఘురామునితో ఉగ్రుండై దార్కొనెను. అగ్రహావేశమున మహోగ్రగతిని రామరావణులొనరించు రణముకంటె

ఇంద్రజిల్లక్ష్మణుల ద్వంద్వసమరసరణి సురలకప్పుడు చూడ సొంపుగా కనబడెను.

—: మేఘనాథుడు లక్ష్మణుల ఘోరయుద్ధము :—

కన్నులనుండి క్రోధమహాగ్ని వెలుంగగా, భీకరానన బింబంబు కెంపుమీరగా, ఉభయ సేనానాయకులు మెచ్చు రీతిని, అన్యోన్యద్వేషులై ఇంద్రజిల్లక్ష్మణులు పెనంగజొచ్చి ధనుర్విద్యాప్రదర్శింపజొచ్చిరి. ఘనబాణక్షతరక్తధారలొలుకగా, గాయంబులు, పనిబిప్పించినమోదుకపూలువలె భాసిల్లగా ఉగ్రవలోకంబులు శూలులకంటె మున్నగాడం గగా, రావణి లక్ష్మణులు ఈర్ష్యాపేతులై పెనంగిరి, రోషించుచూ ఘోషించుచూ ద్వేషించుచూ, క్రోధజనితవికలోక్తుల దూషించుచు ధర్షించుచూ, బోరగా మతులు దోషించినవి. బలులకు తలమానికమగు బలవైరికి దిక్కులేదు బడవా! నీ తూపులకు నేనుజంకను తాటాకులచప్పుడుకు కుందేలెప్పుడైనా జడియునా? అనిఇంద్రవైరిఅత్యుగ్రశరము మొండువిడువలక్ష్మణుడు విరిచి నవ్వెను. శక్రవైరి ఒకశరమును సంధింపగా లక్ష్మణుం డు విరచెను. సత్తువలేనివాడో నర్చ చప్పుడు విని ఓటుపోవని కుందేలుమాటకేటుగాని, రాచవాని యమోఘనారాచమునకు శీఘ్రముగా దానవవ్యాఘ్రము చచ్చును కామినీలోలుడన్న ప్రఖ్యాతిగన్న, ఇంద్రనిజయింపరో, వేల్పు టింతులెల్ల, నేయువ్రణములవాసి నోప్పించి సిగ్గులేక చాటించుకొందువా, లోకమందు ఈవిధముగా ప్రేలెదవా.

సారసగర్భుని వరంబుల ప్రభావమున అనిలో నాబాణతతికోర్చి చావకుండా నిలువగలవా యనెను. ఎప్పుడో ఏచోటనో మహేంద్రుని గెలిచితినంచూ, ప్రజ్ఞలనిప్పుడు నాచోట చెప్పుకొనుచున్నావు. నీవు నేడు కాటికి కాళ్ళుచాచుకొని యున్నావు. నీతోయుద్ధము మాకు భయకారణమౌనా? నీ భయచ్ఛరాసనములు వ్రియ్యలుచేసి, నీప్రాణములు ద్రుంతును. సవ్యాపసవ్యముగా దివ్యాస్త్రనయమువిడచి నృపనందనుడు క్రవ్యాదు డాగ్రహింపగా సవ్యేష్టునిగూర్చి చేతిచాపమును విరుగగొట్టెను. ఎన్నియమోఘబాణములు సంధించినా ఇంచుకంతైన చలింపడు. ఇట్టివీరుని మహీస్థలి నెన్నడైనా చూడలేదు. వీడు శౌర్యసంపన్నుడు, వీని కనురెప్పపాటున గెల్చెదనంచూ మాయలనుబన్ని పరాక్రమించి అద్భుతంబుగా సురవైరి పరాక్రమించెను. ఆగక్కసినక్క సమరమున మెన్నిమాయలు పన్నినా చెక్కుచెదరక స్థిరముగా నృపవీరుడు విల్లెక్కుబెట్టి పెక్కుబాణములనేసి చెలంగగా వీడెక్కడి మర్త్యమాత్రుడనుచూ, యింద్రవైరి వినిశ్చితాత్ముడై బ్రహ్మయొసంగిన యేకవీరఘ్నిశక్తి మృడుని నిటలాంబకము బోలునట్టిదానిని వెంటనేదీసి సంధించి చావుమనుచూ లక్ష్మణునిపై గురిజూచి విడిచెనపుడు. చిచ్చువలెవచ్చి మంటలు గ్రక్కుచూ తేజరిల్లుశక్తికి జిక్కి తెలివితప్పి రుధిరంబుగ్రక్కి చచ్చినవిధముదోప రామానుజుండు అక్కటా మూర్ఛిల్లెను. నిజకులీనుండు రణంబున నిహతుడయ్యె. సమరకార్యంబు

వీక్షింపచాలుననుచూ కనికరించుచూ కర్మసాక్షి యంతట స్నానముజేయ పశ్చిమజలధి జొచ్చెను. జనకుని కులోద్భవుండని సచ్చరిత్రుడని సదాచారసంపన్నుడని, అచలితబ్రహ్మచర్యవ్రతుడని, యముడు రామానుజుని పజ్జకు చేరజాలడాయెను. మును శివభక్తుడైన మునిపుత్రునిదాకి ప్రశాంకితుండనైతిని. ఇపుడు బ్రహ్మదత్తంబగు దివ్యశరంబుచే గూర్చినట్టి యీయనఘుని రామభక్తవరుప్రాణములను గొనవచ్చుగాక. రాముడు ప్రదరంబున విడిచిపుచ్చునా యనుచు యముడు లక్ష్మణునిచేర జంకెను. సంగరరంగమందు సహజన్ముని మృతాంగమును గాంచి ఓతమ్ముడా! అంగభవారితుల్యుడా, అమరారియొనర్చిన కార్యమనుచూ, బాష్పతోయమున మునిగిన రామునిజూచి, వానరులుక్రుంగియూ, ధృతిని కోల్పోయియూ చావకుందురా? చూచెదరేమి, వానరులు చోద్యముగా గన్పట్టుచున్నదా? కాచుకొనుడు లక్ష్మణునికై వడి రాముండు రేపే మరణించును. సంకోచింపక యిపుడు రండు, కూలిన రాచపీనుగును దాచెదను. ప్రాణములు తొలంగునరకూ పురంబున నుంచెదను అనెను. హృదయమందునుండి వెడలిన రక్తమున స్నానమొనర్చి ఆ రుధిరంబుతో తిలకము దిద్ది, వానిమాంసఖండములు నా మిత్రులకిచ్చి, నీమెడనుద్రుంచి రక్తమును త్రాగెదను లక్ష్మణా యనెను. అని సౌమిత్రిని డాయబోయిన సురేంద్రారిని విలోకించి పావని యచ్చోటికి నేగుదెంచి —నిజనాధుని

పుత్రుని మేఘనాధుని మూర్ఛిల్లగతన్ని లక్ష్మణునిగొని యేగెను. ఆనపమానసుతుని వేగమునకు రాక్షసులు ఘోషించిరి. సంగరమున సౌమిత్రి చచ్చెననుచూ అసురనాయకు డెంతయో నలుపుచుండ చాలురా తాళురాయని జాంబవంతు డట్టహాసముగావించి ఇట్లనియెను. ఓరావణా, సౌమిత్రిమూర్ఛిల్లగా,సంతోషము జెందకు నీపుత్రునిదనుపాపండిత్యముజూచి, సంతసించెదవు, తాళుమింక నీచెంత నే యింద్రజిత్తుశిరమును లక్ష్మణుడు ద్రుంచనున్నాడు. అపుడు నీస్వాంతమేగతినుం డునోకదా ఇపుడు సంభాషింపుము. అని విజృంభించి దానవుల నిలపుత్రుని వెంబడింపకుండా విక్రమవలన దనుజవీరుల నరికట్టుతరుణంబరసి శీఘ్రముగా శ్రీరామచంద్రుని చెంత కేగెను.

మూర్ఛజెందిన లక్ష్మణునిజూచి శ్రీరాముండు

—: విలపించుట :—

వాయుసమానవేగముతో వచ్చిన వాయుసుతునీ మృతప్రాయుడుగానున్న తమ్మునిజూచి, అపారిదుఃఖమున మునిగి, కందోయి అశ్రులతో నింపి గకంపితుండై హాలక్ష్మణాయని, అసురారీ, కూలినాడవా ముని స్వప్నమా నిక్కమా ఆహా లక్ష్మణాయని మూర్ఛజెందిన రామునింగని, మోహభ్రాంతులై జాంబవంత హనుమంత సూర్యసుత అంగదాది ప్రముఖులు ఆహాయనుచు దుఃఖించిరి. మాధవుడు మాయామనుష్యవేషంబున ఏమనినటించెనో, తెలియదు. లక్ష్మణుండీల్గెనని యెంచి

లంకలో దానవవిభుమరణజయోత్సవమొనర్చి వీరులహ్వా నించి విందుజేసి మేఘనాథునినిందుసభయందు మెచ్చుకొనెను. మతిమంతుడగు విభీషణుఁడప్పుడు రామాయని మేల్కొల్పి, ధీరతతో జీవకళలొప్పు సుమిత్రానందనుని జూడుమా, క్షతగాత్రుండై యుద్ధరంగమున మూర్ఛబొందెను. గనుక ఊరకనేధృతిచెడి గతించెనేమోయని, యీరీతిదుఃఖింతువా? వినుడీ వానరులారా, సుస్థిరమతితో లక్ష్మణుని వీక్షింపుడు. తానపాయస్థితిలోనున్నవాడు వైద్యశ్రేష్ఠుండొక్కండు వచ్చి దివ్యౌషధమిచ్చిన శుభంబగును. శీఘ్రముగా యత్నమొనరింపదగును యనిన సుగ్రీవుండామోదించి ఉత్సాహియై వనచరసమూహమందు వ్రణవైద్యవరుండు సుషేణుండు యుండగా కనుగొననైతిననుచు, నలికంబు కరంబున మొత్తుకొనుచు, యాతనిబిలిపించి చెప్పగా అతండనిలాత్మజుని జూచి ఔషధమును వచించి, శీఘ్రముగా తెమ్మనినంతనే వాయుపుత్రుడు రాముని స్మరించుచూ శీఘ్రమున జనియెను.

వాయుపుత్రుడు సుషేణుని యాజ్ఞచే సంజీవిని
—: తెచ్చుటకై వెడలుట :—

అసురవిభుడు యీయుదంతమంతావిని, కాలనేమిని బిల్చి, యేలీలనైనా వాయుపుత్రునివంచించవలయుననిన, తలపంకించుచు కాలనేమిపలికె, ఓదైత్యనాథా! వాయుజుఁడు అలఘుండు; ఆతనిని మోసపుచ్చ శక్యమా? వ్యర్థప్రయత్నమున నేమిఫలముకల్గును? శ్రీరామచంద్రుండు మర్త్యుడా?

తుడ్రా? నాపలుకులాలించి సంధిచేసుకొనుము. వైరము వలదుసుమా!

కాలనేమి శ్రీరామునితో యుద్ధము వలదని
—: రావణునకు హితంబులు పల్కుట :—

శ్రీ రాముని జయింతునన్న భ్రమ, ఓ రావణా వేగమే త్యజించి, సంగ్రామమువదలి, నీలోనున్న మమకారము సంహరించి సీతామహిళాశిరోమణిని కన్నతల్లిగానెంచి నమస్కారములొనర్చి, సుశ్యామలకోమలాంగుని మహిమాఢ్యుని రాముని పాదములాశ్రయింపుమా! అక్రమమార్గమాతని నీవు జయింపజాలవు.

దోర్విక్రమశాలివంచూ నెల్లవానరవీరులజంపిన లాభమేమి? వినుము. రావణా! ఈప్రక్రియ కేవలమూ నిష్ఫలము. చక్కని రాజమార్గము రఘూద్వహుని చయ్యనగొలువుము. నీకు చాలా మేలగును. కామక్రోధమదంబున లోకమాతను, వ్యామోహాముచే తెస్తివి. నీవంశము ధ్వంస మొనర్పగల డాతడు. కులాంగనను జెరచిన క్షేమమగునా? శీఘ్రముగా సద్గుణారాముని, రాముని జనాభిరాముని మది నారాధించి సాధింపవచ్చు సుమా. పుడమిలో ఖ్యాతినిగన్న జ్ఞానివి. మోహాంధకారమున అకటా పడిపోతివి. నిద్రించు నటుల నటించు నిన్ను మేల్కొల్ప యత్నించుచుంటిని. నీ పాదసేవకుండు నౌటచే నీయాజ్ఞ తలందాల్తును. ధీజడిమను ధక్కి యదార్థమునుగ్రహించి యాజ్ఞాపింపుము. నీకార్య

మొనర్తు నిప్పట్టున యనెను. అనవిని కాలనేమినిగని నవ్వుచు దానవేశు డిట్లనియెను. నీవు నాకు పరమార్థ మెరిగించితివి. ఐనా యేమి చెయ్యను; వెనుదీయక నేనొసంగుయానతి నొదల దాల్పకుండు వేని నిన్నువధించుట తథ్యము. పెక్కులాడ కుము. నేను నిక్కము జెప్పితిననెను. అపుడు కాలనేమి వద నంబున చిన్నతనము దోపగా (రావణునిజూచి యీతనిచే జచ్చిన లాభములేదని శ్రీవరుండైన రాఘవుని భక్తుడా హనుమంతుడు వానికి జీవనమొసంగు టర్హమని చిత్తమందు దలంచి నవ్వుచూ ఇప్పుడేపోయి నీవానతిచ్చినట్లు కార్య మొనర్చి ఓ రాక్షసేంద్రా! తిరిగివత్తును.

కాలనేమి హనుమంతుని వంచించుటకై నొకగిరిచాటున —: ఋషివేషముతో నుండుట :—

హనుమంతుడనగ నాకెంత? ఆతని వధించుటనగ నాకెంత? చూడుమని లేచి యచ్చోటవాసెను. చనిచని యాత డొక గిరిచాయను నిర్జనమగా నరణ్యమునుంగని, నొకయాశ్రమముగట్టి ఋషీశ్వరవేషమూని పావనగతి నిశ్చలుడై జపం బొనర్చుచుండెను. అంతట యినుడు అపరాద్రికిం జనియెను. పక్షులెల్లెడలబారెను. వాటిగూండ్లకు పావని చెమ్మటలుగ్రక్కి సొమ్మసిల్లి క్షితీధరముపొంతగూర్చుండి, సేదదేరి నల్దిక్కు లాగని యీకాననమున పానమునకైనా సలిలము లభింప కుండునా యని మదినెంచి లేచి విపినాంతరసీమల సంచరించి పావనమునివేషధారియైన కాలనేమింగని సజ్జకునేగి నమస్క

రించి ఓ యనఘా! తృషాతురుండను, దయయుంచి యుద కము నొసంగుమనిన ఆతడు సంతోషించి కమండలంబియ్యగా కపీంద్రు డిట్లనియెను. ఓయనఘా! నీవిచ్చుసలిలమొక గుక్క కైనా చాలదు. చమటతో నామేను సొమ్మసిల్లెను. స్నాన మొనర్చి తనివితీర జలమును ద్రాగివత్తును. ఈవన సమీపం బున సరోవరము లేదాయనెను. ఒక్కమొగి నిట్టూర్పువిడచి తనకనుదమ్ములను విప్పి, హనుమనుజూచి ఇంచుకనవ్వి కొలను లేకేమియనుచూ, ఆకపటరాక్షసుండు కాలనేమి, భీమపరాక్రముండవు, కపిప్రవరుండవు, వాయుపుత్రా! నిన్నీమహిలో నెవ్వడైన జయింపగల్గునా? ఇది నిశ్చయము. సంగ్రామమున రాముండు రావణుని తప్పక జయించును. జ్ఞానదృష్టిని మేదినిలోజరిగెడు సర్వమును మేమెరుంగుదు మనెను. ఈపర్వతము దాటినచో సరోవరముగలదు. అచ్చట తృప్తిదీర స్నానమాచరింపవచ్చును. శీఘ్రముగారమ్ము. నిన్ను మహిమాధ్యుని జేతును. దివ్యతరమైన జ్ఞానోపదేశ మొనర్తును. అనవిని కపటమునికిమ్రొక్కి సరోవరము గను గొని యిప్పుడే చనుదెంతుననుచు శ్రీరాముని లోధ్యానించి వాయుతనూజుడు వెడలెను. ఆకుహనాముని చెప్పినట్లు మహీ ధరంబతిక్రమించి మధురఫలద్గూర్వహి నానావిధవృక్షాన్విత గహనాంతరసీమకు, కనురెప్పపాటుకాలమున వడివడిచనెను. సరసీరుహాసుప్రసన్నము, మధుకరనికరము, సరోవరము హను మకు, అతిమనోహరముగా కనపడెను. సన్మునిసన్నుతశాంత

రసనమానజలపూరమున ప్రసన్నమగుట, మధురమగు ఫలాదులచే నిండియున్న వృక్షసముదాయముతో నావృతమగుట సరోవరమందుగల మీనములకాశించి వేచియున్న బకముల ధ్యానమహితమగుట, ఇందిరాగృహామధుతుంది రేందిందిర ఝుంకారమధురవాక్యహితమగుట పరమపావనజీవనప్రదమటంచు ఒక్కపట్టున జెప్పనొప్పియూ అంతరంగంబు మకరాలయంబుగాగ, కొలను, కపటప్రవర్తనుని పొలుపుదెలుపగా, భళిరా, కన్నులపండువా యెగదరా, పద్మాకరముఅనుచు, శీతలవార్యంతరనిమగ్నుడై, హనుమంతుడు, యీదబోవగా మకరము వేపారగవచ్చి పట్టుకొనగా యాతడు లంఘించి దోర్బలముజూపి వధించెనంత, మునిశాపంబు అంతమొందెను. ఆమకరము పూర్వజన్మమహిమచే దివ్యశరీరమొప్పగా నెదురుగా నిల్చి కరములుమోడ్చి, ఓహనుమంతా, నాదురితంబు బాసెను. జగన్నుతసచ్చరితా, భక్తకమలమిత్రా, ఉదంతముచెప్పెదనువినుము, కాలనేమియునూ నేనునూ గంధర్వులము. దేవకాంతుని సభలోనిగాయకులము, దూర్వాసముని అత్యుగ్రుడై అచ్చోటికరుదెంచగా మేమాతనిని అపహసించినంత ఆతడు కోపించి శపించెను.

మకరము నిజరూపమున హనుమంతుని స్మరించి
—: ఉదంతంబంతయూ జెప్పుట :—

అంత భువినిట్లు జన్మించితిమి, అంతమేము వారిని వేడుకొనగా లాలించి కరుణించి యిట్లనియెను. త్రేతాంత

మున అవతరించు శ్రీరాముని రాయానతినిజను హనుమంతుని వలన మీశాపముంతరించును. ఆకారణమున హనుమంతా మే మిట్లయితిమి. మునులవాక్యములు కలనైనా కల్లలగునా? ఓపవమానసుతా! దనుజుడగు కాలనేమి దంభమునీందు్రడు వానిమాటలునమ్మి కాలముకడ్డ మొనర్పకు .ఎట్లయినా అరు ణోదయవేళకు రయంబున ద్రోణధరాధరమును గైకొని చనుదెమ్ము.లక్ష్మణునకు అవశ్యమూ శుభంబగును.

నీవు మందుడవా? ఓ మహాత్మా! పవమాన నందను డవు. పావనుండవు. నీవెంతైనా జయించి రాగలవని రఘు రాముడు నిన్నుబంపెను. నావందనముల గ్రహించుము. నేను దివంబున కేగుచున్నాను. ఓ వీరరాఘవశ్యందనా, భక్తచందనా, శ్రితావనజీవనా వాయునందనా యనుచూ విమానయానమున స్వర్గమున కేగినంతనే పవమానసుతుండు స్నానమాడి, తనివిదీరజలమునుతాగి కాలనేమిదలంచి శీఘ్రముగా వెడలెను. తన కపటవ్యాపారమును హనుమంతు డెరింగనేమోయని మానసమందనుమానించినవానిని, బకము వలె జపమొనర్చువానిని గనెను. తస్కరా! నమస్కార మిదిగో మస్కరివని విశ్వసించి మాకిచ్చుట శ్రేయస్కరు డవో, జ్ఞానకళాభాస్కరుడవో నాబహుమానముల గొమ్మా. అనుచూ ఒకహస్తమున వానిగళం బదిమిపట్టి గట్టిగానొక్కి గిజగిజతన్నుకొనగా వాలంబునగొట్టి నేలంగూలద్రోసి భళిరా! మునిచంద్రమాయుని పరిహసించి మానివలేనటించి

నన్నిందుమోసపుచ్చి అంతరాయముకల్పింప నరసినావా? ఉర్విలో నీవు ఉండెనేమి లేకున్న నేమి. కపట దానవస్వామీ ఓ కాలనేమీ యనవిని, ఓహనుమా! దనుజేంద్రుని యాన తిగొని ఈమునివేషముదాల్చి ఈవనమున జొచ్చితిని. కాని నీకున్నూ నాకున్నూ వైరమెందేని కలదా? అన్నా నిక్కము చెప్ప కేమి? దానవవాధుండు కొంత దేశమును నిన్నుచంపి నచో నాకిత్తుననిన లక్ష్యసెట్టక శ్రీమన్నారాయణుడైన రాముని భక్తుండవని నిన్నుమన్నించి శాంతించి యిచ్చట నుంటిని.

—: కాలనేమిని హనుమంతుడు పరిమార్చుట :—

కోపమునలదు హన్మంతా! యని అకస్మాత్తుగా హనుమపైబడి కూర్రుల్రదోయంగ సమకట్టిన కాలనేమిని లీల నొక కేలంబట్టి వేగమే నేలంగొట్టి చావుమనుచూ వాయుపు త్రుండు వానిని సంహరించెను, తడయంగారాదు. ద్రోణగిరి తావు కనుగొనుటెట్లు. ఎట్లయినా వడినేగి యోషధులగ్నే కొని రావలెనంచు వాయుపుత్రుడపుడు వాయువేగమున ద్రో ణమహీధరముచెంత కేగి విహరించి యోషధులనెల్ల గనుం గొని సంశయాత్ముండై వైద్యుడు సుషేణుండు గ్రహింప గలడుగానిఁ నేనోషధుల పరీక్షింపనోపననుచుఁ వాలముం జుట్టి సంజీవిపర్వతమును బలిమిని పెకలించి ఒక్క కేలను బట్టుకొనెను;

పావని రామచంద్రుని కటాక్షమున జగదేకబలాఢ్యుండగుటంజేసి సంజీవనగంబు పండువలె ఒకచేతనుబూని నదీనదంబులు గ్రామములు, వనములు నగంబులు పురంబులు దాటుచు అనిరుద్ధగతిని చనుదెంచుచుండగా చల్లని గాలివీచెను. నుడుసంతతి తేజము సన్నగిల్లెను, ప్రాగ్దిశాంగణము రాజిల్లెను. పశ్చిమమందు శశి వెలవెలబోవగా కైరవిణికమక్రమంబుగా చెన్నుదొరంగెను. అపుడు రామచంద్రుడు ఏటికనిలాత్మజుడింకనూరాడు?మార్గముడప్పెనా? దానవులు తారొకనిరా?మార్గమున ముప్పుఘటిల్లెనా?మము బ్రోచువారెవ్వరు? హనుమ యింకప్పుడువచ్చునో?సూర్యుడుదయించినచో సర్వప్రయత్నమూ వ్యర్థమగునుకదా? చంద్రుడస్తమింప చరమశైలమును జేరెను. బయట వెడలెనను సీత వాతపోతము ఇలపతంగకులము కలకలంబొనర్చెను.

వాయుపుత్రునిరాకకై రామ్ముండు విచారముతో
—: నిరీక్షించుట :—

ఆ కేసరిసుతుడు యింకరాడేమి? కోడికూసెనుకదా? వేకువజామున చంద్రునిబోలిన రాముని మొగము వెలవెలబోయెను. శరీరము చలువలుగ్రమ్మెను. హస్తనాడి మందగించెను. హృచ్చలనము సన్నగిల్లెను నిన్ను సంగరదేవత కప్పగించి నేనీభూస్థలిని మననెంచ ఓసహోదరా! లక్ష్మణా నీజననికేమనిచెప్పుదును? నీతొ కనిక్యమ చాకమున నేనిర్వేదమునుబొంది సర్వాయత్నమే ముజ్జగములంచు రాజ్యము

విసర్జించి దుష్కృత్యాసక్తులీదైత్యుల దునుమగా, కీడువాటి ల్లెను. ఓలక్ష్మణా! ప్రత్యాసన్నవిపత్తెరుంగగలడా ఫాలాక్షుడు! ఓసౌమిత్రీయని రామభద్రుడు లోకాతీతుడని లోకులుపలుకగా లోకకంటకులైన దైత్యులను నేనుపోకార్పగా తుదకీశోకాబ్ధిలోపడితిని. ఓలక్ష్మణా! సోదరా! నేటికి నీకును నాకును, ఋణముతీరెనని నిక్కముగాకదా? తల్లిని ధర్మపత్నిని హితశ్రితసంతతిబాసి రాముడే తల్లియు తండ్రియు హితుడు దైవమటంచుదలచి మాయుల్లము లుల్లసిల్లగా, మహోగ్రవనాంతరసీమలందు, మమ్మెల్లవిధములాగొలచి, ఓసహోదరా యీగతిబొందితివా? నన్నువిశ్వసించి వెంబడించి, అఖిలకష్టముల ననుభవించి, నేలకూలబడిన నిన్ను బ్రోవలేక, ఇంతివలే నేడ్చుచుంటిని. ఎవనిసహజన్మునివధించి నానో, ఆపాపమనుభవింపక నాకుతప్పునా? ఓషధులు హనుమ తేకుండెనేని మనకు సంఘాతమరణము తప్పదనెను.

—: తమ్మునికై రాముని విలాపము :—

అనుచూ తమ్మునితలనిమురుచూ కనుదోయిని బాష్పములగార్చుచూ తుదకు దనుజునకు నీకప్పగించితి. అనుజన్ముని అక్కటా యనుచు చలికి, వానకూ యెండకూ నీసౌఖ్యముగోరక యోర్చి యోర్చి మలమలమాడి భుజింపక కష్టమున్నుమాటయేదలంపక, యెల్లవేళలననుగొల్చి నాకొరకిప్పుడు అసువులుధారపోస్తివా? నే తెలియకయీగతిని జడుండనై విపదాంబుధిలో గూలితిని. తడ్బడకుండా వైరినెదిర్చి గెల్చెదవని విజయంబాసించి నా

ఏడిభుజముకూలినట్లు పగవారియెదుట కూలబడితివా తండ్రీ! లక్ష్మణా? తమ్ముడాలక్ష్మణా! దయయుంచిపలుకవా? నేడు నీ ప్రేమయెచటికేగెను? నేనపరాధమొనర్చితినా? లేక నాచి త్తమునుశోధింపవలెనంచూ, చూడవా? పరికింపవానన్ను? కరుణించి ఈశోకాగ్నినుండి నోదార్చువారలెవరు? వడిగా లేచి నన్నుకౌగిలింపకున్న పృథ్విపై నింక జీవముతోనుండ గలనా? ఇట్టిదురవస్థవాటిల్లునని మున్ను నేనెరిగియుండినఒక్క యువిదకై ఆలమునకు వార్థిదాటి యీకపిసేనతో వచ్చి యుందునా (లంకకు) తుదకుదుఃఖవార్థిలో మునిగిపోతిని. సతులు, సుతులు, హితులు, సంపదయు గతించి మగుడగల్గ వచ్చు మానవునకు నిక్కముగా నినుబోలుసోదరుఁడు యెన్ని జన్మములందైనా సంభవింపడు. ఓయిలక్ష్మణా ఎచ్చటనైన సుందరులబొందవచ్చును, నన్నుమెచ్చిన ఆప్తులను హితులను మేదినిలోజూడవచ్చును. నాముచ్చటదీర అన్నాయని పొం దికగొల్చుసహోదరుని నాయిచ్చకువచ్చువాని, నే జూడ గలనా?నిన్నుబాసినయెడల లక్ష్మణా? రెక్కలురాలినపక్షిచం దంబున నేను భువిలో నలవగలనా? వాడిదప్పినకరవాలము పగిది నిష్ప్రయోజనుండనై నెగడగలనా? తుండంబుపోయిన వేదండంబుపోలి బలహీనజీవినై బ్రతుకగలనా? మణినిగో ల్పోయిన సర్పంబుభంగి, తేజంబుదక్కి తిరుగగలనా! ఓతమ్ము డా! నిన్నుకోల్పోయి ధరణినెట్లుజీవింతు? ఈదుఃఖమేనెట్లు నోర్తు? ప్రాణములనిల్పు నాజగత్రాణపుత్రు డెప్పుడేతెం

చును? నాకింకెవ్వడుదిక్కు? జనకుడే రామచంద్రుడనియూ, జానకియే తల్లనియూ, మనమునవిశ్వసించి చనుమాయని నీ తల్లి సుమిత్రి గొప్పధైర్యముతో నన్ననుసరింప నిన్నుబంపెను! నేనునిన్ను చేతులారదనుజునిపాల్జేసితినికదా, నేను యింటికి యెటులనేగగలను? తోడబుట్టినవానిగోల్పోయి నేనుదుఃఖించుచున్నాను. నాతోడబోరుటకువచ్చినకపిసేనను, యేరీతిని కాపాడగలను? దానవులునన్ను దుర్బలునిగాభావింపరా? వాయుతనూజుడు ఓషధులతోరాడా నాసోదరుని ప్రాణంబుల నిలుపడా? కీర్తితనూయామానుషవర్తనుడూ ఆలికాకు వినుత పావనచరితుండు అర్తత్రాణపరాయణుడు అనుచూఆర్తింబడి, యేడ్చియేడ్చి అవనియందుపడియెను. అల్లదె చంద్రుడస్త్రాద్రి నస్తమించెను. ఇనుడు తూర్పునఉదయించుననువార్త తెల్లమగు చుండ హనుమ రాలేదింకయని కపులరచుచుండగా—

—* హనుమంతుడు ద్రోణాద్రిని దెచ్చుట *—

రయమున వాయుసహాయమున రామునిదివ్యశరంబనంగ అవ్యయగతినేగుదెంచి హస్తమందు సిలోచ్ఛయము బంతి వలెనే కానరాగా వాయుతనూజుడు, వానరులెల్ల జయజయ రామచంద్రాయని, ఉల్లసిల్లగా ముందరనిలచి, సన్నుతి చేయుచుండిరి లక్ష్మణునిప్రాణములునిలిపి శ్రీరాముని కపిసేనను ఉద్ధరింపగా ద్రోణధరాధరంబు కరములదాల్చి జగత్రాణ తనూజుడు వచ్చెనంచూ, భానుసుతుండు నుతించుచుండగా లోకకల్యాణగుణాభిరాముడు ఆరఘురాముకు త్రుటిలోమే ల్కొనెను. ద్రోణపర్వతముతోనున్న వాయుసుతునిగాంచి,

మూలికలుకనుగొన్న ముఖ్యకపివైద్యునిగాంచి ఓకపివరాయని హనుమను కౌగలించుకొని రాముడానందబాష్పవారాశి దోగెను. వైద్యుడు సుషేనుడు సౌవర్ణకరణి శల్యసంధాన కరణి, విశల్యకరణి, జీవికమృతముబోలుసంజీవకరణి యనెడు నాల్గుమూలికలనుగ్రహించి స్నానముజేసి అతులనిష్ఠాగరిష్ఠుడై విరించనునిదలంచి అభినుతించి అఖిలదేవతారాధనంబొనర్చి ఆవైద్యపుంగవుడు మూలికలంబూని అవయవంబులగల యలుగులనెల్ల విశల్యకరణిచే సడలజేసి, మేననెడనెడవిరిగిన యముకల సంధానకరణిచే జక్క—జేసి, మూర్ఛాగతినిజనిన ముఖకళలను సౌవర్ణకరణిచే సంఘటించి, అంతమొందగ నున్నప్రాణంబు సంజీవకరణిచే సంతరించి, తెలివితెప్పించి కన్నులదెరవజేసి, తృషనివారింపజలంబిచ్చినంత లేచి యెదురుగావిభీషణునిజూచి యింద్రజిత్తనిభ్రమించి సౌమిత్రితత్తర పడియెను. పిమ్మట దుముకబోయిన, రామచంద్రుడునవ్వి, తమ్ముడా యొకింతతాళుము తాళుమనుచూ ఆతడు మనవిభీషణుడుసుమాయని ఆగుమనుచూ కౌగిటంజేర్చగా లక్ష్మణుడు నిలచి మతిమాంద్యముదొలంగి అన్నమాటలు మన్నించి, నిశ్చంచలస్థితిని చిత్తంబునిల్వరించి గతమునుచింతించి శాంతింజెంది, అద్భుతకార్యంబొనరించితివని హనుమంతుని కౌగిటజేర్చి శాశ్వతకీర్తి గొనుమంచాశీర్వదించి శ్రీరామాజ్ఞను గొని కోదండపాణియై సౌమిత్రినిల్వగా సుషేణుండు ఇది సమరసమయముకాదని, కొంతతడవు విశ్రాంతిగొనిన, యిం

ద్రజిత్తుని నీవుజయింపగలవనెను. అనిన సౌమిత్రి నెమ్మన మునశాంతించి విశ్రమించెను. దనుజేశుండీయుదంతమునువిని సంగ్రామమునకు త్వరలో దానవవీరులనుబంపెను.

—రావణుండాగ్రహించి మరల యుద్ధమొనర్పసాగుట —

అమోఘువిక్రముజేప సహస్రసింహసంరంభులు సర్వ వీరప్రణుతాద్భుతభీకరానాంభులు కౌంభకర్ణులసురప్రభుపోషితదైత్యరాజ్యదక్షులు, సాహసంబున రఘురామునిగని దాకిరి, అంతటవిలయాంతకులోయన వచ్చినదైత్యులనుజూచి రాఘవుండు వెంటనే యుద్దరివీరులంజంపెను. అంతరావణుండాగ్రహించి, ఆజినెల్ల దానవుల బ్రోత్సహించి కపులనుదోర్గర్వమున నెదిరించెను. తొలివాయుపుత్రుడు ధూమ్రాక్షుని వధించి యమునింటకతిథిజేసెను, అంగదుండు ప్రకంపనుని, అనిలోపోరాడి ఫాలియజేసెను. వీరుండగునీలుండు ప్రసస్తుండగుప్రహస్తునిసంహరించెను, దృఢకాయుండగు, అతికాయుని యెదిర్చి మార్తాండసుతుడు మడియజేసెను. అనిలసుతుండు మకరాక్షమహోదరాదిదానవవీరులబోకార్చెను. ఇటుల ప్రఖ్యాతిగన్నవీరులంతమొందగా, అసురవిభుండు విలపింపసాగెను,

—♦ కుంభకర్ణుని నిద్రనుండి మేల్కొల్పి రప్పించుట ♦—

ఏడ్చిఏడ్చి కర్జంబేమని తలపోయుచు కుంభకర్ణుని తక్షణం మేల్కొల్పిన మేలగునని వెయ్యిమంది దానవబలవంతులను, దానవప్రభువు బంపెను. వెడలి దానవులెల్లరూ, వివిధగతుల కడుప్రయాసములంబడి

కడకు నెట్లో కుంభకర్ణుని బలిమినిమేల్కొల్పినంత ఆతడావు
లించుచూ లేచి వారినిజూచి బలిమిమైననన్ను మేల్కొలుప
వలసినంత యవసరము సంభవించెనా యని వెడలి ఓయసుర
నాథా! హరునికైనా కర్మానుభవంబు తప్పదిందురు.
అక్కటా! మనకు కాలమాసన్నమాయె. పిమ్మట రావణుండు
నయనములనీరు కారుచుండగా నిట్లనియెను. వానరులు మను
జులు కలసిమనలంకను ముట్టడించిరి. యేమనియెదను దైత్య
వీరవరుల నేకులు యుద్ధమునమడసిరి. నీవు అనుపమవిక్రమ
మున నరవానరలవధింపవలెను. అనిన విని కుంభకర్ణుండు,

కుంభకర్ణుడు రావణునకు రామునితో వైరము
—: వలదని బోధించుట :—

ఆమనుజులెవ్వరు? వారితోనీకు వైరమెందుకు సంప్రా
ప్తమయ్యె? అనిన వినుమని, సీతనుదెచ్చినదిమొదలు జరిగిన
యుదంతమంతా, సంగ్రహముగా, అసురనాథుండుపల్కగా
విని ఎంత పని జేసితివన్నా? రాముడెవ్వడని
తలంచితివో? ఇంకయేడ్చిన మరిలాభమేమి? అక్క
టా! నీయిల్లువల్లకాడౌను నేడు సీత యొకసామాన్యనాతియ
నుకొంటివా? ఆమెజగన్మాతసుమా. రాముండొకసామాన్య
మర్త్యుడనుకొంటివా? తాను పరబ్రహ్మమూర్తిసుమా. మో
హావశంబున మూర్ఖుండవై తల్లినిజెరబట్టి తెస్తివా? దనుజ
నాథా! ఆక్షేపణప్రతిభతో భాసిల్లిన విద్యారణ్యా! సర్వావనీ
శిఖాదక్షుండు సరోరుహాక్షుండు నగురాముని నరునిగాచింతిం

పనగునా? ఫాలాక్షుడెవ్వఁడు? రాముడెవ్వఁడు? మనసులోనా వంతయోచించిన మోక్షములభించునుకదా? మోహాంధకారంబునమునిగి చెడితివన్నాయని సర్వలోకైకమాత ఆభూజాతసీత, నలినభవునిగన్నతల్లి కాంతామతల్లి కరుణాలవల్లి యాశ్రితకల్పవల్లి మల్లిని ఉల్లిగానెంచితివా, మందమతివి? పొలతులుమరిలేరా? కామములమునుతొలగింప తుచ్ఛవాంఛతో, మహాపతివ్రతాతిలకమును బట్టినాడవుకదా? ఖలమూత్రవిసర్జనకై చెలగి జగత్పవిత్రములపిచనమున జొచ్చినట్లుచేసితివివినుము. సన్మార్గమునపడచువిబుధతతికి రాముండు కల్పవృక్షమువంటివాఁడు. అవనీతనూజ కామధేనువువంటిది. నీవీ సంగతి తెలుసుకొనలేక చెడితివన్నా మృడుఁడు సర్వకాల సర్వావస్థలయందూ వీరినువుర నేస్మరించుచుండును. తానుజడుడనుకొంటివా? ఆదినారాయణుడు రాముడైయవతరించెను. ఈరహస్యము నారదుడు నాకెరిగించెను. ఈయుదంతము నీకు నేనెరుగజేయదలచినంతనే పాఁడునిద్ర నన్నులముకొనియెను. అంబోధి నిరంతరమూ నీస్వాయత్తమందుండురీతి దుర్గంబుగట్టితివి. నృపతనూజులు, నిస్సహాయతను అరణ్యమందుండ విక్రమించి జయించవెడలినావు. నాలికితోడ్పడీ వానిసహాయమున వానరసైన్యమునపొందినావా? సుగ్రీవుడా రాజసుతులగూడకయుండునటుల మిత్రభేదంబుఅయినా చేసితివా? మానవుడని దాశరథినితలచినపుడు పురుషకారంబు చేయపూనుకొనక తంత్రపరతంత్రుడవుగాక తగినరీతినివ్యవ

హరింపక ఓయసురనాథా చెడిపోతివిసుమా, శూర్పణఖచెప్పి నపుడే నృపకుమారులబట్టిబంధింపక దొంగవలె నంగనను దెచ్చి బుద్ధిగోల్పోతివి, వ్యామోహవశమున చెడితివి. పరువు పోగొట్టుకొని ధర్మమునువిడనాడి, దురాచారముం జేసి పరమార్థంబు నిరర్థకంబొనర్చి నీవంశముధ్వంసమగునట్లు పతివ్రతనుహరించి. ఏమనుభవింపజూచితివి? నీవొనర్చినకార్యము నిష్ఫలము యగుటయేగాక, అపయశమును చేకూర్చెను. అంతతోబోక వంశమంతరింపును. ఓయధిపా రాముడెవడను కొనుచుంటివి, కారణజన్ముడనియూ, త్రిజగన్నుతుడనియూ యెరుగక సామాన్యమానవుడని గుణధాముండైన రాముని యేవగించి నిష్కారణమైనమూని ఒకకాంతనుగూర్చి యవివేకివైతివి. ఈనూరకాకర్మస్థితికి నీమానసమెట్లుసమ్మతించెనో? భూతలమందు వానరునిపోలికదోచిన యీశ్వరాంశ సంభూతుండా వాయునందనుడు దుర్బలుడైన విశ్వసంధాతకు తండ్రి ఆరాముడు త్రిగుణధాముడు మర్త్యుడయినంతమాత్రాన కామాతురుడా? అధర్మపరుడా? దురాత్ముడా? బ్రహ్మనుభజించి ఫాలాక్షుని బస్తుతించి బలుండనియెంచి, వేల్పులగెలిచినంతనే అధర్మపరుడైతివా? ఏకైక[illegible] పరమాత్మస్వరూపుడైన శ్రీరాముడు అల్పుడగునా? గతజలసేతు బంధనము కార్యములకొనసాగజేయునా? గతమునుదలచి వ్యర్థముగానేడ్వనేల? దైవాజ్ఞప్రేరితమని యెరుగుదును, పర్యవసానము సర్వనాశనమేను అయినను నీయాజ్ఞనుశిరసా

వహించకతప్పదు కాన అతిధైర్యముతో బోరజొచ్చెదను, జయమువచ్చుటయో లేక చచ్చుటయో నిజము. రాముని గాంచి భక్తితో ప్రస్తుతించి వానినెదిరించి నిల్చిపరాక్రమించి రామునకు నాప్రాణములనర్పణంబని రక్తధారలతో విడిచెదనురాక్షసేంద్రా యనెను.

—: శ్రీరామకుంభకర్ణుల యుద్ధము :—

ఇదే నీకునాకు తుదిచూపు. దుఃఖింపకు. ఎంతపరాక్రమశాలివైనా రామునియెదిరించితీరెదననెను, అనుచూ అన్నను కవుగిటచేర్చి నిలచి వలవలయేడ్చి కన్నీరువిడచి నేనొక్కడనేపోరాడనేగుదుననుచూ హుంకరించి, పలువురు చూడగా పదిబానలకల్లుద్రావి, ఆపయిని రెండుబళ్ళమాంసమునుమెక్కి త్రేన్చి దానవవీరులంగని, సమరమునకెవ్వరూ రావలదని వక్కాణించి కరవాలంబుబట్టి రావణునితో నిట్లనెను. ఏపనినైనా తన్నుదలచినవానికి మోక్షమిత్తునని ధరనుబుట్టి యారాముని భగవంతుని జగదీశుని మోహరింపజనెద నిప్పుడే. నరహరివై మున నరభుక్కుల జంపినట్టి ఆనారాయణుని నరవరుని యెదిరింపగా సమరమునకిప్పుడేపోయెదను. విజయలక్ష్మినిబడసి వేగమేవత్తుననుచూ, పీసమైనా విశ్వసింపవలదు శ్రీరామునీ త్రిగుణధాముని నెదిర్చి మోక్షలక్ష్మిని బడయబోవుచుంటినని మాత్రము విశ్వసింపుడు. అని కనుదోయి, అకాలజనితసంధ్యాకాలముబోలి, ఆననమొక్కమ్మడి జేవురింపగా, కపులనుదర్శించుచూ, సింహగర్జనమొనర్చుచూ,

బాహువులనాస్ఫాలించుచూ బోరుచుండగా దిక్కులసంచలింప సంగ్రామభేరీధ్వనులు దిక్కులు మొరసెను. విలయము దాపరించెనని వేల్పులుభీతిల్లగా ఒకచోనిలువక కాటుకకొండవలే నడుచుచూ నిశ్చలధృతి నేగుదెంచిన దనుజప్రభుసోదరుని వానరులుగాంచి తొలగిపోవుచుండగా దాశరథులు కని మదిసంచలించుచూ, నిబ్బరమైన రజనీచరవర్యుడు కుంభకర్ణుని, వేటగానినిగని గొబ్బునగవియు పెద్దపులినబోలిన వానిని రాముడుకాంచి అబ్బురంబంది, భయమునునటించి ఒకించుక తబ్బిబ్బునచూచుచుండగా, విభీషణుడు అన్నయగు కుంభకర్ణునిజేరి యిట్లనెను.'అన్నా, నేను విభీషణుడను; నిరాదృతసోదరుడను. సభామధ్యమున దనుజవిభుండు నాగుండెలపైతన్నగా శ్రీరామునాశ్రయించితిని, కనుగొనుమా నీ సహోదరుండనైన నన్నాదరింపుమా. యనిన కుంభకర్ణుడు విని తమ్ముని కౌగిటంజేర్చి యిట్లనియెను. తమ్ముడా! రామభద్రునిపదంబులగొల్చి ధన్యుండవైతివి. నిక్కముగా నిన్నుబోలు జగన్నుతుం డెందునూలేడు. దైత్యరాజ్యపరిపాలనకీవే యర్హుడవు. జ్యేష్ఠసోదరుడు, ఇపుడు చావకతప్పదు. శాశ్వతముగా భూమియందుండగా భూమియందుండగల దైత్యుడవు నీవొక్కండవే అసదృశవీరపుంగవుడనంచు జెలంగుట కెల్లవేళలా చెల్లునా? రాముడూ, జనకపుత్రీ! మానవమాత్రులని యెంచి దుష్పథమునజని అన్న నిక్కమెరుగండాయె సన్నిహితంబైనవిపత్తు నెరుంగశక్యమా? ఇనకులవర్యునిగెల్చి విజ

యేందిరను బొందనిశ్చయించి, నేననికిరాలేదు. దనుజాంత కుండైన రాముని నెదిర్చి మోక్షవనితను పరిగ్రహింపవచ్చి తిని. నిన్నిచ్చటగని చాలామెచ్చితిని. ఓవిభీషణా! వినుము. అరివిభీషణా దానవవంశభూషణాయనెను. రాక్షసులనువధించురఘురాముని యెదిరించవచ్చినాడను. నాపక్షము శత్రుపక్షమనిభావింపకుండా పద్మాక్షుని, రామభద్రుని మహామాధ్యునిగొల్చుచుండు ఓవంశపావనా, తమ్ముడా నేను మోక్షపదాభిలాషినై పోరగవచ్చినాడను. అనినవిని యన్నకుమ్రొక్కి ఆక్షణమున నే ఇనకులునిజేరి కుంభకర్ణుడిట్లనియెను. అనఘా! నీతోపోరాడనరుగుదెంచినాతడే కుంభకర్ణుడు; నా సహోదరుండు సమరసమవర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి. శత్రుహారరంహుడు భీకరసమరసింహుడు. రౌద్రరసపూర్ణుడు ఆ కుంభకర్ణునిగాంచి, కాలునిజీరికింగొనడు. కాలగళుని త్రుటిలోజయింపగాజాలిన వీరపుంగవుడు అసాధ్యుడు వైరిమూషికబిడాలమువలె చనుదెంచెను. వీనితో ఆలమందె వరైనా ఓర్చి నిల్వగలడా? కపికోటి వీనిపైగవిసిన, వ్యాఘ్రమును గవసిన యీగలచందంబగును. శరపరంపరలు వీనిపైబడునట్లయిన, కొండపైనివర్షపుచినుకులుపడినచందంబగును. పిడుగులు వీనిపైబడునట్లయిన గోరుపై వేసినబెడ్డలుచందమగును. విలయాగ్ని వీనిపైని జెలగినచో సూర్యునిపైని అలముకొన్న మేఘముచందమగును. పవరమునయీ మహాబాహుబారినుండి తప్పించుకొని బ్రతుకతరమా ధాతకైన. వానిదీర్ఘబాహువుల

నడుమ సైన్యమంతా నాశనముకాగలదు. అని తలపోయు చుండగా అహంకృతితో హుంకరించి అనిమిషులెల్ల భీతిల్లి నట్లు, మహాప్రళయముభంగి గర్జించి కపిసైన్యముపై బడినట్టి కుంభకర్ణునిగని మండిపడి, రోషకషాయితనేత్రుడై హనుమ కుప్పించి దనుజుని తనువునపొడిచి నేలకుద్రోసినంత నిరుప మానరౌద్రమున రాక్షసుండు హనుమనువాలముంబట్టి నేలం గొట్టెను.

వానరపుంగవులను మూర్ఛిలగజేసి, గదిమి, నలనీలు లను బట్టియదిమి నొక్కి ఆగ్రహమునవచ్చినవాలితమ్ముని నెదిర్చి ద్వంద్వయుద్ధమొనర్చి, సుగ్రీవా విన్నావా. ఉగ్రుం డై మున్ను నీసహోదరుడట మాయన్నను సముద్రములో నాగ్రహమున త్రోసెననెదరు. అట్టహాసముగావించి యత నినిబట్టి సమరమునబడి చావుమనుచూ, విసరినంతనే హనుమం తుడు వేగబట్టి అంగదునితోడ బైకొనెనసురవరుని పైకొని ఉగ్రుండై పిడుగువలే గుద్దగా యాదనుజవీరుడొకింత సొమ్మ సిల్లి ముల్లోకముమెచ్చగా తగినబలవంతుడవేయనుచూ లేచి, వాయుజునితోఢీకొని కాచుకొమ్మని తనముగంటిమిని, ఏపు మీరజూపెను. అత్తరి దైత్యసింహమునుదాకి ఓరీపాపాత్ముడా తాళుతాళుమని సుగ్రీవుడుగర్జించుచూ కోపాటోపంబున, ఒక్కమొగి, ముక్కునుచెవులనుద్రుంచి నీయాటలిక సాగ నియ్యనని ధైర్యస్థైర్యశౌర్యంబుల ప్రకటించగా దైత్యుడు వీరత్వమునుజూపుచూ, దెబ్బకు నిర్వ్యరుకపినాయకుల బడ

ద్రోయుచూ, భయమునువీడి, ఆశ్చర్యగతిచెలంగెను. అంతటజాంబవంతుడత్యాగ్రహమున దనుజవీరునిపై బడీరక్తధార లొలుక, వజ్రసమానమైనగోళ్లతో వ్రక్కలించి, కాయమంతాగాయముగానొనర్చెను. ఇట్లు సవమనముజేయ దానవ మదగజము, జాంబవంతుని యేకహస్తమునబట్టి యొడలు మర్దించి, పిడికిలబొడిచి, యడచి, వృద్ధభల్లూకమాయనుచు నీసడించి భల్లూకమువధించగలడా? నేను ముల్లోకముల జయించినపోటరి నేటిసురలతీరును పుడమిలో కాలముగడపిన ముసలివీవు. పోడవవచ్చిన పోటకాడునైన నేనుజంకుదునా? అనిన జాంబవంతుకు అహంకరించి అమరాదిబింకమణగగా జాంబవంతుడు దానవునినేలద్రోసి వెంటనేపోరాడి, యుక్కడంచి ముసలివనికేలుజేసిన అసురవీరా ఓమందమతి, యిపుడేమందువోయి? ముసలివాడనని పిలుచుచుంటివి. ఓజగదేక బలాఢ్యా! నాముసలితనముచూడుమనుచు, ఒకపెద్దవృక్షమును తెచ్చి ఒకఊపున విసరగా ఆదనుజవీరుడు చయ్యనబట్టి దోర్బలంబెసగ వానరుల నెల్లడ ఉగ్రుడై దానితోచావమోదెను. పరికింపగా పులినిదాకిసరేచులవలె యిరుపక్కలావానరులొక్కుమ్మడిని మారొ్కనజలంగి నానావిధములబోరుచు, రాక్షసనాథుసోదరుడు రిపుసేనమధ్యను, సాగరమందు, మంథాచలప్రక్రియను వదలెను. ఎల్లవానరవీరుల యేపణంచి, జనపదంబులమారి మసంగినట్లు మూడువంతులసైన్యము అసురవీరుడు కాపుగాజేసెను. భయదసంగ్రామరంగమునను వీర

వానరకిరీటకోటిభీకరమణచి, కసిదీరగసిమసంగి కుంభకర్ణతిమింగలము మెసగెను. బాహుబలమున దనుజుడు వైరులసంహారింపనుత్సాహముతో దనుజసైన్యము రావణుని దోర్బలముచే ఆహవంబునజొచ్చి వివిధాయుధనైపుణ్యమునుజూపి వైరుల వధించెను. రఘూద్వహుడాగ్రహింపగా జన్యమునందు కపిసైన్యముభీతిలి ధైర్యశూన్యులై దైన్యముబొందగా దాశరథి సౌజన్యమువిడచి కనులెర్రజేసి దైత్యనాథునితమ్ముని కసిమసంగదలంచి వెరచరిచి వెన్నుజూపిన వీరులారా! ఇంతవరకు దనుజులయేపణంచి ఇప్పుడు జంకనేటికి? నిస్సంశయముగా దనుజసింహుని కుంభకర్ణునివధింతును. అని వెనుజూపినవీరుల ననిశ్శేయగ హెచ్చరించి యర్కతనూజుని హనుమంతుని జాంబవంతుని దనుజులనెదిరింపహెచ్చరించి తరిగాంచుచూ దుర్జయుండు కుంభకర్ణుడు దోర్బలమునెల్లర నణంచెను. ఉల్లమున తల్లడిల్లెను. ఆలసింపతగదింకయనుచూ ఆక్షణముననే సమరభీముడు రాముడు సంభ్రమమున కోదండమునుతీసి దానవమదగజమునుగని, శరములువిడువగా, తనబాహువొకటి విరిగిపడెను. వేల్పులుపరమానందమొందిరి. తనదోర్దండమును ద్రుంచి అనుపమానచండకోదండపాండిత్యసరణిజూపిన రామభద్రుని సమరసమరంభమునుగని, కుంభకర్ణుడుకొండాడి ఒకకరమునవైరుల నుక్కడించి నిన్నుమెప్పింతునిపుడు; ఓసీరజాతా! ధరణిలో నన్ను సంహారింపదలచి మానవాకృతిదాల్చితివా శ్రీనివాసా! ఓరామచంద్రా! నీకొరకే అనికి నేనరు

దెంచితిని. ముల్లోకముల జయించిన బలుడు నేను కపికోటినివధింపజాలనా? ఏకకరంబుతోనిపుడు రిపులనెల్లర సంహరింతును. రా రా కమలామనోహరా! శరపరికరంబుల గృమ్మరింపుమా అనుచూ కొండపైనుండిజారు శలయేరువలెరక్తము ఒకప్రక్క ప్రవహింప, రాక్షసవీరుడు త్రిలోక బలుడు భండనంబున రుద్రుడై తాండవించెను. భండనభీముడగుచు భువిప్రస్తుతికెక్కిన రామచంద్రుకోదండవిముక్త చండ శరతండమునగైకొని మ్రింగి, దానవాఖండునిసోదరుడు మహోగ్రదీర్ఘదోర్దండమమోఘమైన యమదండమువలె వైరుల వధింపసాగెను. అగ్రహమున రాముడర్ధచంద్రబాణమున రెండవబాహుదండమునుద్రుంచెను. అంతట కుంభకర్ణుడత్యద్భుతముగా, నిలచె. శాఖావిహీనావనీజమట్లు ఆక్షణాన పుండరీకదళనయనుండు దనుజభీకరదివ్యాస్త్రమున కుంభకర్ణుని గళము వర్ణనాతీతముగాద్రుంచెను. అమరులు విరులవాన కురిపించిరి. మొండెమవతలబడులోపున మొండెమివతలకపులపై బడి అనేకమందికపులు, నలిగిచనిపోయిరి. సమసినకపుల లెక్కింపశక్యముకాకుండెను. చచ్చిసాధించె దైత్యుడు శాత్రవులను కుండలాలంకృతుడైన కుంభకర్ణవదనమండలమంత రావణునిచెంత అద్రిశృంగమట్లు, రాఘవునిదివ్యాస్త్రనిహతి నేలదొరకెను.

—: కుంభకర్ణునిమృతికై రావణుండు వగచుట :—

చచ్చినకుంభకర్ణునిగాంచి, తమ్ముడాయని రావణుడెంతయేడ్చెనో మనకొచ్చిరానిమాటలతో శబాసనునట్లు

వచింపనౌనా? రాలచ్చిత్యజించినా గెలుపులచ్చివరించెను. ఎల్లరంజూచి రావణుడు యేష్చుచుండెను. అసురవీరుల యుత్సాహమంతరించెను. వీర వానరోద్రేకము మేరమీరెను. యుద్ధమునరామునికి శ్రిద్ధహెచ్చెను. క్షమహీనంబైనతన తూణము జయలక్ష్మీసమానశాఙ్గముగొని అవ్యయుడు శ్రీరాముడు అఖిలరాక్షసకోటులను రయమున వధించెను. పవన వేగమున బాణసమూహము పసరమందు నల్దిక్కులా గ్రమ్ముకొనగా మాపాపిణముతేగతి నిల్చునో శివశివాయనుచూ దనుజసేన కలగి తొలంగి యీవీర రాఘవుడు మర్త్యుడా ప్రళయకాలుడని నుతించిరి త్తరిని రెక్కలుగలబాణములు రివ్వున వచ్చిపైనిబడినంత రక్కసులు రక్తమునుగ్రక్కుచూ సొమ్మసిల్లగా వారి డొక్కలువ్రక్కలై శిరములు భువినిదుల్లెను. వేల్పులెల్లరూ రఘురాముని మ్రొక్కి నుతించిరా జానకీవరుని.

—; శ్రీరాముని జయమునకు దేవతలు సంతసించుట :—

జయజయరామచంద్రా యని వెంటనే నారదుడు గంతులువేసుకొనిపాడెను. నిర్భయమున దేవతలు కుసుమమాలలుజల్లి నుతింపగా దుందుభులుమ్రోగెను. భువింగల రాక్షసులెల్లరూతల్లడిల్లి అవ్యయుడగు రామచంద్రునిమహిమాతిశయము నుతింపసాగిరి. వైరులయిననూ దైత్యులకు రాముడు తనచేతిలోజచ్చినవారికి కైవల్యమొసగెను. సచ్చరితుడుఅజాతశత్రుడు ఆదినారాయణుడు రాముడుయనిమృదుం డుసతతంబూవినుతించుచుండుగాని రావణుడు జడుడు వినుడు

సూర్యుడస్తమించెను. శౌర్యాగ్ని చల్లారెను. రణస్థలము నుండి రాఘవుడు వెడలెను. బ్రతికియున్నచాలు, బలుసాకు తినవచ్చుననుచూ అసురులు తిరోగమించిరి. ఓ యినకుల వర్ధనా, నరవరేంద్రా, జనార్దనా, దైత్యమర్దనా! అనుపమ వీరసన్నుత మహామహిమాఢ్యుడా! ఒక చాపమున దైత్యసింహ మన కుంభకర్ణుని కూల్చిన వీరసింహా, నిన్ను దనుజులు మీార జాలుదురా? దాత యెన్నివరంబులు వారికిచ్చినా నీయెదుట నిలువగలరా? కుంభకర్ణుని వధించిన సద్గుణారామ, శ్రీరామ సమరభీమా అనుచూ హనుమదాద్యఖిల కపులూ ఒండుబలు కక హాయిగా బండుకొనిరి. చీకట్లు, భూమ్యాకాశముల దాకెను. నక్షత్రములు పరాత్పరుని లెక్కలేని నేత్రములవలే విరాజిల్లెను. చిత్తములందు విరోధములుంచుంచి దానవ వానరవీరులు తమయిష్టదైవముల ధ్యానించుచూ పరుండిరి. యామినీదేవి కౌగిటనావమరచి నిశ్చలాత్ములై హాయిగా నిద్రించిన దైత్యుల యుల్లములు తల్లడిల్ల మెల్లమెల్లగా తూరుపు తెల్లవారెను.

సూర్యోదయముకాగానే, కపిసేనకూ, దైత్యులసేనకూ
—: యుద్ధమారంభమగుట. :—

హనుమదంగదాదులంత నే, కపీంద్రుని దానవుల

వానరులూ దనుజవరేణ్యునాశతిని దానవులెల్లరూ ఆయుధములగొని రణరంగమునగూడి అకుంఠిత బాహువిక్రమంబు ప్రకటించి, వేల్పులు సంతసింపగా ఒక్కుమ్మొగి బోరిరి. వానర భల్లూకములు దానవయూధములను దార్కొని పోడిచిరి. ఓ గిరిజా! మానవనాథు లింకఁ మానసముల తృప్తిబొందుదురయని సర్వేశ్వరుండు బలికెను. సరసిజ పత్రనేత్రా! మునిసన్నుత దివ్యచరిత్రా! పరాత్పరుండగు రామచంద్రా! కృపతో బరికింప, మహాబలాఢ్యులయినట్టియూ, పరులకుదుర్నివారులైనట్టియూ, వీరులశౌర్యవహ్ని ముష్కరదనుజప్రకాండ తృణసంచయము దహించివేయెను. కోరినధనము నిచ్చి పొగడించుకొన్నవాని పుణ్యము నశించువిధమున పుణ్యజనచమూసమూహము క్షీణించెను.

—: రావణుని విలాపము :—

ఓ పూవుబోణీ! పార్వతీ! అసురవిభుని దుఃఖము చెప్ప నలవికాదయ్యెను. వారి దురవస్థనుదలంచి దనుజసేన సమరమున సన్నగిల్లిన సరణినెంచి వైరిబలము క్షీణించని వరుసచూచి రావణుండెంత దుఃఖపడెనో, ఎవరు వర్ణింప

చరులతోడ దానవనాధుండు జీవచ్ఛవంబువలే తనసభకు బయలువెడలెను.

ఇట్లు
లంకాకాండంబున
లక్ష్మణమూర్ఛ
(కుంభకర్ణవధ)
యనేభాగములు
సంపూర్ణము.

శ్రీనివాసాప్రెస్, రాజమండ్రి.